

Regie op de ruimte

VOORWOORD

Gewoon maar ergens beginnen. Dat spookt de laatste tijd vaak door mijn hoofd. De opgaven waar we voor staan zijn best complex. Alles heeft met elkaar te maken. En vrijwel alles speelt op verschillende schaalniveaus, zowel qua ruimte als qua tijd. Voor water en bodem, waar onderwerpen als klimaatverandering en waterveiligheid onder vallen, kijken we ver vooruit naar 2100. Voor wonen speelt het tekort aan woningen in het hier en nu. Voor de landbouw in Noord-Holland is wat er op Europees en nationaal niveau gebeurt heel bepalend. Terwijl het feit dat fietspaden in duingebieden soms verdwijnen onder het duinzand juist een zeer lokaal vraagstuk is.

En zo simpel is het ook weer niet. We hebben nu al steeds vaker te maken met klimaatverandering door droogte en wateroverlast. En we moeten niet alleen kijken naar het oplossen van de woningnood in het hier en nu, maar ook voorkomen dat dat over 10 jaar weer een probleem is. Daarbij, een fijne leefomgeving is één van de randvoorwaarden voor onze economische aantrekkingskracht. Het gaat er om ervoor te zorgen dat we hier niet alleen nu maar ook later goed en gezond kunnen leven: wonen, werken en recreëren.

Kortom, we moeten ons niet blind staren op hoe ingewikkeld het misschien allemaal is. Evenmin moeten we in de valkuil stappen eerst alles te willen weten voordat we een beslissing nemen. We moeten gewoon ergens beginnen. Dat wil zeggen, datgene doen waarvan we nu denken dat dat het beste is. Maar wel ervoor zorgen dat we blijven opletten en wendbaar blijven; zodat we ons, mocht iets anders toch beter blijken te zijn, ook snel aan kunnen passen.

Dit werkboek is daar een goed voorbeeld van. Het bevat alles wat we nu weten over hoe we werken aan de actualisatie van de omgevingsvisie. Een mooie manier om iedereen mee te nemen in waar we nu al staan. De inzichten die we de komende tijd opdoen en de gesprekken die we gaan voeren kunnen dan ook nog tot de nodige wijzigingen leiden.

Esther Rommel

INHOUD

VOORWOORD	2
INHOUD	3
1. INLEIDING	5
1.1 WERKBOEK ALS ÉÉN VAN DE RESULTATEN VAN FASE 1 VAN REGIE OP DE RUIMTE	5
1.2 DOEL WERKBOEK	6
1.3 VOOR WIE IS HET BEDOELD	6
1.4 DE INHOUD KORT SAMENGEVAT	7
2. OMGEVINGSVISIE ALS INSTRUMENT	9
2.1 DE BELEIDSCYCLUS ALS UITGANGSPUNT	9
2.2 ER IS MAAR ÉÉN VISIE: DE OMGEVINGSVISIE!	10
2.3 PROGRAMMA'S	11
2.4 OMGEVINGSVISIE EN PROGRAMMA'S ZIJN ZELFBINDEND	12
2.5 VERSCHILLEN TUSSEN OMGEVINGSVISIE EN PROGRAMMA'S	12
2.6 DIGITAAL STELSEL OMGEVINGSWET	13
3. SAMENHANG REGIE OP DE RUIMTE MET ANDERE PROCESSEN EN THEMA'S	14
3.1 ROUTEKAART MET SAMENHANG TRAJECTEN BINNEN DE PROVINCIE	14
3.2 NOTA RUIMTE	15
3.3 RUIMTELIJK VOORSTEL EN OMGEVINGSVISIE	15
3.4 RUIMTELIJK ARRANGEMENT	16
3.5 NOVEX-GEBIEDEN	17
4. BEPALENDE FACTOREN VOOR DE INHOUD VAN DE OMGEVINGSVISIE	18
4.1 AANLEIDINGEN ACTUALISATIE OMGEVINGSVISIE	18
4.2 QUICK SCAN ONTWIKKELINGEN EN TRENDS: VERANDERINGEN TEN OPZICHTE VAN 2016	20
4.3 EERSTE INDICATIE VAN BELEIDSWIJZIGINGEN, AANSCHERPINGEN EN AANVULLINGEN	23
4.4 KAARTENATLAS MET BESCHIKBARE BASISINFORMATIE	25
5. WELKE WERKVORM KIEZEN WE	26

5.1 THEORIE OVER SCENARIO'S	27
5.2 TYPE SCENARIO'S	28
5.3 LESSEN VOOR HET GEBRUIK VAN SCENARIO'S	28
5.4 CONCLUSIE	29
6. WAT KUNNEN WE LEREN UIT ANDERE SCENARIOSTUDIES	31
NEDERLAND IN 2120 - EEN NATUURLIJKE TOEKOMST VOOR NL IN 2120	32
IJ3050 - HET ENERGIESYSTEEM VAN DE TOEKOMST	33
VERKENNING BINNENDUINRAND NOORD-HOLLAND	34
ENERGIE & KLIMAAT PERSPECTIEVEN	35
NL2100	36
STRATEGIEËN VOOR ADAPTATIE AAN HOGE EN VERSNELDE ZEESPIEGELSTIJGING	37
DELTASCENARIO'S VOOR NEDERLAND - WATEROPGAVEN IN 2050 EN 2100	38
RUIMTELIJKE VERKENNING 2023 - 4 SCENARIO'S VOOR DE INRICHTING VAN NL IN 2050	39
BIJLAGEN	40
BIJLAGE 1 QUICK SCAN TRENDS EN ONTWIKKELINGEN	41
BIJLAGE 2	71
BIJLAGE 3	79

1. INLEIDING

Dit werkboek geeft een weerslag van waar we staan met Regie op de Ruimte na afronding van fase 1. Het is, samen met de routekaart en de kaartenatlas, bedoeld als basis om het gesprek te voeren met PS over de uitgangspunten waarop we de actualisatie van de omgevingsvisie baseren.

1.1 WERKBOEK ALS ÉÉN VAN DE RESULTATEN VAN FASE 1 VAN REGIE OP DE RUIMTE

In september 2024 zijn we gestart met Regie op de Ruimte. Dat is het traject waarin we toewerken naar een actualisatie van de Omgevingsvisie NH2050. Dat het traject zo heet, komt doordat 'Regie op de Ruimte' veel beter de ambitie die we als provincie hebben verwoordt dan 'actualisatie van de omgevingsvisie'. We willen stevige integrale besluiten nemen die uiteindelijk bijdragen aan het welzijn en de welvaart van de mensen die in Noord-Holland wonen. Dat vraagt om regie, en wel regie op onze eigen ruimte. In de startnotitie Regie op de Ruimte die is vastgesteld door PS op 30 september 2024 zijn de uitgangspunten en kaders vastgelegd waarin we aan dit traject werken (startnotitie [Regie op de Ruimte](#)).

Dit werkboek geeft de weerslag van de eerste fase van Regie op de Ruimte. Naast het werkboek leveren we ook een participatie- en communicatieplan, de routekaart en de kaartenatlas op. Het participatie- en communicatieplan is op 21 januari vastgesteld door GS. De routekaart geeft weer wat de samenhang is tussen alle onderwerpen waar de provincie aan werkt en wanneer er producten worden verwacht die als bouwsteen dienen voor de actualisatie van de omgevingsvisie. De kaartenatlas bevat kaarten die als basis dienen voor de herijking van de omgevingsvisie. Het is net als dit werkboek een product in wording, waarbij dit de eerste kennismaking is. De routekaart en de kaartenatlas worden samen met dit werkboek opgeleverd.

In de startnotitie is aangegeven dat in deze fase een evaluatie van de huidige omgevingsvisie zou worden opgeleverd. Door omstandigheden hebben we deze moeten uitstellen. De evaluatie zal nu modulair worden uitgevoerd in de vorm van een leeragenda. De bevindingen kunnen daardoor direct gebruikt worden bij de producten waar we aan werken.

1.2 DOEL WERKBOEK

Het werkboek is in eerste instantie vooral een weerslag van waar we staan met het traject Regie op de Ruimte. Als het goed is, geeft het u inzicht in wat de actualisatie van de omgevingsvisie ongeveer gaat inhouden. Daarnaast willen we een vaste gezamenlijke basis creëren om op terug te kunnen vallen gedurende het traject.

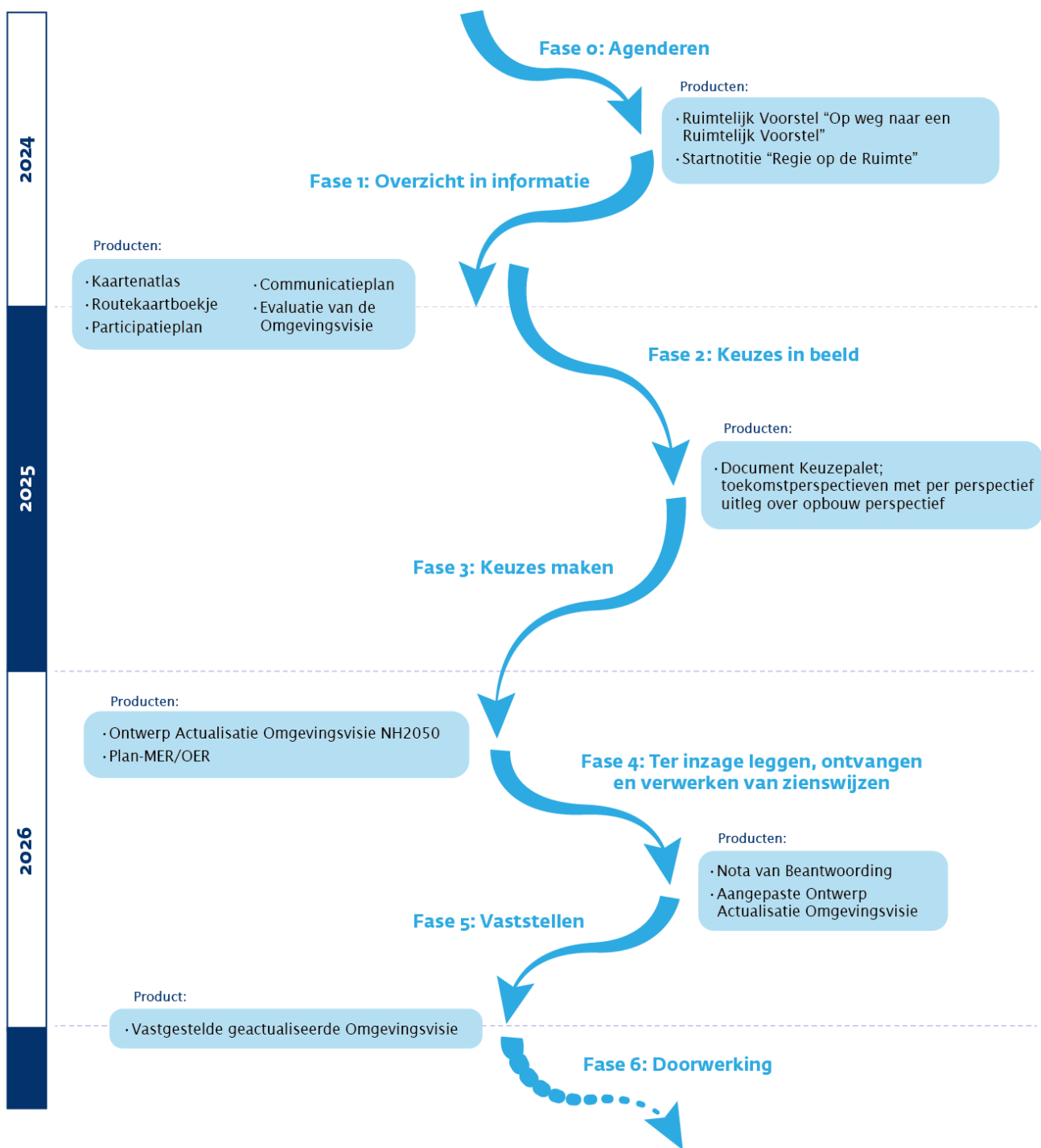
Daarmee biedt het een basis voor een eerste gesprek, zonder dat er al iets vastligt. Het gaat daarbij om de uitgangspunten in de Omgevingswet en de positie die we de omgevingsvisie binnen de provincie willen geven (hoofdstuk 2). We geven aan hoe de verschillende trajecten die lopen zich tot elkaar verhouden (hoofdstuk 3). De trends en ontwikkelingen die we signaleren als basis voor de verwachte wijzigingen ten opzichte van de huidige omgevingsvisie (hoofdstuk 4). De methode die we willen gebruiken om de keuzes en consequenties in beeld te brengen (hoofdstuk 5). En tot slot wat we meenemen uit scenariostudies die anderen al hebben gemaakt (hoofdstuk 6).

1.3 VOOR WIE IS HET BEDOELD

Dit werkboek is bedoeld als basis voor gesprekken in GS en PS over de actualisatie van de omgevingsvisie. Uiteraard is het document openbaar toegankelijk.

1.4 DE INHOUD KORT SAMENGEVAT

HOOFDSTUK	TITEL	BELANGRIJKSTE PUNTEN
Hoofdstuk 2	Omgevingsvisie als instrument	We zetten in op een Omgevingsvisie die duidelijk samenhangt met de andere instrumenten uit de omgevingswet, zoals evaluatie, monitoring, de programma's en de verordening.
Hoofdstuk 3	Samenhang Regie op de Ruimte met andere processen en thema's	Om de samenhang tussen de trajecten die lopen binnen de provincie weer te geven, hebben we de routekaart opgesteld. Met het Rijk werken we toe naar een ruimtelijk arrangement om de samenwerkingsafspraken over ruimtelijke vraagstukken tussen het Rijk en de provincie vast te leggen.
Hoofdstuk 4	Bepalende factoren voor de inhoud van de omgevingsvisie	Sinds het vaststellen van de huidige omgevingsvisie is de urgentie van een aantal onderwerpen sterk toegenomen, we hebben op onderdelen meer kennis en de geopolitieke situatie is veranderd. Hoofdstuk 4 geeft aan op welke onderdelen de context waarin we werken gewijzigd is ten opzichte van de huidige omgevingsvisie. Dit maakt dat voor de actualisatie van de omgevingsvisie op vrijwel alle inhoudelijke onderdelen wijzigingen worden verwacht. Het zal ook doorwerken in de manier waarop we als provincie sturen.
Hoofdstuk 5	Welke werkvorm kiezen we	Voor het inzichtelijk maken van de keuzes die voorliggen en de consequenties die deze consequenties hebben, willen we "Stel dat"-verkenningen gebruiken.
Hoofdstuk 6	Wat kunnen we leren uit andere scenariostudies	Er zijn al meerdere scenariostudies uitgevoerd, binnen de provincie, maar ook door bijvoorbeeld Planbureau voor de Leefomgeving en Deltares. Deze scenario's bieden lessen en context voor onze eigen verkenningen.

Figuur 1. Fases die worden doorlopen met Regie op de Ruimte met bijbehorende producten.

Bron: Startnotitie Regie op de Ruimte, vastgesteld door PS op 30 september 2024.

2. OMGEVINGSVISIE ALS INSTRUMENT

Op 1 januari 2024 is de Omgevingswet in werking getreden. De wet zet in op een duidelijker en eenvoudiger samenhang van beleidsinstrumenten en op een stevige integrale aanpak van de fysieke leefomgeving. Voor Regie op de Ruimte betekent dit dat we:

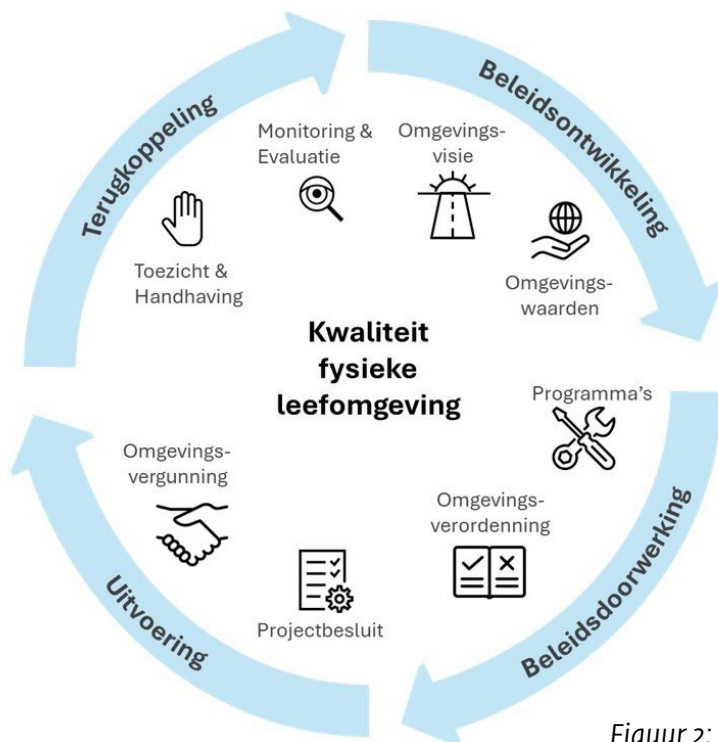
- de omgevingsvisie positioneren als onderdeel van de beleidscyclus. Het is hét integrale beleidskader van de provincie voor de fysieke leefomgeving met daaronder een set aan (uitvoerings)programma's.
- daar evaluatie en het monitoren van wijzigingen die kunnen leiden tot een aanpassing van (delen van) de omgevingsvisie een vanzelfsprekende plek in geven.
- inzetten op een vormgeving en opbouw van de omgevingsvisie die bijdraagt aan de flexibiliteit van de omgevingsvisie om in te kunnen spelen op toekomstige veranderingen.

2.1 DE BELEIDSCYCLUS ALS UITGANGSPUNT

De Omgevingswet is een belangrijk uitgangspunt voor ons handelen in de fysieke leefomgeving. De opbouw van de Omgevingswet volgt de beleidscyclus. Die bestaat uit vier fasen: beleidsontwikkeling, beleidsdoorwerking, uitvoering en terugkoppeling zoals weergegeven in figuur 1. Centraal in de beleidscyclus staat de kwaliteit van de fysieke leefomgeving waarbij in figuur 1 in elke fase van de cyclus wordt aangegeven welke instrumenten de provincie onder meer tot haar beschikking heeft.

De Omgevingswet is voortgekomen uit de behoefte om een einde te maken aan het ondoorzichtige oerwoud van beleidsdocumenten over de fysieke leefomgeving en om meer overzicht en samenhang te creëren tussen alle visies, nota's, ontwikkel-kaders, agenda's, beleidsregels en andere stukken van – in dit geval - de provincie. Daarom stuurt de Omgevingswet op twee soorten documenten waarin de provincie beleid kan opnemen: de omgevingsvisie (bevoegd gezag PS) of het programma (bevoegd gezag GS). Voor deze beleidsdocumenten is vastgelegd dat zij moeten worden opgenomen in het Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO). Dat maakt dat voor iedereen duidelijk is wat de geldende beleidsdocumenten zijn van de provincie. Daarnaast draagt dit bij aan een meer integrale/samenhangende benadering van de fysieke leefomgeving. Ze vormen een samenhangend geheel omdat ze beide worden vastgesteld met het oog op de maatschappelijke doelen van wet. Bijkomend voordeel is dat er geen onduidelijkheid ontstaat over de status van het beleidsdocument.

Het zogenaamde 'beleidshuis' van de provincie bestaat dus uit de omgevingsvisie van PS in combinatie met een nader te bepalen hoeveelheid (uitvoerings)programma's van GS. Hoe het beleidshuis eruit komt te zien, wordt de komende tijd nader verkend.

Figuur 2: De beleidscyclus

2.2 ER IS MAAR ÉÉN VISIE: DE OMGEVINGSVISIE!

De omgevingsvisie is hét vertrekpunt waarin al het strategisch beleid voor de lange termijn op het gebied van de fysieke omgeving samenkomt. Het bevat integraal, samenhangend en gebiedsgericht beleid voor alle aspecten van de fysieke leefomgeving en maatschappelijke doelen die daarmee samenhangen: ruimte, duurzaamheid, milieu, wonen, gezondheid, economie, landbouw, water, natuur, landschap, erfgoed en openbare ruimte, mobiliteit, recreatie et cetera. De omgevingsvisie is hét beleidsdocument van de provincie en geldt voor het gehele grondgebied.

Het is een politiek-bestuurlijk document dat door Provinciale Staten wordt vastgesteld. Naast Provinciale Staten maken ook de verantwoordelijk minister en de gemeenteraden een omgevingsvisie.

Met uitzondering van de inhoudelijke eisen over wat een omgevingsvisie bevat en het rekening houden met de beginselen van het milieubeleid van de Europese Unie (zie figuur 3) is de omgevingsvisie verder vormvrij.

Artikel 3.2 (inhoud omgevingsvisie)

Een omgevingsvisie bevat, mede voor de uitoefening van de taken en bevoegdheden, bedoeld in artikel 2.1, eerste lid:

- a. een beschrijving van de hoofdlijnen van de kwaliteit van de fysieke leefomgeving,
- b. de hoofdlijnen van de voorgenomen ontwikkeling, het gebruik, het beheer, de bescherming en het behoud van het grondgebied,
- c. de hoofdzaken van het voor de fysieke leefomgeving te voeren integrale beleid.

Artikel 3.3 (doorwerking beginselen)

In een omgevingsvisie wordt rekening gehouden met het voorzorgsbeginsel, het beginsel van preventief handelen, het beginsel dat milieuaantastingen bij voorrang aan de bron dienen te worden bestreden en het beginsel dat de vervuiler betaalt.

Figuur 3: Artikelen 3.2 en 3.3 van de Omgevingswet

Door de tijd ontstaan nieuwe opgaven of zijn er onverwachte ontwikkelingen. Daarnaast veranderen de inzichten op bepaalde beleidsterreinen of in een bepaald gebied door de tijd. Ook een periodieke evaluatie van de omgevingsvisie, bijvoorbeeld voorafgaand aan of na het aantreden van net gekozen Provinciale Staten, kan aanleiding geven om de dan vigerende omgevingsvisie op onderdelen aan te passen. De omgevingsvisie is daarmee een dynamisch document en kan dus op onderdelen in de toekomst weer wijzigen. Dit hangt ook sterk samen met de mate van concreetheid (per gebied en/of thema) van de omgevingsvisie. De vormgeving van de omgevingsvisie vraagt daarom om een bepaalde mate van flexibiliteit, bijvoorbeeld door het hanteren een modulaire opbouw. Hoe dat eruit komt te zien en welke wijzigingsfrequentie van de omgevingsvisie het beste past, zal uit het vervolgtraject blijken.

2.3 PROGRAMMA'S

Het programma is een instrument van GS waarin beleidsvoornemens voor de fysieke leefomgeving worden benoemd en beleid en bijbehorende maatregelen worden uitgewerkt voor één of meer onderdelen van de fysieke leefomgeving. Het programma is niet per se een integraal instrument, maar kan ook een sectoraal, gebiedsgericht of een thematisch karakter – of een combinatie hiervan – hebben.

Een programma is volgens de Omgevingswet:

- een uitwerking van het te voeren beleid (opgenomen in de Omgevingsvisie) voor ontwikkeling, gebruik, beheer, bescherming en behoud van de fysieke leefomgeving, en/of
- een (set van) maatregelen om aan omgevingswaarden¹ te voldoen of maatregelen om een of meer andere doelstellingen voor de fysieke leefomgeving te bereiken.

Er zijn vier typen programma's:

1. verplichte programma's als sprake is van (dreigende) overschrijding van een omgevingswaarde
2. verplichte programma's die zijn voorgeschreven ter implementatie van EU-richtlijnen:
 - a. Actieplan geluid
 - b. Waterbeheerprogramma
 - c. Beheerplan Natura 2000-gebied
3. onverplichte of facultatieve programma's
4. programma's met een programmatische aanpak

2.4 OMGEVINGSVISIE EN PROGRAMMA'S ZIJN ZELFBINDEND

De omgevingsvisie en programma's binden alleen PS en GS zelf. Dat betekent dat er geen beroep openstaat tegen het besluit tot vaststelling van de omgevingsvisie en programma's². Met de openbaarmaking van omgevingsvisies en programma's wordt voor burgers, bedrijven en organisaties kenbaar wat zij van de overheid kunnen verwachten. Wel gelden er regels ten aanzien van een zorgvuldige inspraak en voorbereiding. Denk hierbij aan:

- Het beleid over de fysieke leefomgeving kan gevolgen hebben voor mogelijkheden binnen gemeenten of andere provincies. Wanneer dit aan de orde is geldt er op grond van de Omgevingswet een afstemmingsverplichting.
- De voorbereidingsprocedure is conform afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht. Dat betekent o.a. eerst het vaststellen van een ontwerp(besluit), dat vervolgens ter inzage wordt gelegd. Daarbij kunnen zienswijzen worden ingediend door «een ieder» (en niet alleen door belanghebbenden).
- Bij het vaststellen van de omgevingsvisie moeten Provinciale Staten aangeven hoe burgers, bedrijven, maatschappelijke organisatie en bestuursorganen bij de voorbereiding zijn betrokken en hoe daarbij invulling is gegeven aan het eigen participatiebeleid.

2.5 VERSCHILLEN TUSSEN OMGEVINGSVISIE EN PROGRAMMA'S

De grens tussen een omgevingsvisie en een programma is in algemene zin niet eenduidig te trekken. Het verantwoordelijke bestuursorgaan bepaalt die grens zelf, afhankelijk van de situatie en van de sturingsfilosofie die Provinciale Staten en Gedeputeerde Staten hanteren. Op deze manier wordt maximale vrijheid geboden bij de vormgeving van een omgevingsvisie en van programma's. Dit betekent dat Provinciale Staten in principe zelf het detailniveau bepalen van (onderdelen) de omgevingsvisie. Onderstaande tabel duidt het verschil tussen de omgevingsvisie en programma's³.

¹ Een omgevingswaarde is een meetbare eigenschap over de staat of kwaliteit van de leefomgeving. Als uit de hierbij verplichte monitoring blijkt dat weer aan de omgevingswaarde wordt voldaan, kan worden gekozen om het programma in te trekken.

² Er zijn een paar uitzonderingen op dit uitgangspunt, zoals voor het beheerplan voor Natura 2000-gebieden (is een programma onder de Omgevingswet).

³ Memorie van Toelichting Omgevingswet, Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2014, 33 962, nr. 3, p. 130.

	OMGEVINGSVISIE (PS)	PROGRAMMA'S (GS)
Karakter	Strategisch, integraal, politiek-bestuurlijk	Uitvoeringsgericht, (multi) sectoraal, strategisch elementen mogelijk
Inhoud	Ontwikkeling, gebruik, beheer, bescherming en behoud van de fysieke leef-omgeving als geheel	Uitwerking beleid voor bepaalde sector of bepaald gebied en/of maatregelen om beleid te realiseren
Horizon	Lange termijn	Korte termijn en beheer lange termijn
Werking	Basis voor handelen PS en inzet programma's	Basis voor inzet maatregelen GS
Cyclus	Laag dynamisch: wijziging fundamentele beleidskeuzen door herziening ontwikkelingsbeleid	Hoog dynamisch: bijsturing beleid door wijziging programma
Juridische status	Zelfbindend	Zelfbindend
Verplichting	Ja	Nee, tenzij: 1. Programma's direct volgend uit EU-recht (voor de provincie) - Actieplan geluid - Waterbeheerprogramma - Beheerplan Natura 2000-gebied 2. Programma's bij (dreigend) niet voldoen aan bepaalde omgevingswaarden

Tabel 1 Verschillen tussen omgevingsvisie en programma's

2.6 DIGITAAL STELSEL OMGEVINGSWET

Zowel de omgevingsvisie als programma's zijn zogenaamde omgevingsdocumenten. Dit betekent dat ze bekend gemaakt moeten worden in het [Digitaal Stelsel Omgevingswet](#) waarin naast het beleid ook de juridische regels van alle overheden bij elkaar staan.

3. SAMENHANG REGIE OP DE RUIMTE MET ANDERE PROCESSEN EN THEMA'S

In de omgevingsvisie komen logischerwijs de kennis en ontwikkelingen uit inhoudelijke dossiers en gebiedsontwikkelingen samen. Wanneer welk traject bouwstenen voor de omgevingsvisie oplevert, is opgenomen in de routekaart. Het Rijk werkt aan de Nota Ruimte. Over de samenhang van de opgaven waar Rijk en provincie samen aan werken maken we afspraken in het Ruimtelijk Arrangement.

Sinds het aantreden van het Kabinet werkt het ministerie van VRO aan de uitwerking van de NOVEX, gestart onder het vorige Kabinet. De NOVEX-aanpak omvat meerdere trajecten tegelijkertijd, waarbij het niet altijd even duidelijk is waar de trajecten met beoogde producten op uitkomen. Het ministerie (en andere departementen) zoekt nadrukkelijk de samenwerking met onder meer de provincies, maar is wel, ook samen met de provincies, nog enigszins zoekende.

3.1 ROUTEKAART MET SAMENHANG TRAJECTEN BINNEN DE PROVINCIE

Regie op de Ruimte is uiteraard niet het enige proces dat bij de provincie loopt. Sterker nog, de actualisatie wordt gevoed door andere processen. Soms zal er in een bepaald proces eerder een besluit vallen. Soms zijn resultaten uit een proces precies op het goede moment beschikbaar. Een andere keer zal een besluit later worden genomen of benodigde kennis later beschikbaar zijn. Om overzicht en grip te krijgen op voor de actualisatie relevante processen, is een overzicht opgesteld in de vorm van een Routekaart. Deze wordt elk kwartaal van een update voorzien. De Routekaart is te raadplegen op deze website: [Regie op de Ruimte - Provincie Noord-Holland](#).

Alle relevante kennis en inzichten uit alle lopende trajecten worden in het proces van de omgevingsvisie gebruikt als bouwsteen. Een bouwsteen betekent dat de kennis en de vanuit het onderwerp/ thema ingebrachte oplossingen worden gebruikt als input voor de integrale afweging bij de totstandkoming van de omgevingsvisie.

3.2 NOTA RUIMTE

Het Rijk werkt aan de Nota Ruimte. Deze kan worden beschouwd als de actualisatie of aanscherping van de omgevingsvisie van het kabinet (NOVI, 2020). In oktober 2023 werd de contourennotitie Nota Ruimte gepubliceerd, met daarin de eerste inhoudelijke richtingen voor de toekomstige ruimtelijke ordening van ons land.

Op 21 juni 2024 is het voorontwerp Nota Ruimte aan de Tweede Kamer aangeboden. Het is een vervolg op de contourennotitie en is een extra tussenstap om via een ontwerpnota tot een definitieve Nota Ruimte te komen. Het voorontwerp vormt een brede basis waarmee het Rijk in nauwe samenwerking met provincies de dialoog over ruimtelijke keuzes wil voeren met gemeenten, waterschappen, de samenleving en diverse sectoren. De samenwerking vindt plaats langs 4 lijnen:

- via de provinciale ruimtelijke voorstellen en omgevingsvisies (par. 3.3),
- via de ruimtelijke arrangementen (par. 3.4),
- in de NOVEX-gebieden waar Rijk en regio direct samenwerken (par. 3.5), en
- via de Regionale Investeringsagenda's (par. 3.5).

3.3 RUIMTELIJK VOORSTEL EN OMGEVINGSVISIE

In december 2022 heeft het Rijk aan de provincies gevraagd om een Ruimtelijk Voorstel op te stellen. Het Ruimtelijk Voorstel heeft geen juridische status en is geen beleidsdocument of programma onder de Omgevingswet (zie tabel 1). Het Ruimtelijk Voorstel van de provincie geeft enerzijds voeding aan de nieuw op te stellen Nota Ruimte en anderzijds is het een vertrekpunt voor de nadere afspraken die we willen maken in de Ruimtelijke Arrangementen.

Het Ruimtelijk Voorstel is als inhoudelijk startpunt voor de gesprekken en samenwerking met het Rijk en als startpunt van het vervolgtraject "Regie op de Ruimte" op 30 september 2024 vastgesteld door PS.

3.4 RUIMTELIJK ARRANGEMENT

De provincie werkt samen met het Rijk aan een Ruimtelijk Arrangement. Ruimtelijk Arrangement is de naam die gegeven is aan een set afspraken tussen Rijk en provincie over ruimtelijke ordening. Het heeft als doel om de ruimtelijke vertaling van maatschappelijke opgaven op nationaal en provinciaal niveau op elkaar af te stemmen. Het bevat een agenda voor doorwerking en uitwerking van de gemaakte afspraken naar zowel Rijks- als provinciaal beleid.

Voor de Provincie Noord-Holland is het van grote meerwaarde om vroegtijdig aan tafel te zitten met de diverse departementen om zo de gebiedsoverstijgende en interdepartementale problemen integraal te bespreken. In het Ruimtelijk Arrangement gaat het om kwesties waarbij meerdere (al of niet tegengestelde) nationale belangen spelen en waarbij de afweging en uitwerking binnen de bevoegdheden van (meerdere) provincies liggen.

Het Ruimtelijk Arrangement heeft geen juridische status en is geen beleidsdocument of programma onder de Omgevingswet (zie tabel 1, par. 2.5). Het heeft een agenderend karakter. Dat betekent dat besluitvorming over zaken zoals aanpassing van regelgeving, juridisch instrumentarium en inzet van financiële middelen niet via het Ruimtelijk Arrangement lopen. Omdat het Ruimtelijk Arrangement is op te vatten als een bestuurlijke overeenkomst, valt deze onder de bevoegdheid van Gedeputeerde Staten.

De minister van VRO in haar coördinerende regierol binnen ruimtelijke ordening en de provincies in hun wettelijke coördinerende rol staan voor de uitvoering van alle gemaakte afspraken in het Ruimtelijk Arrangement. De afspraken worden in het Bestuurlijk Overleg Leefomgeving (BOL) jaarlijks gemaakt.

De totstandkoming van het Ruimtelijk Arrangement loopt via de volgende stappen:

Stap 1: Gedeelde probleemanalyse

Stap 2: Verkennen oplossingsrichtingen

Stap 3: Uitwerking voorstel (beleids-)keuze

Dit valt onder de bevoegdheid van GS. Provinciale Staten zullen geïnformeerd worden over de inhoudelijke voortgang. Blijkt dat de voorstellen buiten het mandaat van GS vallen, dan zullen deze voorgelegd worden aan Provinciale Staten. Zo zullen – als voorbeeld - voorgestelde wijzigingen in de omgevingsvisie of omgevingsverordening door Provinciale Staten geaccordeerd moeten worden.

Het Ruimtelijk Arrangement heeft een cyclisch karakter. Dat wil zeggen dat het de bedoeling is dat er een jaarlijkse herziening en verdieping komt op de gemaakte afspraken. In lijn met bijvoorbeeld de MIRT-systematiek. De planning is dat het eerste ruimtelijke arrangement in het BOL van juni 2025 wordt behandeld. Via de reguliere cyclus van het BOL en BO MIRT zullen Provinciale Staten geïnformeerd worden.

3.5 NOVEX-GEBIEDEN

Naast het Ruimtelijk Voorstel en Ruimtelijk Arrangement, lopen de Rijk-regiosamenwerkingen in de NOVEX-gebieden. NOVEX-gebieden zijn gebieden waar nationale opgaven zich dusdanig stapelen, dat een gebiedsgerichte ordening en prioritering van de ruimtelijke inrichting noodzakelijk is. Met Rijk, gemeenten en waterschappen werken we samen in vier NOVEX-gebieden:

1. Metropoolregio Amsterdam (MRA)
2. Schipholregio
3. Noordzeekanaalgebied
4. Groene Hart

Voor al deze gebieden zijn inmiddels zogenoemde ontwikkelperspectieven opgesteld. Als uitwerking daarvan maken de NOVEX-gebieden ook Uitvoeringsagenda's (NZKG en Schipholregio beschikken daar al over) en Regionale Investeringsagenda's (RIA). De RIA is uitvloeisel van een Tweede Kamer-motie, naar aanleiding waarvan de minister heeft bepaald dat de plannen en het partnerschap voor de NOVEX-gebieden in dit uitvoeringsinstrument moeten uitmonden. In de RIA komen dus de concrete afspraken te staan over de bijdragen van alle partijen.

Zowel de afspraken in de NOVEX-gebieden als in de RIA zijn de bevoegdheid van GS, zolang deze afspraken binnen de kaders van Provinciale Staten plaatsvinden.

4. BEPALENDE FACTOREN VOOR DE INHOUD VAN DE OMGEVINGSVISIE

Voor de actualisatie van de omgevingsvisie is het Ruimtelijk Voorstel de basis. In dit hoofdstuk is vanuit het Ruimtelijk Voorstel teruggekeken naar de huidige omgevingsvisie. In het hoofdstuk hebben we aangegeven wat de aanleiding is voor de actualisatie, op welke rapporten we ons baseren, welke trends en ontwikkelingen gewijzigd zijn ten opzichte van de huidige omgevingsvisie en wat in hoofdlijnen de wijzigingen zullen zijn in de actualisatie. Ook bevat dit hoofdstuk de introductie van de kaartenatlas. De plek waar we de basisinformatie in kaartvorm voor de actualisatie hebben opgeslagen.

4.1 AANLEIDINGEN ACTUALISATIE OMGEVINGSVISIE

Er zijn verschillende aanleidingen en aanwijzingen om op onderdelen de omgevingsvisie te actualiseren.

OPGAVEN UIT RUIMTELIJK VOORSTEL

In het Ruimtelijk Voorstel dat op 30 september 2024 door Provinciale Staten is vastgesteld, staat een groot aantal opgaven beschreven. Veel van deze opgaven zijn ook terug te vinden in de verkenningen die destijds in aanloop naar de Omgevingsvisie NH2050 zijn gedaan. Hoewel de omgevingsvisie in november 2018 is vastgesteld, dateren de daarvoor gemaakte verkenningen uit 2016. Inmiddels leven we in 2025. De opgaven uit het Ruimtelijk Voorstel zijn voorzien van een aantal vragen. Afhankelijk van hoe deze vragen worden beantwoord, brengt dit potentieel beleidsaanpassingen of -aanvullingen met zich mee.

VERGROTE URGENTIE EN KENNIS

In negen jaar tijd is een aantal opgaven urgenter geworden. Denk bijvoorbeeld aan de ontstane netcongestie in ons energienetwerk. Of aan de druk op de woningmarkt waardoor het nog moeilijker is geworden om een passende woning te vinden. Of de stikstofdepositie op natuurgebieden waardoor de natuurkwaliteit verslechtert en veel ruimtelijke ontwikkelingen niet verder kunnen. Sommige prognoses verdienen bijstelling. Voorbeeld is de inschatting over wanneer er langere periodes van droogte werden verwacht door toedoen van klimaatverandering. Wat in 2016 werd verwacht in 2040 kwam in praktijk al in 2018 en 2022 voor. De kennis op een aantal onderwerpen is ook toegenomen, bijvoorbeeld over energietransitie, smart mobility en gezonde leefomgeving. Er is ook meer inzicht verkregen in milieueffecten op gezondheid. De uitstoot van bedrijven en verkeer kunnen bijvoorbeeld voldoen aan alle milieunormen, terwijl inwoners toch gezondheidsklachten ontwikkelen. In bijlage 2 zijn alle relevante onderzoeken die een bijdrage leveren aan de actualisatie opgenomen.

MONDIALE VERANDERINGEN EN NIEUWE ONDERWERPEN

Ook zijn er onderwerpen die door mondiale geopolitieke ontwikkelingen leiden tot grotere urgentie. De oorlog in Oekraïne en de ontwikkelingen in de politiek in de Verenigde Staten zijn aanleiding om als Europa meer zelfvoorzienend te zijn en meer ruimte en geld vrij te maken voor onze defensie. Met de beleidsnota Ruimte voor Defensie heeft het Rijk hier al een voorschot op genomen. Het rapport De Toekomst van het Europese concurrentievermogen (2024) van de Europese Commissie, opgesteld door de heer Draghi, roept op om veel meer in te zetten op een vergroot Europees concurrentievermogen. Het zijn onderwerpen die in de omgevingsvisie uit 2018 niet voorkomen. De vraag is welke rol en welk deel van de opgave Nederland en daarbinnen de provincie Noord-Holland op zich moet en kan nemen.

ERVARINGEN MET OMGEVINGSVISIE NH2050

De Omgevingsvisie NH2050 is eind 2018 vastgesteld. Sindsdien zijn de nodige ervaringen opgedaan met de werking ervan. De generieke beleidsteksten blijken in de praktijk soms te weinig houvast te geven. Dit geldt vooral voor provincieambtenaren vanwege het de provincie zelf bindende karakter van de omgevingsvisie. Om lessen te trekken uit de ervaringen, wordt een leeragenda opgesteld. Onderdeel van de leeragenda is om te onderzoeken of op onderdelen duidelijkere uitspraken nodig en mogelijk zijn. Denk bijvoorbeeld aan het gericht meegeven van randvoorwaarden waarbinnen ontwikkelingen in een bepaald gebied kunnen plaatsvinden. Hierboven hangt de vraag over de sturingsfilosofie zoals opgenomen in de omgevingsvisie: lokaal wat kan, regionaal wat moet. Met name het tweede deel van de zin vraagt soms om een nadere invulling en is onderdeel van de evaluatie.

BELEIDSWIJZIGINGEN DOOR AANPASSINGEN IN OMGEVINGSVERORDENING EN BESLUITEN IN ANDERE BELEIDSTRAJECTEN

In de afgelopen jaren zijn er op meerdere beleidsthema's keuzes gemaakt. Zowel op gemeentelijk, provinciaal als Rijksniveau. Een Rijksbeslissing over het aanleggen van nationale infrastructuur kan bijvoorbeeld grote effecten hebben op ruimtelijk economische ontwikkelingen. Bij de actualisatie van de omgevingsvisie brengen we in beeld welke beleidswijzigingen en besluiten zijn doorgevoerd en moeten worden opgenomen in de geactualiseerde omgevingsvisie. In bijlage 3 zijn de provinciale, landelijke en Europese beleidskaders opgenomen.

4.2 QUICK SCAN ONTWIKKELINGEN EN TRENDS: VERANDERINGEN TEN OPZICHTE VAN 2016

Bij het maken van de Omgevingsvisie NH2050 zijn in 2016 verkenningen uitgevoerd naar de trends en ontwikkelingen die een rol spelen bij het maken van de Omgevingsvisie ([Verkenningen NH2050](#)). Voor de actualisatie van de omgevingsvisie hebben we deze verkenningen als uitgangspunt genomen en gekeken op welke punten er wijzigingen zijn ten opzichte van 2016. Ontwikkelingen zijn meer door de ooghalen heen gemaakte constatering over het recente verleden en de toekomst. Bij trends gaat het om cijfermatige onderbouwing van jaarreeksen. Het gaat hierbij nadrukkelijk om een quick scan.

Voor de opbouw van deze bijlage is de indeling in de verkenningen als uitgangspunt genomen. Daarnaast zijn er autonome ontwikkelingen geweest, zoals Corona, die niet passen in de systematiek van toen maar wel een plek verdienen.

De nieuwe informatie is gebaseerd op:

- Voorontwerp Nota Ruimte (juni 2024)
- KNMI klimaatscenario's 2023 (oktober 2023)
- PBL Balans van de Leefomgeving 2023 (september 2023) Sociaal en Cultureel Planbureau, Burgerperspectieven, bericht 3 (2024)
- CBS persbericht aantal gemeenten stabiliseert (dec 2024)
- Brede basismonitor provincie Noord-Holland (juli 2024)
- Diverse beleidstrends
- Expert judgement provinciale beleidsadviseurs
- Op weg naar een ruimtelijk voorstel (2024)
- Provinciale Beleidsrapporten (zoals De Noord-Hollandse Klimaataanpak 2024 en Perspectief Mobiliteit 2021)

In bijlage 1 wordt uitgebreider ingegaan op de trends en ontwikkelingen die een rol spelen. De belangrijkste potentiële beleidswijzigingen die hieruit volgen voor de omgevingsvisie worden in de volgende paragraaf beschreven. Om de vergelijking met de verkenningen uit 2016 en de huidige omgevingsvisie navolgbaar te maken, is in deze paragraaf dezelfde indeling gehanteerd als in de verkenningen NH2050 uit 2016.

1. KLIMAATVERANDERING

Wat we zien is dat de gevolgen van klimaatverandering die later verwacht werden, nu al optreden. Door de droge jaren is er meer aandacht voor droogte en hitte gekomen. De inschatting is dat klimaatveranderingen sneller gaan dan eerder werd verwacht en de gevolgen eerder merkbaar zijn. De urgentie om adaptieve maatregelen te nemen is daarmee toegenomen. Ook het voorkomen van verdere opwarming van de aarde (mitigatie) kan zorgen voor ruimtelijke impact.

2. BODEM, WATER EN LUCHTKWALITEIT

Het is niet duidelijk wat de exacte wijzigingen zijn in luchtkwaliteit, waterkwaliteit en bodemkwaliteit ten opzichte van 2016. Op alle gebieden zijn wel verbeteringen waargenomen. Voor oppervlaktewater en luchtkwaliteit zijn de gestelde doelen nog niet gehaald. Er is wel meer inzicht verkregen in milieueffecten op gezondheid. De uitstoot van bedrijven en verkeer kunnen bijvoorbeeld voldoen aan alle milieunormen, terwijl inwoners toch gezondheidsklachten ontwikkelen. De kosten voor de

gezondheidszorg zijn de hoogste in de Rijksbegroting. Er is meer aandacht voor het voorkomen en preventief handelen. Door de klimaatverandering en veroudering van de bevolking is hittestress in de steden een steeds groter gezondheidsrisico geworden. Mede hierdoor staat gezonde leefomgeving hoger op de agenda.

3. NATUUR EN BIODIVERSITEIT

Voor biodiversiteit is het opnieuw niet eenduidig wat de trend is ten opzichte van 2016. Sommige soorten gaan vooruit, andere soorten gaat het minder goed mee. Duidelijk is dat in Noord-Holland anders dan de trend voor heel Nederland de biodiversiteit nog steeds afneemt. Daarnaast is mede door de stikstofcrisis de urgentie van het verminderen van de uitstoot van stikstof sterk toegenomen ten opzichte van 2016.

4. DEMOGRAFIE

De bevolking blijft groeien, vooral door buitenlandse migratie. De vergrijzing neemt verder toe. De beroepsbevolking en het aandeel eenpersoonshuishoudens blijven waarschijnlijk verder groeien. Ten opzichte van 2016 is dit een wijziging, in die zin dat er een grotere groei van het aantal inwoners, huishoudens en woningen in Noord-Holland is voorzien dan in 2016 werd verwacht. Dat gaat zowel over de huidige groei als de voorziene groei in de toekomst.

5. SOCIALE TENDENSEN

Sinds 2016 hebben de meeste maatschappelijke trends zich voorgezet. Nieuwe ontwikkelingen zijn het toenemende gebruik van sociale media en blijvende effecten op gebied van cultuur en recreatie als gevolg van Corona. Waarbij het vertrouwen in de overheid ondanks schommelingen toch stabiel lijkt.

6. GOVERNANCE

Ten opzichte van 2016 is de daling van het aantal gemeenten gestabiliseerd. Is het belang van de regio voor de MRA gelijk gebleven en voor Noord-Holland Noord gestegen. De sturing van het Rijk en Europa is toegenomen. Dit is tegenstrijdig met de Omgevingswet, die juist de sturing op een zo laag mogelijk niveau wil leggen. De provincie heeft t.o.v. 2016 minder financiële ruimte.

7. ECONOMIE

De economie zit met name door mondiale ontwikkelingen in een grote transitie naar circulaire economie, digitale economie (automatisering), technologische ontwikkelingen met effect op elk gebied, zowel op (landbouw)productie als mobiliteit en meer hybride vormen van bedrijfsvoering die zich niet meer verhouden met statische regels in wetten en verordeningen. De urgentie van grondstoffenproblematiek is toegenomen.

8. ENERGIE

De ontwikkeling richting een duurzaam energiesysteem loopt momenteel vast. Energiezekerheid is geen gegeven meer en grondstoffenschaarste een serieuze uitdaging. De energietransitie naar hernieuwbare bronnen is urgenter dan ooit door voortgaande klimaatverandering, geopolitieke verschuivingen, netcongestie en op den duur uitputting van grondstoffen.

9. MOBILITEIT

Ten opzichte van 2016 is de urgentie om in te zetten op de mobiliteitstransitie toegenomen, het aantal inwoners en de werkgelegenheid stijgen en de verwachting is dat dit doorzet, waardoor ook

de mobiliteit stijgt. Bovendien zijn de investeringsmogelijkheden op het gebied van mobiliteit steeds beperkter, onder andere vanwege beperkt beschikbare financiën, maar bijvoorbeeld ook stikstof speelt hier een rol. De mobiliteitsnetwerken in en tussen steden en kernen zijn vaak overbelast en zorgen daardoor voor hinder voor de omgeving.

10. VERSTEDELIJ KING

Ten opzichte van 2016 is het woningtekort gestegen, de leegstand van bedrijventerreinen afgenomen en de afgifte aan percelen in de zeehavens gestegen. De woningbehoefte voor Noord-Holland Zuid en Noord-Holland Noord tot en met 2049 bedraagt respectievelijk 251.300 en 38.100 woningen, en is met een kwart gestegen en bijna verdubbeld t.o.v. de prognose tot 2040 bij de vorige omgevingsvisie.

De woningnood is daarmee terug. Wonen, werken en recreëren concentreren zich verder in de stad, stedelijke agglomeraties en ook in en aan kleinere dorpen vinden uitbreidingen plaats, met tot gevolg druk op de publieke ruimte in de stad en druk op en verdichting van het omliggende landschap. Dit terwijl tevens de recreatieve behoefte en daarmee de druk op natuurgebieden en landschappen toeneemt. Energietransitie en klimaatverandering leiden in de toekomst tot nieuwe verstedelijkingsvraagstukken.

BELANGRIJKE NIEUWE ONTWIKKELINGEN DIE NOG GEEN PLEK HADDEN IN DE VERKENNINGEN 2016:

11. OMGEVINGSKWALITEIT

Ten opzichte van 2016 is het belang van omgevingskwaliteit stevig verankerd in de Omgevingswet. Het bereiken en in stand houden van een goede omgevingskwaliteit is hierin een hoofddoel geworden. Iedereen die iets verandert in de fysieke leefomgeving is verplicht de omgevingskwaliteit niet alleen te behoeden, maar zelfs te verbeteren. Erfgoed wordt steeds meer een zaak van inwoners. Bij de ratificatie van het verdrag van Faro zijn afspraken gemaakt over het democratiseren van erfgoed. Het draait erom dat gebruikers, omwonenden, kortom iedereen bepaalt wat van waarde is en welke waarde.

12. DEFENSIE

Door nieuwe geopolitieke verhoudingen en de oorlog in Oekraïne is het defensiebudget verhoogd en zijn er nieuwe oefengebieden voor defensie nodig, zoals laagvlieggebieden en aanlanding van amfibische voertuigen naast de al bestaande oefenterreinen. Deze staan in de Notitie Reikwijdte en Detailniveau van het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie genoemd voor Noord-Holland Noord en leveren daar een extra ruimteclaim op gebieden. Daarnaast is er opvang van Oekraïense vluchtelingen nodig geweest. Er zijn meer signalen van sabotage door Rusland van bijvoorbeeld de gasleiding of data- of stroomkabels en spionage door China.

13. LANDELIJK GEBIED

In de Omgevingsvisie NH2050 is al een aanzet gegeven voor het integraal benaderen van het Landelijk gebied met de beweging Vitaal landelijk gebied. Dit heeft afgelopen jaren een extra impuls gekregen met de ontwikkeling van het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) en de ontwikkeling van het Provinciaal Programma Landelijk Gebied (PPLG). Hoewel het NPLG inmiddels is opgeheven lijkt er wel een blijvende inzet te zijn de opgaven in het landelijke gebied in samenhang op te pakken.

4.3 EERSTE INDICATIE VAN BELEIDSWIJZIGINGEN, AANSCHERPINGEN EN AANVULLINGEN

Ambtelijk is op basis van het Ruimtelijk Voorstel en wat in paragraaf 4.1 en 4.2 staat beschreven een eerste indicatie gemaakt welke onderdelen uit de geldende omgevingsvisie potentieel om gewijzigd, aangescherpt of geactualiseerd beleid vragen. Hieronder worden ze kort besproken.

1. KLIMAATVERANDERING

Het Klimaatakkoord van Parijs, en de daarbij beschreven doelen zijn onveranderd. De focus ligt hier vooral op hoe we de doelen kunnen halen. Deze discussie over het hoe, kan wel effecten hebben op beleid op andere thema's. Denk bijvoorbeeld aan het opzetten van het grondwaterpeil in veenweidegebieden. Dit heeft effect op landbouw, natuur en landschap, recreatie en de aanwezigheid omgevingskwaliteit. Ook andere CO₂-reducerende maatregelen kunnen een weerslag hebben op de ruimte in Noord-Holland.

2. WATERKWALITEIT, LUCHTKWALITEIT, BODEM EN ONDERGROND

De grootste verandering op zowel nationaal niveau als in het Ruimtelijk Voorstel Noord-Holland die staat geagendeerd, is dat water en bodem meer als gelijkwaardig in de integrale afweging een plek moeten krijgen.

3. BIODIVERSITEIT

Biodiversiteitsherstel staat al wel in de huidige omgevingsvisie. Echter, verdere achteruitgang van biodiversiteit, de stikstofcrisis en aangespannen rechtszaken vragen potentieel om scherpere en mogelijk ook gebiedsgerichte beleidsuitspraken.

4. NATUURLIJK EN VITAAL LANDELIJKE OMGEVING

De beleidsontwikkelingen naar een steeds meer integrale aanpak van de opgaven in het landelijk gebied zullen een duidelijke plek krijgen in de actualisatie van de omgevingsvisie.

5. ECONOMIE

Gebrek aan (milieu-)ruimte en beroepsbevolking, veranderende omstandigheden door klimaatverandering, geopolitieke vraag om grotere zelfvoorzienendheid (denk bijvoorbeeld aan voedselzekerheid) vragen om een scherpere aanwijzing op locatieniveau, efficiency en uitspraken over onder welke veranderende randvoorwaarden in de toekomst bedrijven kunnen ondernemen.

6. ENERGIE

Grotere urgentie op korte termijn door netcongestie, grotere kennis over transitie en geopolitieke vraag om grotere zelfvoorzienendheid vragen om een scherpere aanwijzing op locatieniveau en efficiency (clusteren van vraag en aanbod uit huidige omgevingsvisie gebiedsgericht benoemen).

7. MOBILITEIT

Minder beschikbaarheid van middelen en grotere claim op ruimte vraagt om een slimmere manier van omgaan met mobiliteitsvraagstukken en inzet op mobiliteitstransitie.

8. VERSTEDELIJING

Grote vraag naar passende woningen (aansluitend op woonwensen en budget) in combinatie met ambities voor een grotere leefbaarheid vraagt een grotere sturing op woningbouwlocaties en het realiseren van de randvoorwaarden op het gebied van leefbaarheid (bijvoorbeeld de inzet op een gezondere leefomgeving en voldoende ruimte voor recreatie).

9. OMGEVINGSKWALITEIT

Komt in de huidige omgevingsvisie op een aantal plaatsen voor. Dit punt gaat over de effecten van veranderend gebruik van de leefomgeving. Vraag is of het nodig is om naast het bieden van bescherming, ook een strategie op te stellen die het mogelijk maakt, wanneer dit noodzakelijk blijkt, mee te bewegen met transities en daarbij nieuwe omgevingskwaliteiten te creëren?

10. GEZONDE LEEFOMGEVING

In de huidige omgevingsvisie is het ambitieniveau gekoppeld aan wat de wetgever ons vraagt. Gezien de constatering dat dit niet altijd per definitie leidt tot een gezonde leefomgeving ligt de vraag voor hoe gezonde leefomgeving een zwaardere rol krijgt bij integrale ruimtelijke afwegingen.

10. DEFENSIE

Kreeg geen aandacht in huidige omgevingsvisie maar is door geopolitieke situatie en de nota Ruimte voor Defensie nu wel noodzakelijk. Dit vraagt ruimtereserveringen en rekening houden met de (on)mogelijkheden in combinatie met andere ruimtegebruikers.

11. INZET INSTRUMENTEN

De beperktere financiële ruimte ten opzichte van 2016 vraagt om een herbezinning op de instrumenten die de provincie inzet om haar doelen te bereiken. De Omgevingswet biedt een breed scala aan instrumenten om doelen te bereiken, waaronder het instrument van de Omgevingsverordening. Daar waar het sturen en aanmoedigen via subsidies en eigen bijdragen minder vanzelfsprekend wordt, biedt het versterken van de andere rollen en instrumenten, die de provincie tot haar beschikking heeft, de kans om te blijven inzetten op doelbereik.

Naast de mogelijke inhoudelijke beleidsaanpassingen voor de beschreven onderwerpen liggen in algemene zin de volgende vragen voor die kunnen leiden tot beleidsaanpassingen of verstevigen en preciseren van bestaand beleid:

- Gaan we sterker inzetten op clusteren, koppelen van doelen en meervoudig ruimtegebruik vanwege kansen op schaalvoordelen, ruimtebesparing en efficiency?
- Gaan we scherper sturen op provinciale belangen waar we ook met onze instrumenten invloed op kunnen hebben? Dus nog steeds de sturingsfilosofie lokaal wat kan, regionaal wat moet. Maar met een verdere, concretere en wellicht gebiedsgerichter invulling van beleid.
- Willen we ondanks botsende belangen via ons instrumentarium meer sturen op (koppel-) kansen die er zijn?

4.4 KAARTENATLAS MET BESCHIKBARE BASISINFORMATIE

In de Kaartenatlas wordt informatie (data, onderzoeksresultaten) verzameld. Bij het maken van keuzes is het van belang dat de beschikbare informatie op orde is en dat die informatie overzichtelijk kan worden gepresenteerd. Binnen en buiten de provincie zijn veel gegevens beschikbaar die gebruikt kunnen worden als onderlegger voor keuzes of redeneerlijnen. We verzamelen voor alle relevante onderwerpen die in het Ruimtelijk Voorstel staan geagendeerd de beschikbare informatie (kennis en data). We inventariseren waar kennislacunes zijn en onderzoeken hoe we ze kunnen aanvullen. Deze informatie wordt gebundeld in een kaartenatlas van Noord-Holland. Deze wordt gebruikt en waar nodig geactualiseerd en aangevuld in volgende fases. Het datafundament betreft niet alleen losse kaartlagen en data, maar bestaat ook uit themakaarten en data-analyses.

Deze worden vormgegeven in een zogenaamde storymap. In een storymap wordt op basis van de vraagstukken en daarmee samenhangende dilemma's uit het Ruimtelijk Voorstel met een combinatie van kaartlagen en begeleidende tekst, feitelijk inzichtelijk gemaakt welke effecten er optreden en waar specifieke dilemma's zich voordoen. De feitelijke informatie die in deze storymaps te vinden is, dient om in de volgende fase van het planproces op data gebaseerde keuzes en mogelijke consequenties in beeld te brengen. De kaartenatlas en een eerste voorbeeld van een storymap is via deze link raadpleegbaar: [Regie op de Ruimte](#).

5. WELKE WERKVORM KIEZEN WE

De omgevingsvisie kijkt naar de provincie in 2050. Over 2050 zijn er veel dingen onzeker. Een manier om de onzekerheden in beeld te krijgen is het toepassen van scenario's. We hebben onderzocht welke methoden er zijn voor scenarioverkenningen, voorbeelden van scenarioverkenningen gekanaliseerd en onderzocht waar je scenario's wel en niet voor kunt gebruiken. Op basis van dit onderzoek en ons doel, om de scenario's te gebruiken om keuzes en consequenties in beeld te brengen (fase 2), hebben we een keuze gemaakt voor exploratieve/keuze-scenario's. De exploratieve scenario's gaan we uitwerken in de vorm van 'stel dat'-verkenningen.

Een van de vormen van toekomstverkenning is het gebruik van scenario's. Er is veel geschreven over de toepassing van scenario's voor verschillende doelen, van scenario's voor organisaties tot scenario's voor ruimtelijke ordening. We hebben gekeken naar de theorie van scenario's (Nekkers¹ en Derksen²), en naar het gebruik van scenario's bij ruimtelijke ordening (Salewski³ en De Hoog⁴). Daarnaast hebben we een aantal gesprekken gevoerd met zowel interne als externe collega's over hun ervaringen met het gebruik van scenario's. Naast de theorie over scenario's en het gebruik daarvan, zijn er in de afgelopen jaren veel scenariostudies geproduceerd. We hebben een aantal daarvan geanalyseerd en er lessen uit getrokken voor het vervolg.

1 Nekkers (2006). Wijzer in de toekomst, Werken met toekomstscenario's. Uitgeverij Business contact.

2 Derksen (2014, 28 oktober) 'Leren door te proberen'. Geraadpleegd op 29 januari 2025 van [Leren door te proberen | Wim Derksen](#)

3 Salewski (2012). 'Dutch New Worlds: Scenario's in de stedenbouw en ruimtelijke ordening in Nederland, 1970-2000'. 010 publishers. Salewski (2024, 24 juni). [Making fruitful scenarios: an uncomfortable conversation](#). Archined. Geraadpleegd op 29 januari 2025 van Making fruitful scenarios: an uncomfortable conversation – Archined

4 De Hoog en Vereniging Deltametropool (2023, 28 augustus). Quickscan Ontwerpend Onderzoek NL | 2016 – 2023. Geraadpleegd op 29 januari 2025 van [Quickscan - Vereniging Deltametropool](#)

5.1 THEORIE OVER SCENARIO'S

Een scenario is een instrument. Het is een hulpmiddel om tot strategieontwikkeling te komen, het helpt bij het nadenken. Het doel van scenario's is niet om voorspellende uitspraken te doen over de toekomst. Ze doen geen voorspellingen. Goede scenario's zijn visionaire en plausibele verhalen die een samenhangend beeld schetsen van ontwikkelingen die in de toekomst mogelijk zijn.

WAT WEL...	WAT NIET...
Mogelijke beelden van de toekomst	Voorspelling van de toekomst
Kwalitatieve beelden	Trendrapporten met kwantitatieve onderbouwing
Gefocust op onzekerheden	Gefocust op waarschijnlijkheden
Een instrument voor het voeren van een strategisch gesprek of debat	Een kant-en-klare strategie
	Prognoses en berekeningen op basis van extrapolatie

Tabel 2 Inzicht in wat wel en wat niet past bij het gebruiken van scenario's als instrument.

SCENARIO'S KUNNEN VOLGENS JAN NEKKERS VIER BELANGRIJKE FUNCTIES HEBBEN:

COGNITIEF

ze staan los van het hier en nu: de hedendaagse verwachtingen en werkelijkheid
ze beïnvloeden het denkkader van de gebruiker
ze zorgen voor het makkelijker zien van verbanden
ze ontwikkelen een gezamenlijk 'toekomstgeheugen'

COMMUNICATIEF

er ontstaat een gemeenschappelijke taal door het samen te doen
er ontstaan collectieve beelden die kunnen zorgen voor een 'common ground'
ze laten verschillen binnen de organisatie zien
extern werkt het communicatief als je stakeholders betreft

CREATIEF

kan helpen 'ontstroeven'
ze helpen bij het stimuleren van creatief en divergent denken
uit het hier en nu

COMMITMENT

door het samen doen of het betrekken van mensen
ze helpen met het identificeren van en het anticiperen op kansen

5.2 TYPE SCENARIO'S

Er zijn drie type scenario's. In de literatuur kom je verschillende beschrijvingen tegen, maar in het algemeen zijn drie verschillende aanpakken en doelen bij het opstellen van scenario's te identificeren:

- Descriptieve waarschijnlijke scenario's of voorspellingen: zijn gebaseerd op analyse van historische trends die doorgetrokken worden richting de toekomst. Het zijn eigenlijk niet echt scenario's, want hoe verder in de toekomst hoe minder uitspraken ze kunnen doen over trends.
- Normatieve/context-scenario's of -verkenningen: zijn verhalen over hoe de toekomst er uit zou kunnen zien. Het zijn altijd meerdere verhalen, vaak vier. Het zijn logisch opgebouwde verhalen waarin keuzes worden gemaakt tussen de verschillende onzekerheden over de toekomst. Het doel van de contextscenario's is om te testen of huidige keuzes bestendig en/of robuust zijn in de mogelijke richtingen van een onzekere toekomst.
- Exploratieve/keuze-scenario's of voorstellingen: zijn vraaggestuurde scenario's om te onderzoeken wat de consequenties van bepaalde keuzes zijn.

5.3 LESSEN VOOR HET GEBRUIK VAN SCENARIO'S

Uit literatuuronderzoek en ambtelijke gesprekken binnen de provincie, met de gemeente Amsterdam en de provincies Utrecht, Noord-Brabant en Zuid-Holland hebben we een aantal lessen voor het goed gebruik maken van scenario's gehaald die we meenemen naar de volgende fase. Scenario's kunnen en worden succesvol gebruikt om tot strategische vragen te komen. Ook helpen ze praktisch bij het komen uit 'de waan van de dag' en het daardoor toekomstgericht maken van discussies. In de literatuur en gesprekken zijn nauwelijks voorbeelden te vinden waarin scenario's direct zijn gebruikt

voor het maken van afwegingen of keuzes voor een visie of een beleidsdocument. Ze kunnen wel bruikbaar zijn, alleen is het belangrijk om bij het gebruik bewust om te gaan met de beperkingen die het werken met scenario's met zich meebrengen.

We trekken de volgende lessen en conclusies uit de gesprekken en literatuur:

- Betrek stakeholders zowel intern als extern vroeg
- Presenteer geen concreet en compleet eindbeeld (dus geen conclusies/uitwerking)
- Het is soms beter om een 'schets' te laten zien in plaats van een computerbeeld of een kaart
- Maak het wel beeldend en daarmee pakkend
- Integraliteit wordt niet bereikt met de inzet van het instrument scenario's; voor het bereiken van integraliteit is meer nodig
- Er wordt vaak te veel van scenario's verwacht, waardoor het uiteindelijke gebruik tegen valt
- Politici zetten scenario's vaak om in wenselijkheid, wat juist geprobeerd moet worden te voorkomen
- Plausibiliteit is vaak een zwak element bij scenario's
- Zorg voor causaliteit; dat ontbreekt vaak
- Begin met een goede vraag

Het onderzoek van Salewski naar het gebruik van scenario's in stedenbouw en ruimtelijke ordening versterkt een aantal van de conclusies uit de gesprekken met collega's over het gebruik van scenario's:

- de juiste vraagformulering is het belangrijkste voor een succesvolle scenariostudie
- het is handig om een casus te hebben
- valueer de scenariostudie (wat heb je geleerd en wat niet uit de scenariostudie), en
- gebruik die lessen voor het gesprek

5.4 CONCLUSIE

De scenario's worden gebruikt voor fase 2 om die keuzes en consequenties in beeld te kunnen brengen. Dat betekent dat we niet per se verschillende mogelijke toekomsten voor de provincie willen maken, maar dat we willen kijken wat de consequenties in de toekomst zijn van bepaalde keuzes. Daarom gaan we gebruik maken van exploratieve/keuze-scenario's, om te testen wat de consequenties van die keuzes zijn. De exploratieve scenario's gaan we uitwerken in de vorm van 'stel dat'-verkenningen.

De studie met 'stel dat'-verkenningen in het kader van Mooi Nederland en de ruimtelijke scenario's van het PBL (Planbureau voor de Leefomgeving) laten zien dat er vooral twee type vragen belangrijk zijn voor het bepalen van de hoofdvraag voor de verkenning: waar zijn er keuzes te maken en waar hebben we invloed op. In fase 2 van het traject van de omgevingsvisie gaan we de vragen formuleren voor de 'stel dat'-verkenningen. Centraal bij de formulering van de vragen zijn de keuzes waar we voor staan en waar we als provincie invloed op hebben.

Het Ruimtelijk Voorstel eindigt met de belangrijkste keuzes waar we de komende tijd voor staan. Die keuzes gebruiken we voor de formulering van de vragen voor de 'stel dat'-verkenningen. De vraagstukken waar we een standpunt op moeten innemen zijn (uit: Op weg naar een ruimtelijk voorstel, pag. 111+112, 30 september 2024):

- De manier waarop we het zoetwateraanbod in balans brengen met de zoetwatervraag.
- Het geven van ruimte aan water en de consequenties die dit kan hebben voor huidig en toekomstig landgebruik.
- Het type economische ontwikkeling dat we willen faciliteren en vormen van landgebruik waar we ruimte voor willen houden in Noord-Holland. Durven we selectief te zijn in welke bedrijven we waar willen faciliteren? Niet alles past meer. Durven we in te zetten op kwalitatieve in plaats van kwantitatieve groei van onze economie?
- Hoe we omgaan met de urgentie die komt kijken bij het oplossen van energienetcongestie. Gaan we onvoorwaardelijk mee in het zo snel mogelijk ruimte creëren om de netcongestie op te lossen ongeacht de consequenties of wegen we andere opgaven mee, zoals bijvoorbeeld waterveiligheid, het toevoegen van omgevingskwaliteit en ruimtelijk economische impact? En welke opgaven zijn daarbij meer of minder belangrijk in de afweging?
- Hoe en aan welke vormen van energieopwekking we na 2030 ruimte gaan geven?
- De manier waarop we omgaan met gezondheid. Maken we gezonde leefomgeving leidend en laten we industrie- en woonfuncties zich pas in elkaars nabijheid ontwikkelen als een gezondere leefomgeving geborgd is?
- Hoe we de woningnood oplossen en inzetten op het versnellen van de bouwproductie van al in voorbereiding zijnde plannen.
- Wat we een aanvaardbare leefomgeving vinden bij het ontwikkelen van nieuwe woningen. Welke randvoorwaarden vinden we het meest belangrijk? Wat is daarbij aanvaardbaar op onderwerpen als bereikbaarheid, klimaat- en toekomstbestendig bouwen, natuurinclusief bouwen luchtkwaliteit of erfgoed?
- De bereikbaarheid is in het geding met alle woningbouw en economische ontwikkelingen. Accepteren we deze ontwikkeling of gaan we sterker sturen op het STOMP-principe, de schaal-sprong in het openbaar vervoer in de MRA en het beter benutten van de huidige mobiliteitsnetwerken?
- Hoe we omgaan met het faciliteren van goederenstromen in relatie tot een gezonde en prettige leefomgeving.
- Welke omgevingskwaliteiten we willen behouden en waar willen we juist ruimte geven aan transitie in combinatie met het ontwikkelen van nieuwe omgevingskwaliteit. Dit betekent soms afscheid nemen van bestaande kwaliteiten.

6. WAT KUNNEN WE LEREN UIT ANDERE SCENARIOSTUDIES

De afgelopen jaren zijn veel toekomstscenario's voor Nederland geproduceerd. Die scenario's proberen richtingen te onderzoeken met relatie tot de transities waar we voor staan. In dit hoofdstuk is een aantal van die scenariostudies kort beschreven. Telkens eindigt de beschrijving met de lessen die we meenemen in de volgende fase.

NEDERLAND IN 2120 - EEN NATUURLIJKE TOEKOMST VOOR NL IN 2120

OPDRACHTGEVER

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

PUBLICATIEDATUM

DEC 2019

TIJDSPAD

2120

SCENARIO'S

GEEN SCENARIOSTUDIE, MAAR EEN RUIMTELIJKE VISIE OP KAART

Wageningen University & Research heeft dit onderzoek gebaseerd op expertkennis: een toekomstvisie voor Nederland in 2120, waarin natuur en natuurlijke processen een hoofdrol spelen. Een visie die bedoeld is om te inspireren. Het schetst één toekomst waarin economische ontwikkeling en een natuur-inclusieve samenleving hand in hand gaan. De toekomstvisie houdt rekening met de bijzondere kenmerken van verschillende deelgebieden in Nederland. Door middel van kaarten en doorsnedes laten ze op hoofdlijnen zien wat er per gebied mogelijk is op het gebied van ruimtelijke inrichting.

5 LEIDENDE PRINCIPES:

- Duurzame energie
- Landbouw, tuinbouw, bosbouw en veehouderij
- Circulaire en biobased economie
- Verstedelijking
- Herstel van biodiversiteit
- Water

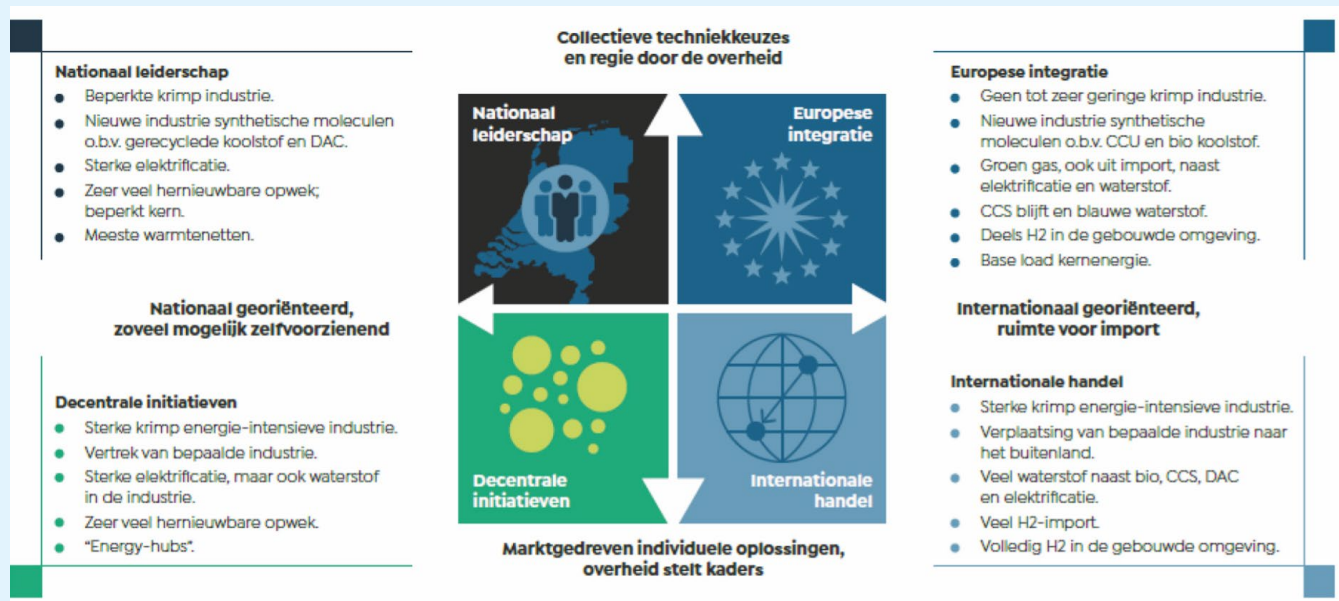
II3050 - HET ENERGIESYSTEEM VAN DE TOEKOMST

OPDRACHTGEVER NETBEHEER NEDERLAND, I.S.M. ALLIANDER, COTEQ, ENEXIS, GASUNIE, RENDO, STEDIN, TENNET, WESTLAND INFRA

PUBLICATIEDATUM 03-07-2023

TIJDSPAD 2030-2050

SCENARIO'S VIER SCENARIO'S IN DE VORM VAN VERHAALLIJNEN OP BASIS VAN KEUZES TUSSEN 3 VERSCHILLENDE ONZEKERHEDEN: MATE VAN OVERHEID STURING VERSUS VRIJE MARKT, LOKAAL OF INTERNATIONAAL ORIËNTATIE, EN DE GEBRUIKTE TECHNOLOGIEËN EN ENERGIEDRAGERS.

De scenariostudie door de gezamenlijke netbedrijven onderzoekt vier mogelijke routes naar een klimaatneutraal energiesysteem in 2050: Decentrale Initiatieven, Nationaal Leiderschap, Europese Integratie en Internationale Handel. De scenario's schetsen vier verschillende beelden van de maatschappij en het daaraan gekoppelde energiesysteem. In een assenkruis variëren de scenario's tussen hoge overheidssturing en sterke regulering gekoppeld aan collectieve techniekekeuzes, versus marktorientatie met gevarieerde techniekekeuzes. In de andere as varieert de schaal tussen veel import en internationale oriëntatie versus zo veel mogelijk lokaal oplossen en zelfvoorzienendheid. De scenario's laten zien dat maatschappelijke keuzes invloed hebben op de benodigde energie-infrastructuur en flexibiliteit in het energiesysteem, aangezien die keuzes invloed hebben op de governance van de energietransitie.

ONZEKERHEDEN:

- Mate van overheidssturing
- Zelfvoorzienendheid/afhankelijkheid (buitenland)
- Inzet energiebronnen & dragers (kernenergie, waterstof, CCS, biomassa)
- Lokaal v/s internationaal georiënteerd

WAT NEMEN WIJ MEE:

- De mate waarin het energiesysteem van de toekomst in centrale of decentrale manier wordt heeft sterke invloed op de ruimtelijke impact.
- Geopolitieke ontwikkelingen kunnen ontwrichtend zijn en de vraag naar zelfvoorzienendheid verhogen, dit moeten we meenemen in een scenario.
- In elk toekomstig energiesysteem zullen we ruimte moeten reserveren voor energieopslag.

VERKENNING BINNENDUINRAND NOORD-HOLLAND

OPDRACHTGEVER

PROVINCIE NOORD-HOLLAND I.S.M. SMARTLAND, ONE

ARCHITECTURE, BUREAU BUITEN, ACACIAWATER, DELPHY

PUBLICATIEDATUM

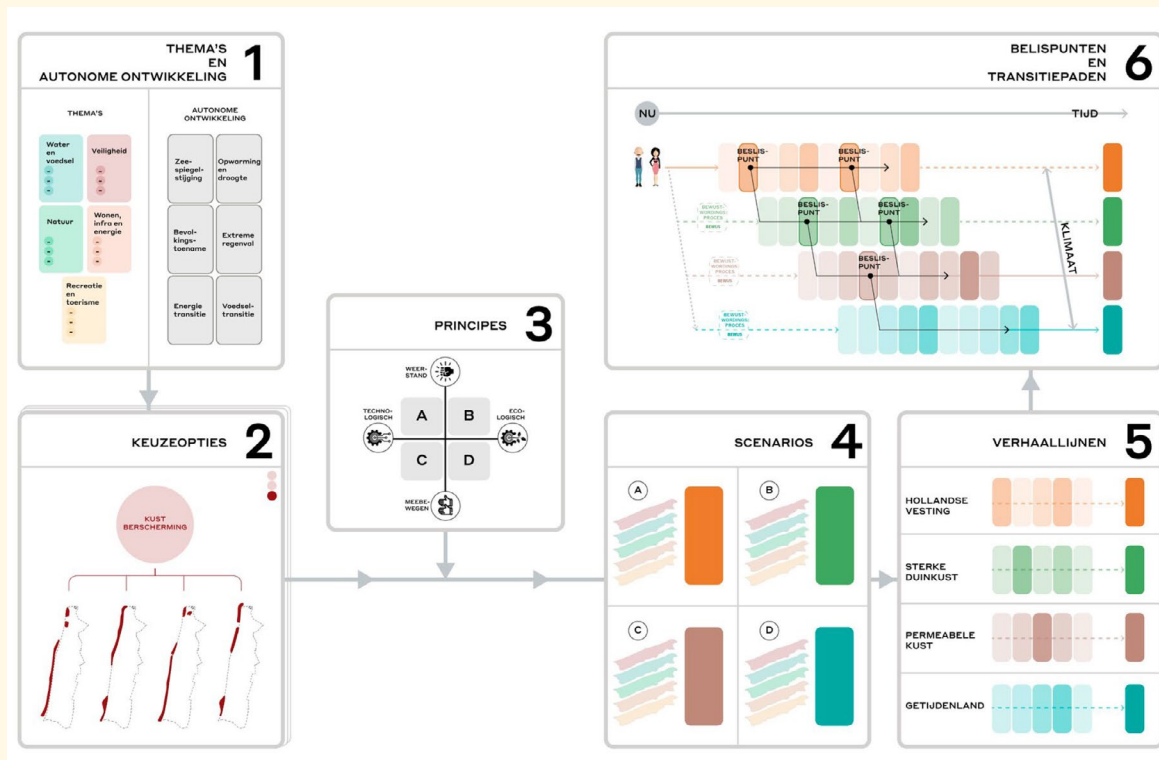
INTERN STUDIE

TIJDSPAD

2050 - 2100

SCENARIO'S

VIER VERHAALLIJNEN OP BASIS VAN EEN ASSENKRUIS

In de studie wordt een assenkruis gepresenteerd dat leidt tot vier scenario's voor de inrichting en het waterbeheer van Nederland, waarbij de zeespiegelstijging en de menselijk-maatschappelijke respons daarop centraal staan. Door de factor tijd toe te voegen, ontstaan er vier verhaallijnen die elk een ander perspectief bieden op korte, middellange en lange termijn oplossingen. Deze verhaallijnen worden verkend vanuit de invalshoeken van zeespiegelstijging variërend tussen +2 en +4 meter en de mate van adaptieve respons daarop. De scenario's dienen als richtsnoer voor strategische keuzes en "low-regret" maatregelen, waarmee Nederland zich kan voorbereiden op de mogelijke toekomstige uitdagingen. Elk scenario biedt inzichten in de benodigde aanpassingen en innovaties die kunnen helpen de impact van een stijgende zeespiegel te mitigeren.

ONZEKERHEDEN:

- Zeespiegelstijging
- Opwarming en droogte
- Extreme regenval
- Bevolkingstoename
- Energietransitie
- Voedseltransitie

FUNDAMENTELE PRINCIPES VOOR MOGELIJKE OPLOSSINGSRICHTINGEN

- Weerstand vs. meebewegen
- Technologisch vs. ecologisch

WAT NEMEN WIJ MEE:

- Door transitiepaden per scenario te maken en die met elkaar te vergelijken komen de sleutelmomenten om keuzes te maken naar voren. Voor die keuzemomenten kan de tijd gebruikt worden om bijvoorbeeld strategieën voor adaptatie te testen of om experimenten te maken.

ENERGIE & KLIMAAT PERSPECTIEVEN

OPDRACHTGEVER

INTERNE STUDIE VAN HET ONTWERPTEAM VAN DE PROVINCIE
NOORD-HOLLAND

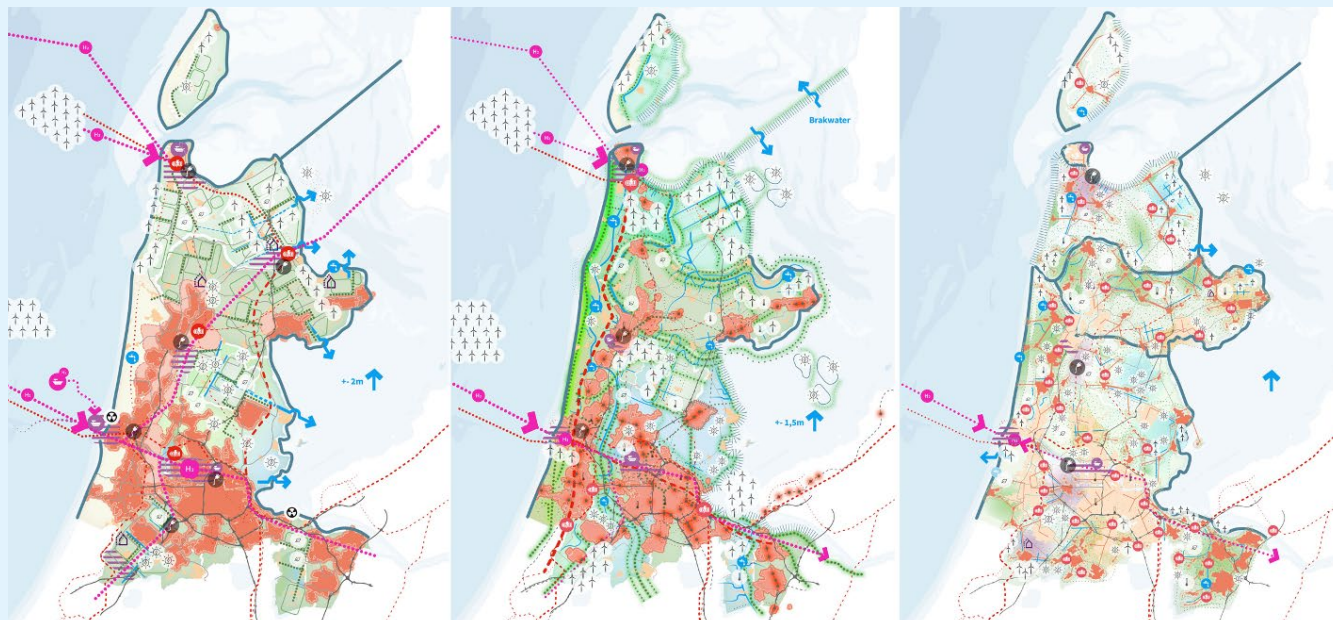
PUBLICATIEDATUM

TIJDSPAD

2050 MET DOORKIJK NAAR 2100

SCENARIO'S

DRIE (EXPLORATIEVE SCENARIO'S) OP BASIS VAN PBL EN II3050

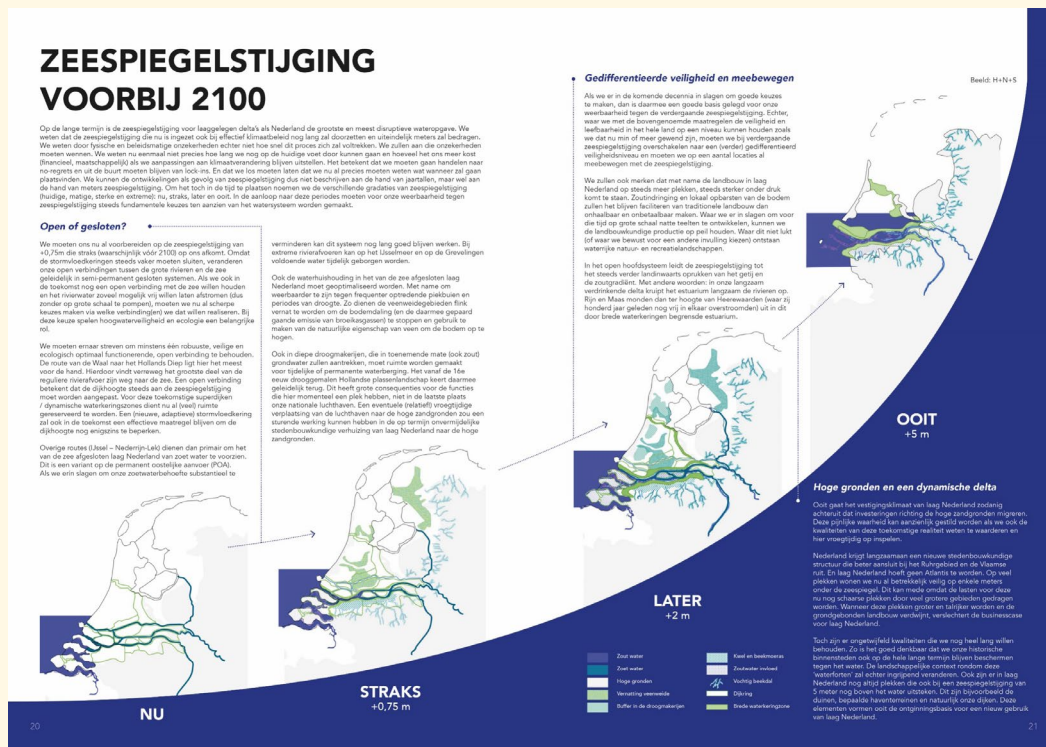
Dit ontwerpend onderzoek in Noord-Holland verkent de ruimtelijke implicaties van veranderingen in het energiesysteem richting 2030 en 2050. Door energieopslag en conversie te onderzoeken in relatie tot bodemsystemen en watersystemen, worden toekomstbestendigheid en strategische keuzes in kaart gebracht. Het onderzoek biedt verschillende toekomstperspectieven die helpen bij het bespreken van het energiesysteem en de impact ervan, terwijl het niet als blauwdruk dient. Deze studie maakt gebruik van de scenario's uit de PBL ruimtelijke verkenning van 2023 en de II3050 scenario's van de netbeheerders en vertaalt deze naar het Noord-Hollandse perspectief.

ONZEKERHEDEN:

- Samenleving
- Economie
- Klimaat adaptatie
- Duurzame economie
- Verstedelijking
- Toekomst van de landbouw
- Mate van overheidssturing
- Zelfvoorzienendheid/afhankelijkheid (buitenland)
- Inzet energiebronnen & dragers (kernenergie, waterstof, CCS, biomassa)
- Lokaal v/s internationaal georiënteerd

WAT NEMEN WIJ MEE:

- De mate waarin voor een centraal of decentraal energiesysteem van de toekomst wordt gekozen heeft grote ruimtelijke gevolgen.
- Het energiesysteem kan ingezet worden als sturingsmechanisme voor andere ruimtelijke ontwikkelingen.

In de studie wordt een assenkruis gepresenteerd dat leidt tot vier scenario's voor de inrichting en het waterbeheer van Nederland, waarbij de zeespiegelstijging en de menselijk-maatschappelijke respons daarop centraal staan. Door de factor tijd toe te voegen, ontstaan er vier verhaallijnen die elk een ander perspectief bieden op korte, middellange en lange termijn oplossingen. Deze verhaallijnen worden verkend vanuit de invalshoeken van zeespiegelstijging variërend tussen +2 en +4 meter en de mate van adaptieve respons daarop. De scenario's dienen als richtsnoer voor strategische keuzes en "low-regret" maatregelen, waarmee Nederland zich kan voorbereiden op de mogelijke toekomstige uitdagingen. Elk scenario biedt inzichten in de benodigde aanpassingen en innovaties die kunnen helpen de impact van een stijgende zeespiegel te mitigeren.

ONZEKERHEDEN:

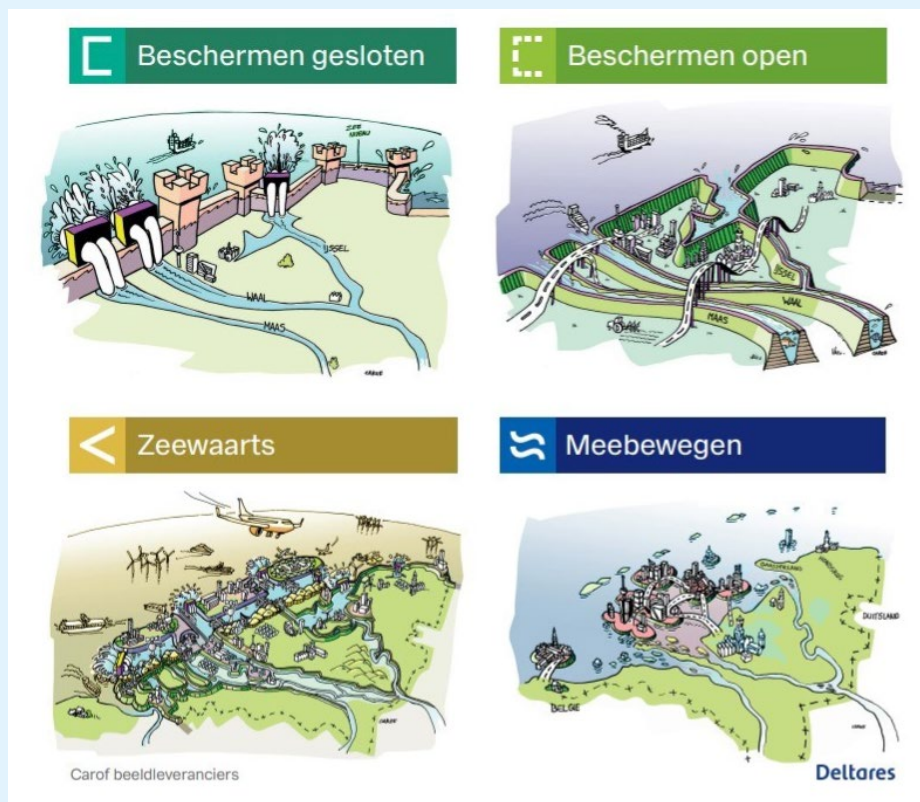
- Zeespiegelstijging
- Opwarming en droogte
- Extreme regenval
- Bevolkingstoename
- Energietransitie
- Voedseltransitie

WAT NEMEN WIJ MEE:

- Door transitiepaden per scenario te maken en die met elkaar te vergelijken komen de sleutelmomenten om keuzes te maken naar voren. Voor die keuzemomenten kan de tijd gebruikt worden om bijvoorbeeld strategieën voor adaptatie te testen of om experimenten te maken.

STRATEGIEËN VOOR ADAPTATIE AAN HOGE EN VERSNELDE ZEESPIEGELSTIJGING

OPDRACHTGEVER DELTARES, I.S.M DELTACOMMISSARIS EN RIJKSWATERSTAAT
PUBLICATIEDATUM SEP 2019
TIJDSPAD 2050, 2075, 2100
SCENARIO'S VIER

Deze studie onderzoekt de inrichting en het waterbeheer van Nederland bij een zeespiegelstijging van +2 tot +4 meter, door verschillende oplossingsrichtingen (Beschermen gesloten, Beschermen open, Zeewaarts en Meebewegen) en nodige “no-regret” maatregelen te verkennen. Gedefinieerd over korte (0-20 jaar), middellange (20-60 jaar), en lange termijn (>60 jaar), werkt de studie met input van universiteiten, kennisinstituten en overheidsinstellingen. Activiteiten omvatten de inventarisatie van bestaande plannen, categorisering van oplossingsrichtingen, en analyse van adaptatiepaden, met focus op strategische keuzes en de maatschappelijke haalbaarheid van oplossingen.

DEZE STUDIE IS GEBASEERD OP KEUZESCENARIO'S.

De keuzes hangen af van de volgende condities:

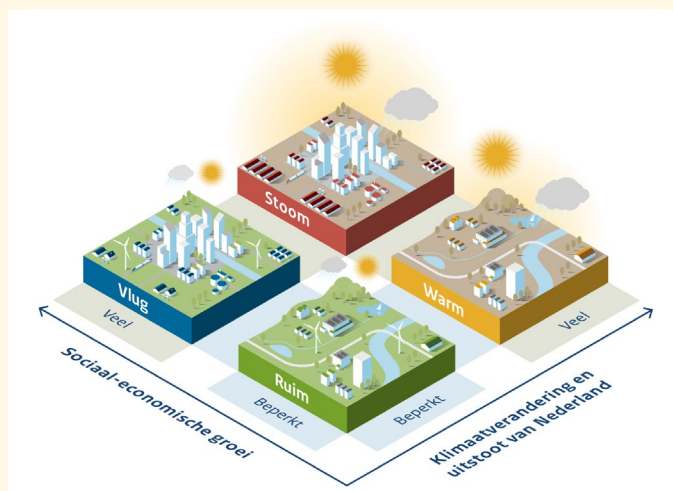
- Mate van zeespiegelstijging
- Technische haalbaarheid
- Maatschappelijke haalbaarheid

WAT NEMEN WIJ MEE:

1. De verhouding tussen de investering in waterveiligheid en de economische waarde van het te beschermen achterland verschilt per scenario en zal een kritisch punt bereiken.
2. Van de vier oplossingsrichtingen is het beschermen open scenario niet meer mogelijk voor Noord-Holland, omdat er al grote investeringen zijn gedaan in bijvoorbeeld de zeesluis bij IJmuiden.
3. Alle oplossingsrichtingen vragen om veel ruimte in de toekomst en hier zullen wij nu al op moeten anticiperen.

DELTASCENARIO'S VOOR NEDERLAND - WATEROPGAVEN IN 2050 EN 2100

OPDRACHTGEVER	DELTARES, I.S.M DELTACOMMISSARIS EN MINISTERIE VAN IENW
PUBLICATIEDATUM	24-04-2024
TIJDSPAD	TOT 2050 MET 2100 ALS ZICHTJAAR
SCENARIO'S	VIER (CONTEXT SCENARIO'S) OP BASIS VAN EEN ASSENKRUIS

De Deltascenario's zijn ontwikkeld voor het Deltaprogramma en richten zich op de lange termijn veranderingen in de context van waterbeleid, zonder nieuw beleid te introduceren. Ze zijn opgebouwd langs assen van uitstoot en socio-economische groei, waarbij vier basisscenario's (Vlug, Ruim, Stoom, Warm) verschillende combinaties van klimaatverandering en economische groei verkennen. Deze scenario's maken gebruik van data uit KNMI-23 klimaatscenario's en andere studies om de wateropgaven tot 2050 en 2100 te kwantificeren. Daarnaast bevatten ze een vervolgstap, namelijk "Wat-Als?"-ontwikkelingen voor gevoeligheidsanalyses, waarbij ze dienen als toetsingskader voor toekomstige strategieën en beleidskeuzes binnen het Nationale Deltaprogramma. De scenario's vormen een basis voor het analyseren van knelpunten, het ontwikkelen van strategieën, en het toetsen van de effectiviteit van maatregelen.

ONZEKERHEDEN:

- Klimaatverandering:
 - Temperatuurstijging
 - Droogte, neerslagtekort, lage rivierafvoeren
 - Intensivering piekneerslag
- Piekrivierafvoeren, zeespiegelstijging
- Uitstoot van Nederland:
 - Reductie uitstoot door vernatting laagveen
 - Reductie uitstoot door energie, mobiliteit, landbouw
- Sociaal-economische groei:
 - Bevolkingsgroei en verstedelijking
 - Economische groei (industrie, scheepvaart)
 - Toename natuurareaal

WAT NEMEN WIJ MEE:

Uit alle scenario's in deze studie blijkt dat wij in de toekomst vaker te maken krijgen met te veel en te weinig water. Dat betekent dat wij meer rekening moeten houden met de volgende condities:

4. De wateropgaven worden in alle scenario's groter
5. De wateropgaven statpelen zich op: en watertekort en wateroverlast en waterveiligheid
6. Na 2050 worden opgaven nog groter als de wereld veel blijft uitstoten.

RUIMTELIJKE VERKENNING 2023 - 4 SCENARIO'S VOOR DE INRICHTING VAN NL IN 2050

OPDRACHTGEVER	PLAN BUREAU VOOR DE LEEFOMGEVING, I.S.M. WAGENINGEN UNIVERSITY & DELTARES
PUBLICATIEDATUM	16-03-2023
TIJDSPAD	TOT 2050
SCENARIO'S	VIER (NORMATIEVE SCENARIO'S)

In de "Ruimtelijke verkenning 2023" van het Planbureau voor de Leefomgeving zijn vier scenario's ontwikkeld om mogelijke toekomstbeelden van Nederland in 2050 te schetsen. De totstandkoming van deze scenario's begint met een diepgaande analyse van trends, onzekerheden en drijvende krachten op sociaal, economisch en ecologisch gebied. Vervolgens worden diverse stakeholders betrokken om hun inzichten en feedback te integreren, wat bijdraagt aan de relevantie en haalbaarheid van de scenario's. De scenario's worden verder verfijnd door het combineren van kwalitatieve beschrijvingen met kwantitatieve modellen, waardoor ze inzicht bieden in potentiële gevolgen en beleidsopties. De focus ligt op vier normatieve beleidsgerichte scenario's: Mondiaal Ondernemend, Snelle Wereld, Groen Land en Regionaal Geworteld, die elk verschillende ruimtelijke opties bieden. Deze iteratieve aanpak zorgt ervoor dat de scenario's een robuust en dynamisch hulpmiddel vormen voor strategische ruimtelijke planning.

ONZEKERHEDEN:

- Mate van sturing (rijk, decentrale overheid, markt, burgerinitiatieven)
- Duurzaamheid (People, Planet, Profit)
- Maatschappij (Cultuur, Mens, Technologie)
- Klimaatadaptatie (manier waarop met klimaatadaptatie wordt omgegaan)
- Ruimte voor duurzame economie
- Stad en regio (verstedelijking spreiden of verdichten)
- Ontwikkelingen in het landelijk gebied

WAT NEMEN WIJ MEE:

- Wat betreft het halen van nationale & internationale natuur doelstelling haalt alleen het scenario Groenland alle doelen.
- De scenario's in deze studie zijn alle vier realistisch en plausibel. Deze scenario's zouden daarmee goed kunnen worden gebruikt om onze eigen keuzes te testen.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1

QUICK SCAN TRENDS EN ONTWIKKELINGEN

Bij het maken van de Omgevingsvisie NH2050 zijn in 2016 verkenningen uitgevoerd naar de trends en ontwikkelingen die een rol spelen bij het maken van de omgevingsvisie ([Verkenningen NH2050](#)). Voor de actualisatie van de omgevingsvisie hebben we deze verkenningen als uitgangspunt genomen en gekeken op welke punten er wijzigingen zijn ten opzichte van 2016. Ontwikkelingen zijn meer door de oogbaten heen gemaakte constatering over het recente verleden en de toekomst. Bij trends gaat het om cijfermatige onderbouwing van jaarreeksen. Het gaat hierbij nadrukkelijk om een quick scan.

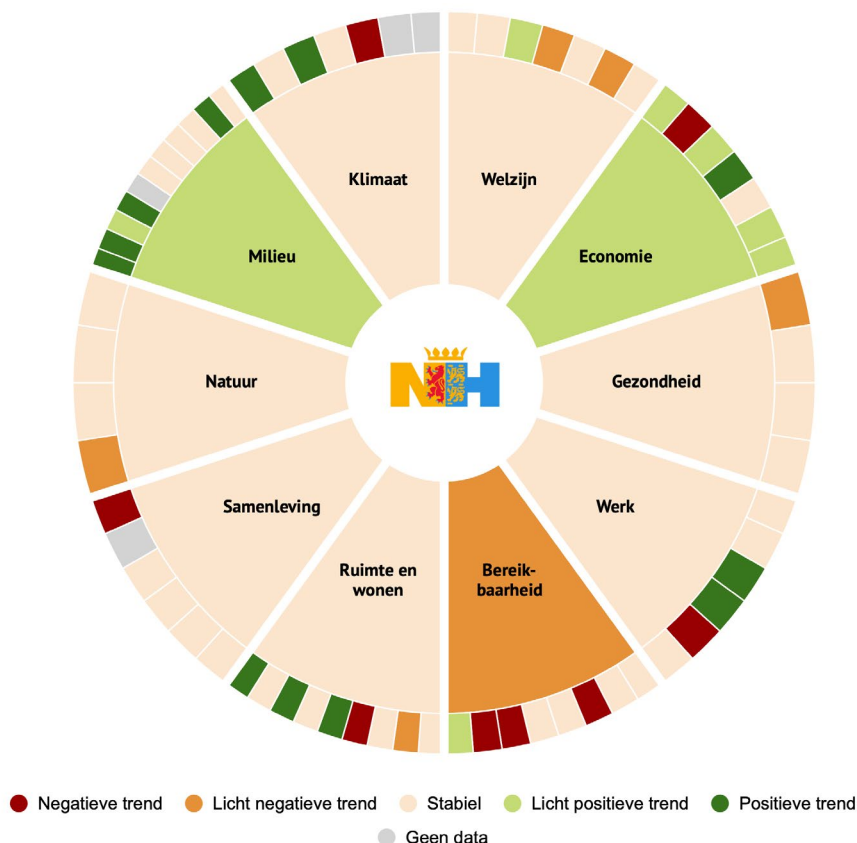
Voor de opbouw van deze bijlage is de indeling in de verkenningen als uitgangspunt genomen. En daarnaast zijn autonome ontwikkelingen geweest, zoals Corona, die niet passen in de systematiek van toen maar wel een plek verdienen.

De nieuwe informatie is gebaseerd op:

- Voorontwerp Nota Ruimte (juni 2024)
- KNMI klimaatscenario's 2023 (oktober 2023)
- PBL Balans van de Leefomgeving 2023 (september 2023)
- Sociaal en Cultureel Planbureau, Burgerperspectieven, bericht 3 (2024)
- CBS persbericht aantal gemeenten stabiliseert (dec 2024)
- Brede basismonitor provincie Noord-Holland (juli 2024)
- Diverse beleidstrends
- Expert judgement provinciale beleidsadviseurs
- Op weg naar een ruimtelijk voorstel (2024)
- Provinciale Beleidsrapporten (bijv. De Noord-Hollandse Klimaataanpak 2024, Perspectief Mobiliteit 2021)

Trends uit de brede basismonitor die hier worden benoemd, zijn vooral duidelijke positieve of negatieve trends met meer dan tien procent stijging of daling in de laatste vijf jaren dat ze gemeten zijn. De trends zijn in figuur 4 met donkergroen en donkerrood aangegeven. Zij zijn als voorbeeld weergegeven bij de thema's hierna en zijn uitgebreider beschreven (met definities, regionale verschillen en verantwoording van de gegevens) op onze provinciale website¹.

¹ [Brede Basismonitor – Provincie Noord-Holland | Noord-Holland in Cijfers Brede Basismonitor – Provincie Noord-Holland | Noord-Holland in Cijfers](#).

Figuur 4.1 trends in de brede Brede Basismonitor – Provincie Noord-Holland | Noord-Holland in Cijfers Brede Basismonitor – Provincie Noord-Holland | Noord-Holland in Cijfers.

LEEFOMGEVING

1. KLIMAATVERANDERING

Wat we zien is dat de gevolgen van klimaatverandering die later verwacht werden, nu al optreden. Door de droge jaren is er meer aandacht voor droogte en hitte gekomen. De inschatting is dat klimaatveranderingen sneller gaan dan eerder werd verwacht en de gevolgen eerder merkbaar zijn. De urgentie om adaptieve maatregelen te nemen is daarmee toegenomen. Ook het voorkomen van verdere opwarming van de aarde (mitigatie) kan zorgen voor ruimtelijke impact.

Overall ter wereld hebben zich snelle klimaatveranderingen voltrokken, die zich manifesteren in een toename van weersextremen. Voortschrijdend wetenschappelijk inzicht laat zien dat klimaatverandering sneller gaat dan eerder verwacht en onmiskenbaar door de mens wordt veroorzaakt. In alle IPCC-emissiescenario's wordt de 1,5°C temperatuurstijging over circa tien jaar bereikt, een decennium eerder dan verwacht. De verwachte mondiaal gemiddelde zeespiegelstijging is ten opzichte van het vorige IPCC-rapport (2013) toegenomen¹.

In Noord-Holland heeft dat alles een direct effect op ons watersysteem. De gemiddelde klimaatverandering is moeilijk te voorspellen, daarom wordt gewerkt met scenario's. De onzekerheden in de klimaatscenario's maken het lastig om de effecten van de klimaatverandering specifiek voor Noord-Holland in beeld te brengen. De verschillen zijn veeleer lokaal dan regionaal. Hoogteligging, bodemsamenstelling, wateropgaven en landgebruik bepalen het effect van klimaatverandering.

¹ Bron: PBL Balans van de Leefomgeving 2023

MINDER ZOETWATER, HOGERE ZOETWATERVRAAG EN VERSLECHTERING WATERKWALITEIT²

Zoetwater is niet meer vanzelfsprekend overal altijd beschikbaar. De nieuwe Deltascenario's laten zien dat de opgaven voor zoetwaterbeschikbaarheid substantieel groter worden. In alle scenario's raken het wateraanbod en de vraag naar water verder uit balans. Steeds vaker is er in de zomer niet genoeg water voor alle functies. Door klimaatverandering wordt het aanbod van zoetwater in de zomer kleiner. De watervraag neemt in alle nieuwe scenario's toe, onder meer voor doorspoeling van watersystemen (verziltingsbestrijding), beregening van landbouwgebieden, drinkwater en natuur. Vernatting van laagveen, om bodemdaling en de uitstoot van CO₂ te verminderen, wordt een nieuwe watervrager. Het is belangrijk om goed voorbereid te zijn op deze tekorten om maatschappelijke schade zoveel als mogelijk te voorkomen. Het beschikbare water heeft ook steeds vaker niet de gewenste kwaliteit: door verzilting, door hogere temperaturen en doordat verontreinigingen minder verdund worden bij lage afvoeren.

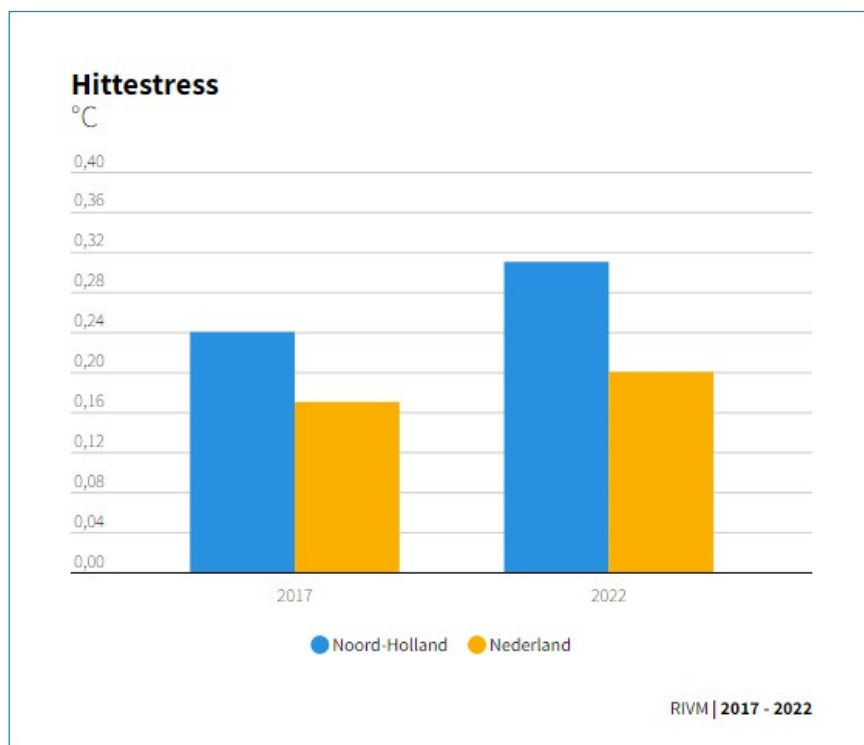
ZEESPIEGELSTIJGING EN HEVIGER REGENVAL

Toenemende zeespiegelstijging en vaker voorkomende weersextremen vormen een bedreiging voor waterveiligheid en kunnen vaker leiden tot wateroverlast (in Nederland). Ons land kan een zeespiegelstijging van vijf meter in de toekomst technisch aan, maar de gevolgen voor de ruimtelijke inrichting zullen groot zijn en ingrijpende aanpassing vergen van (ook bestaand) ruimtegebruik. Door gemiddeld hogere temperaturen krijgen we in ons land vaker te maken met hevige regenbuien. Dit kan lokaal tot flinke wateroverlast leiden, zowel in hoog als in laag Nederland.

² Bron: [Voorontwerp Nota Ruimte](#), juni 2024

HITTESTRESS STIJGT

Sinds 2017 heeft Noord-Holland relatief gezien een hoog stedelijk hitte-eiland effect ten opzichte van andere provincies. Voor Noord-Holland was er een stijging zichtbaar tussen 2017 en 2022, respectievelijk 0,24 en 0,31 graden Celsius.

Figuur 5: Hittestress stijgt. Bron: [Brede Basismonitor NH](#)

2. BODEM, WATERKWALITEIT EN LUCHTKWALITEIT

Het is niet duidelijk wat de exacte wijzigingen zijn in luchtkwaliteit, waterkwaliteit en bodemkwaliteit ten opzichte van 2016. Op alle gebieden zijn wel verbeteringen waargenomen. Voor oppervlaktewater en luchtkwaliteit zijn de gestelde doelen nog niet gehaald. Er is wel meer inzicht verkregen in milieueffecten op gezondheid. De uitstoot van bedrijven en verkeer kunnen bijvoorbeeld voldoen aan alle milieunormen, terwijl inwoners toch gezondheidsklachten ontwikkelen. De kosten voor de gezondheidszorg zijn de hoogste in de Rijksbegroting. Er is meer aandacht voor het voorkomen en preventief handelen. Door de klimaatverandering en veroudering van de bevolking is hittestress in de steden een steeds groter gezondheidsrisico geworden. Mede hierdoor staat gezonde leefomgeving hoger op de agenda.

MEER AANDACHT VOOR BODEM NODIG, WANT BODEM ONDER DRUK

DEGRADATIE VAN DE BODEM EN RISICO'S IN DE ONDERGROND¹

De bodem is belangrijk in het opvangen van de gevolgen van klimaatverandering zoals extreme regenval, hittestress en droogte. Een gezonde bodem is van belang voor biodiversiteit, gezond voedsel, natuur en de ambities voor woningbouw, gezonde steden en de groeiende behoefte aan natuur. De bodem wordt structureel verstoord door graven en grondbewerking, verdichting, verontreiniging en afdekking. Er is sprake van bodemdaling. Klimaatverandering zet door verdroging, verzilting en extreme regenval de bodemecosystemen onder druk.

De bodemsaneringsopgave neemt af. In 2023 zijn er 95 speedlocaties bodemverontreiniging in Noord-Holland. De brede basismonitor kleurt op dit onderdeel donkergroen (positief), omdat het aantal speedlocaties waarvan de onaanvaardbare risico's niet beheerst worden 2 of minder is.

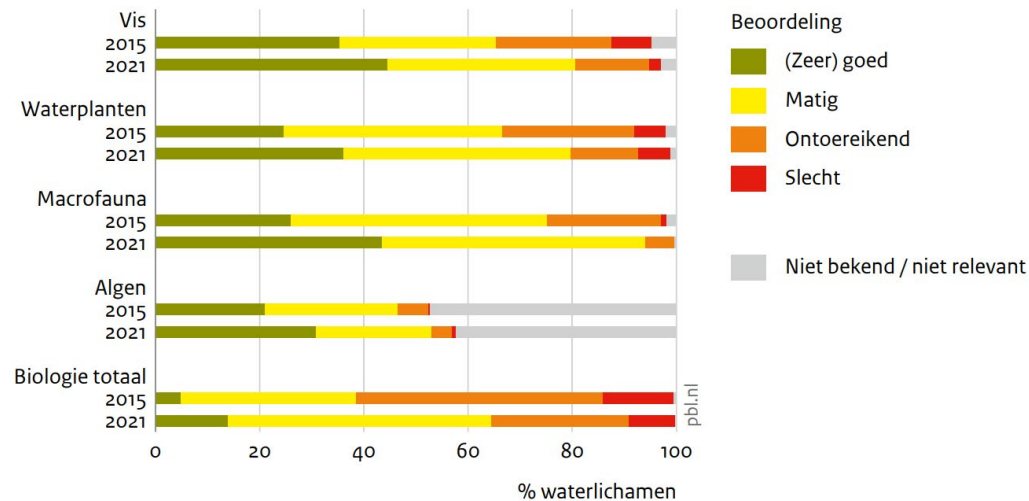
WATERKWALITEITSVERBETERING BLIJFT BEPERKT

De Noord-Hollandse grondwaterlichamen voldoen aan de norm, de Noord-Hollandse oppervlaktewaterlichamen niet.

De huidige oppervlaktewaterkwaliteit is in het algemeen voldoende voor veel gebruiksfuncties, maar de ecologische verbetering blijft beperkt. Het algemene beeld is dat er geen sterke verbeteringen zijn zowel in Nederland als in Noord-Holland en dat er nog maatregelen nodig zijn om tot een goede ecologische toestand te komen in 2027.

Figuur 4.3

Biologische kwaliteit in oppervlaktewater volgens Kaderrichtlijn Water

Bron: IHW (Waterschappen, RWS); bewerking PBL

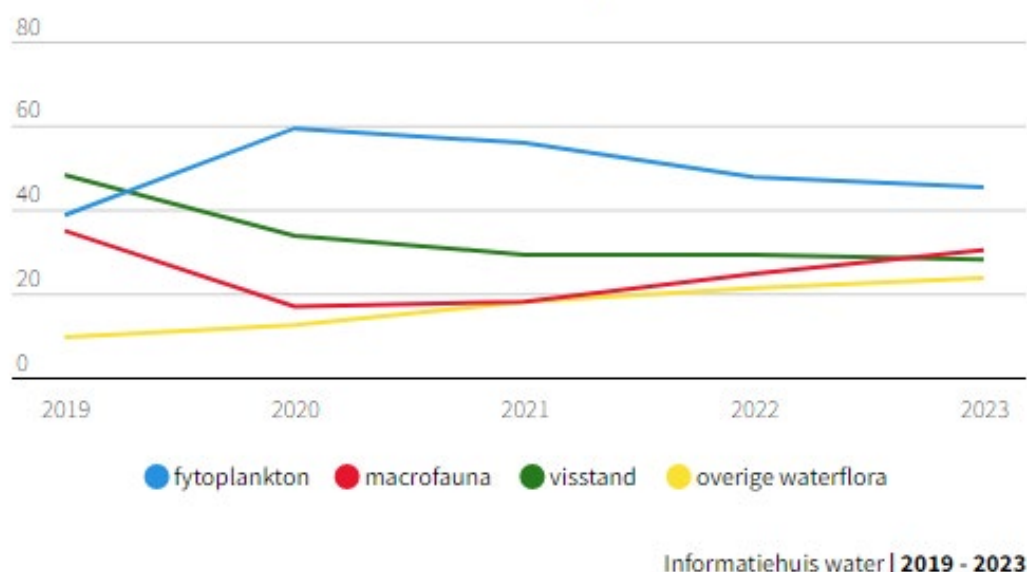
Figuur 6: De biologische kwaliteit van waterlichamen in Nederland volgens de KRW-beoordeling (CLO 1420). Bron: CPB Balans van de Leefomgeving 2023

¹ Bron: [Voorontwerp Nota Ruimte](#), juni 2024

De beoordeling van de waterkwaliteit is gebaseerd op het principe 'one out, all out'. Als één van de beoordelingscriteria niet aan de gestelde normen voldoet, is de totaalbeoordeling onvoldoende. Niet één van de 89 waterlichamen in Noord-Holland (en Nederland) voldoet nog aan de KRW-normen. Om een wat gedetailleerder beeld te krijgen van de oppervlaktewaterlichamen in Noord-Holland, is hier de stand van de biologische kwaliteit opgenomen en dus niet het totaaloordeel.

Biologische kwaliteit in Noord-Holland

% beoordeelde waterlichamen in goede toestand

Figuur 7: De biologische waterkwaliteit. Bron: [Brede Basismonitor NH](#)

De biologische waterkwaliteit wordt beoordeeld op het voorkomen van fytoplankton (algen en wieren), overige waterflora (waterplanten), vissen en macrofauna (ongewervelde zoetwater organismen). In 2023 scoorde in Noord-Holland 30 procent van de oppervlaktewaterlichamen voor macrofauna voldoende, 21 procent voor overige waterflora, 29 procent voor vis, 48 procent voor fytoplankton. Het algemene beeld is dat er geen sterke verbeteringen zijn en dat er nog maatregelen nodig zijn om tot een goede ecologische toestand te komen in 2027.

MILIEUDRUK DOOR LANDBOUW AFGELOPEN 10 JAAR NAUWELIJKS VERMINDERD¹

Veel landbouwemissies, zoals broeikasgasemissies, ammoniakemissie en afzet van gewasbeschermingsmiddelen, zijn het laatste decennium nauwelijks meer afgenomen. Alleen het nationale bodemoverschot van fosfaat op landbouwgrond is inmiddels zo laag dat er bijna sprake is van evenwichtsbemesting, maar door de grote fosfaatvoorraad resulteert dit nog niet in een afname van de oppervlaktewaterbelasting. (.....)

De bijdrage aan milieudrukfactoren verschilt per landbouwsector. Zo is de (melk)veehouderij binnen de landbouwsectoren de belangrijkste veroorzaker van ammoniakemissies, eutrofiëring van het oppervlaktewater en (samen met de glastuinbouw) de grootste landbouwbron van broeikasgasemissies. De akker- en tuinbouwsector is de landbouwsector die, door gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, de hoogste toxicologische risico's voor het waterleven veroorzaakt. (...)

Naast subsidies via het GLB stuurt de Europese Unie ook met juridisch bindende regels, zoals de Nitraatrichtlijn, de Meststoffenverordening en de Kaderrichtlijn Water, om de negatieve externe effecten van de landbouwproductie op het milieu te beperken. (...)

Hoewel regelgeving niet aanstuurt op integrale verduurzaming, zetten steeds meer agrarische bedrijven zelf een stap in die richting.

Vanaf 2026 vervalt de Nederlandse uitzonderingspositie voor de Nitraatrichtlijn (derogatie), waardoor minder dierlijke mest uitgereden mag worden.

Nederland zoekt een uitweg uit de stikstofcrisis. Het Programma Aanpak Stikstof (PAS), dat de overheid in 2015 introduceerde, moest de uitstoot van stikstof verder verminderen. Maar in mei 2019 oordeelde de Raad van State dat het PAS niet voldoet. Door deze 'stikstofuitspraak' zijn veel vergunningen voor de bouw van stallen, woonwijken of wegen nu ongeldig verklaard en is het lastiger geworden om nieuwe vergunningen te krijgen.

LUCHTKWALITEIT VERBETERT, MAAR VEROORZAAKT NOG GEZONDHEIDSSCHADE

Luchtverontreiniging veroorzaakt - ondanks dat de luchtkwaliteit is verbeterd - nog gezondheidsschade. Wel is er een licht dalende trend de laatste 5 jaar, voor fijnstof en NO₂ (stikstofdioxide).

FIJNSTOF POSITIEVE TREND

Tussen 2021 en 2022 was er een kleine stijging in de concentratie PM_{2,5} en PM₁₀. De concentratie is echter weer gedaald in 2023. Sinds 2015 is de gemiddelde concentratie PM_{2,5} en PM₁₀ voor de provincie Noord-Holland gelijk aan het gemiddelde van Nederland. Voor 2023 was dit respectievelijk 7 en 14 µg/m³ en lag daarmee boven de WHO-advieswaarde van 2021.

NO₂ POSITIEVE TREND, REGIONALE VERSCHILLEN

De concentratie stikstofdioxide kan lokaal variëren door onder andere een aanwezige bron (industrie, vliegveld, drukke weg etc.) en weersomstandigheden, zoals windrichting, windkracht en temperatuur. In alle provincies van Nederland is een lichte dalende trend zichtbaar van de concentratie NO₂. Tussen 2019 en 2020 was deze daling voor een aantal provincies vrij scherp, mogelijk door de wereldwijde coronacrisis waardoor onder andere het verkeer tijdelijk afnam. De gemiddelde

¹ Bron: [CPB Balans van de leefomgeving 2023](#)

concentratie van NO₂ in Noord-Holland was in 2023 10 µg/m³. Dit is iets hoger dan de gemiddelde concentratie in Nederland met 9 µg/m³. Na een kleine toename tussen 2021 en 2022 van de gemiddelde concentratie NO₂ in Noord-Holland, is de concentratie in 2023 weer gedaald.

NIEUW IS AANDACHT VOOR LICHTVERVUILING, AL BESTAAT HIER GEEN NORMERING VOOR.

Lichtvervuiling leidt bij de mens tot hinder en mogelijke gezondheidseffecten en verstoort natuurlijke processen bij planten en dieren. Bovendien gaat lichtvervuiling vaak gepaard met energieverstijping. De gemiddelde lichtbelasting in Noord-Holland is, met een lichtbelasting van 7,5 nanoWatt per vierkante centimeter per steradiaal, hoger dan het Nederlands gemiddelde van 4,7. De lichtbelasting laat voor Noord-Holland sinds 2020 en voor Nederland sinds 2021 een sterk dalende trend zien. Mogelijk spelen de coronapandemie en de hoge energiekosten in die periode een rol.

3. NATUUR EN BIODIVERSITEIT

Voor biodiversiteit is het opnieuw niet eenduidig wat de trend is ten opzichte van 2016. Sommige soorten gaan vooruit, andere soorten gaat het minder goed mee. Duidelijk is dat in Noord-Holland anders dan de trend voor heel Nederland de biodiversiteit nog steeds afneemt. Daarnaast is mede door de stikstofcrisis de urgentie van het verminderen van de uitstoot van stikstof sterk toegenomen ten opzichte van 2016.

BIODIVERSITEIT NEEMT NOG STEEDS AF

In de afgelopen 50 jaar is de biodiversiteit - soortenrijkdom van planten en dieren - wereldwijd met 73% afgenomen en daarmee ook de veerkracht van de natuur.

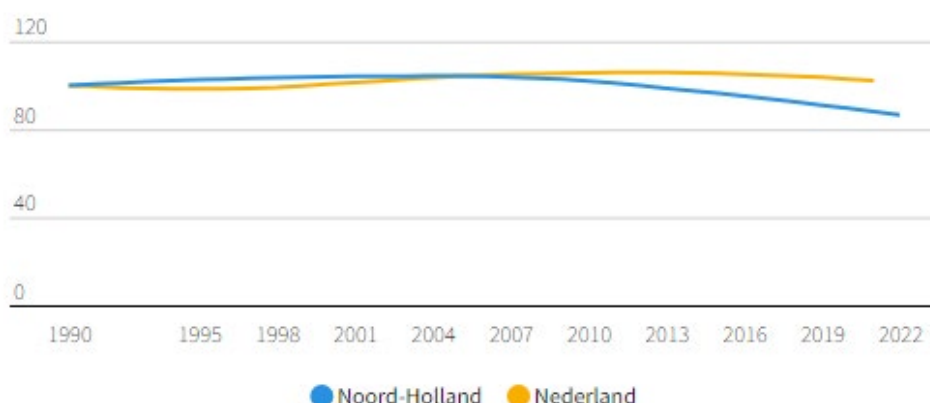
In Noord-Holland is de biodiversiteit teruggelopen van 41% in 1900 en 26% rond 1950 tot 15% in 2016. Sinds 1990 is de biodiversiteit van Nederland met 13% gestegen, maar in Noord-Holland met 13% verder gedaald. (Bron: Brede Basismonitor)

De Wet stikstofreductie en natuurverbetering is opgenomen in de Omgevingswet 2024 en sinds 1 januari 2024 van kracht waarin stikstofreductieverplichtingen zijn vastgelegd: in 2025 moet minimaal 40 procent van het areaal van de stikstofgevoelige natuur in beschermde Natura 2000-gebieden een gezond stikstofniveau hebben; in 2030 minimaal de helft en in 2035 minimaal 74 procent.

De functies wonen, mobiliteit, havens, industrie, landbouw en recreatie zorgen voor stikstofuitstoot. In twaalf van onze negentien Natura 2000-gebieden liggen leefgebieden die gevoelig zijn voor stikstof. Een te grote neerslag van stikstof kan hier leiden tot verslechtering van de natuurkwaliteit. Door de stikstofcrisis is de landbouwtransitie urgenter, mede gezien het niet halen van de waterkwaliteitsdoelen.

Biodiversiteit

Living Planet Index (1990 = 100)

Figuur 8: Biodiversiteit. Bron: [Brede Basismonitor NH](#)

De indicator biodiversiteit wordt gemeten met de Living Planet Index (LPI). De Living Planet Index (LPI) geeft de gemiddelde trend weer in populatie-omvang van een groot deel van de inheemse soorten broedvogels, reptielen, amfibieën, vlinders en libellen en een flink deel van de soorten zoogdieren en zoetwatervissen. Maritieme soorten (in de Noordzee, kustzone en Wadden) en planten zijn nog niet meegenomen in deze indicator. Met de LPI is te volgen of het aantal soorten achteruitgaat of vooruitgaat, wat weer iets zegt over de stand van de natuur. Sinds 1990 is de LPI van Nederland met 13 % gestegen. In de periode 1990-2005 vertoont de LPI in Noord-Holland ook nog een stijgende trend. Maar vanaf 2006 neemt de biodiversiteit in Noord-Holland weer af, en is de LPI met 13 % gedaald in 2022 ten opzichte van 1990. Voor deze achteruitgang op provinciaal niveau zijn meerdere oorzaken aan te wijzen, zoals het verdwijnen van 'groene' elementen in het landschap, bijvoorbeeld bomen en heggen en schaalvergroting in het landgebruik. Verder verliest de natuur aan biodiversiteit door de verhoogde concentratie stikstof in de bodem en de matige tot slechte waterkwaliteit.

DE NATUUR STAAT ONDER DRUK²

Een gezonde, veilige en toekomstbestendige leefomgeving vraagt om een robuuste en veerkrachtige natuur. Natuur heeft intrinsieke waarde, draagt bij aan de bescherming tegen klimaat- en weers-extremen, zorgt voor schoon water en schone lucht, draagt bij aan voldoende en gezonde voeding, bevordert onze gezondheid, identiteit en mogelijkheden tot recreatie en ontspanning. Kortom, natuur maakt inherent onderdeel uit van de Brede Welvaart. Echter, de natuur staat er slecht voor. Het gaat dan niet alleen om de natuur in de natuurgebieden, maar ook die daarbuiten, in onze directe leefomgeving. Verschillende soorten dreigen te verdwijnen uit Nederland en de negatieve trends zetten zich voort, wat het behalen van de gunstige staat van instandhouding bemoeilijkt. Verliezen van meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen naar het milieu en lozingen van de industrie leiden tot een afname van de biodiversiteit. Daarnaast leidt de verandering van het klimaat onder andere tot toenemende verdroging van de natuur. (.....)

De gevolgen van deze klimatologische droogte worden versterkt door het huidige (agrarische) grondgebruik en door grondwateronttrekkingen die leiden tot versnelde ontwatering van droogte-gevoelige natuurgebieden. Toenemende verstedelijking en infrastructuur heeft bovendien geleid tot versnippering van de bestaande natuur, wat de weerbaarheid van onze leefomgeving verder beperkt. We zijn hierdoor minder goed opgewassen tegen de toenemende weersextremen, waardoor de natuur minder goed een buffer kan vormen om extreme neerslag of droogte op te vangen. Deze afgenomen weerbaarheid vertaalt zich door naar toenemende kosten om mitigerende maatregelen te treffen, bijvoorbeeld om permanente schade aan de natuur bij droogte te voorkomen.

² Bron: [Voorontwerp Nota Ruimte](#), juni 2024

SAMENLEVING

4. DEMOGRAFIE

De bevolking blijft groeien, vooral door buitenlandse migratie. De vergrijzing neemt verder toe. De beroepsbevolking en het aandeel eenpersoonshuishoudens blijven waarschijnlijk verder groeien. Ten opzichte van 2016 is dit een wijziging, in die zin dat er een grotere groei van het aantal inwoners, huishoudens en woningen in Noord-Holland is voorzien dan in 2016 werd verwacht. Dat gaat zowel over de huidige groei als de voorziene groei in de toekomst.

DEMOGRAFISCHE ONTWIKKELINGEN

De actuele verwachtingen voor de demografische ontwikkelingen in Noord-Holland staan beschreven in het rapport over de [Bevolkingsprognose Noord-Holland 2024-2050](#), hierna PNH-Prognose 2024. De belangrijkste uitkomsten van de prognose staan hieronder kort beschreven.

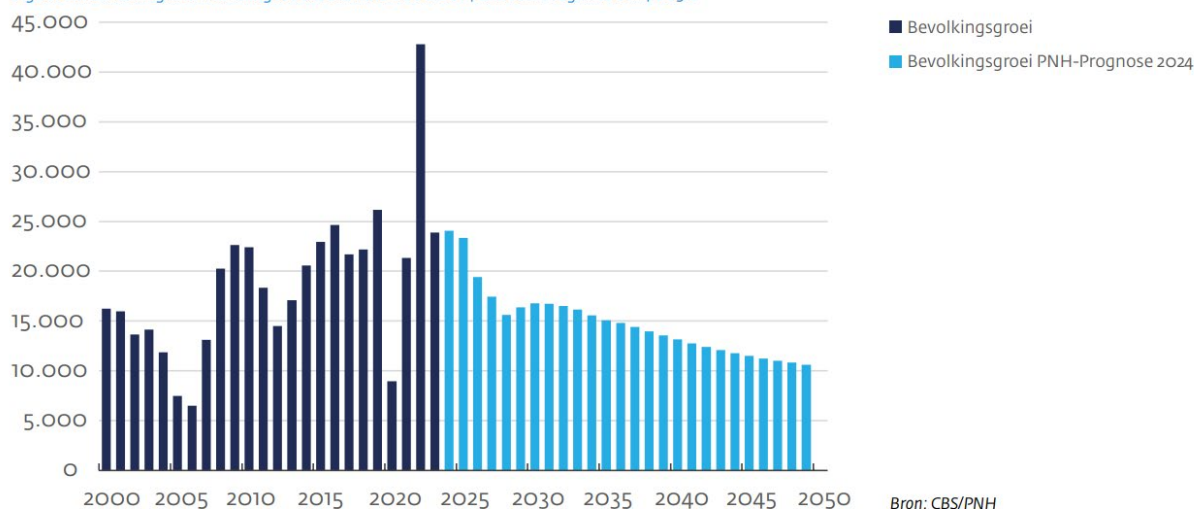
NOORD-HOLLAND IN 2050

Kijkend naar de toekomst tot 2050 lijkt het vrijwel zeker dat de bevolking in Noord-Holland blijft groeien, vooral door buitenlandse migratie. Tegelijkertijd blijft migratie een factor die sterk fluctueert en lastig te voorspellen is. Ook het aantal werkenden blijft waarschijnlijk groeien, waardoor ruimte bestaat voor groei van de werkgelegenheid en nieuwe bedrijvigheid. Toenemende vergrijzing door een grote stijging van het aantal 75-plussers is welhaast een demografisch gegeven.

BEVOLKINGSONTWIKKELING

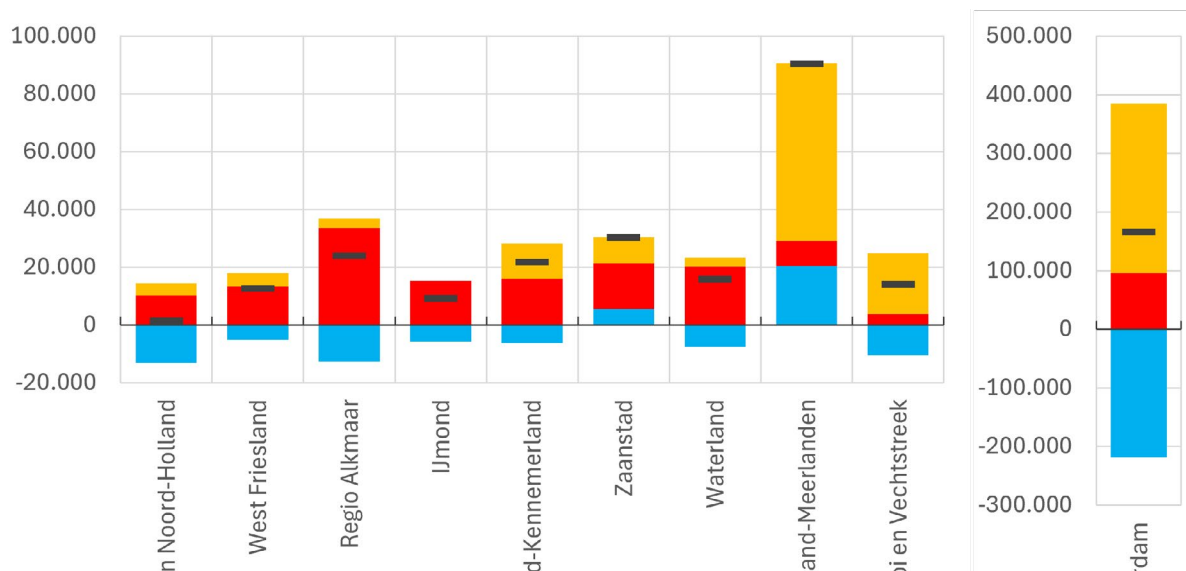
De gemiddelde bevolkingsgroei in Noord-Holland lag van 2000 tot 2024 rond de 19 duizend inwoners per jaar. In 2005 en 2006 was de bevolkingsgroei relatief laag door een negatief buitenlands migratiesaldo. Hierna lag de bevolkingsgroei meestal rond de 20-25 duizend inwoners per jaar. In 2020, tijdens het begin van de coronapandemie, was de Noord-Hollandse groei tijdelijk laag. Dit werd veroorzaakt door oversterfte en vooral door een lager buitenlands migratiesaldo. In 2022 piekte de bevolkingsgroei door de komst van een groot aantal vluchtelingen uit Oekraïne. Uiteindelijk daalde de bevolkingsgroei in 2023 weer naar een toename van ongeveer 24 duizend inwoners.

Figuur 2.1: Bevolkingsontwikkeling Noord-Holland 2000-2024 en PNH-Prognose 2024-2050

Figuur 9: Bevolkingsontwikkeling Noord-Holland 2000-2024 en PNH-Prognose 2024-2050

In de PNH-prognose 2024 blijft de bevolking groeien en komt in 2050 uit op bijna 3,4 miljoen inwoners; een toename van 390 duizend personen ten opzichte van 2024. Naar verwachting ligt de bevolkingsontwikkeling in 2024 en 2025 rond de 20-25 duizend inwoners per jaar. Richting 2050 daalt dit naar een niveau van iets boven de 10 duizend inwoners per jaar. De gemiddelde bevolkingsontwikkeling in de periode 2024-2050 komt hiermee uit op ongeveer 15 duizend inwoners per jaar.

Figuur 10: Bevolkingsontwikkeling Noord-Holland 2000-2024 en PNH-Prognose 2024-2050 (Amsterdam andere schaal)

BEVOLKINGSONTWIKKELING PER REGIO

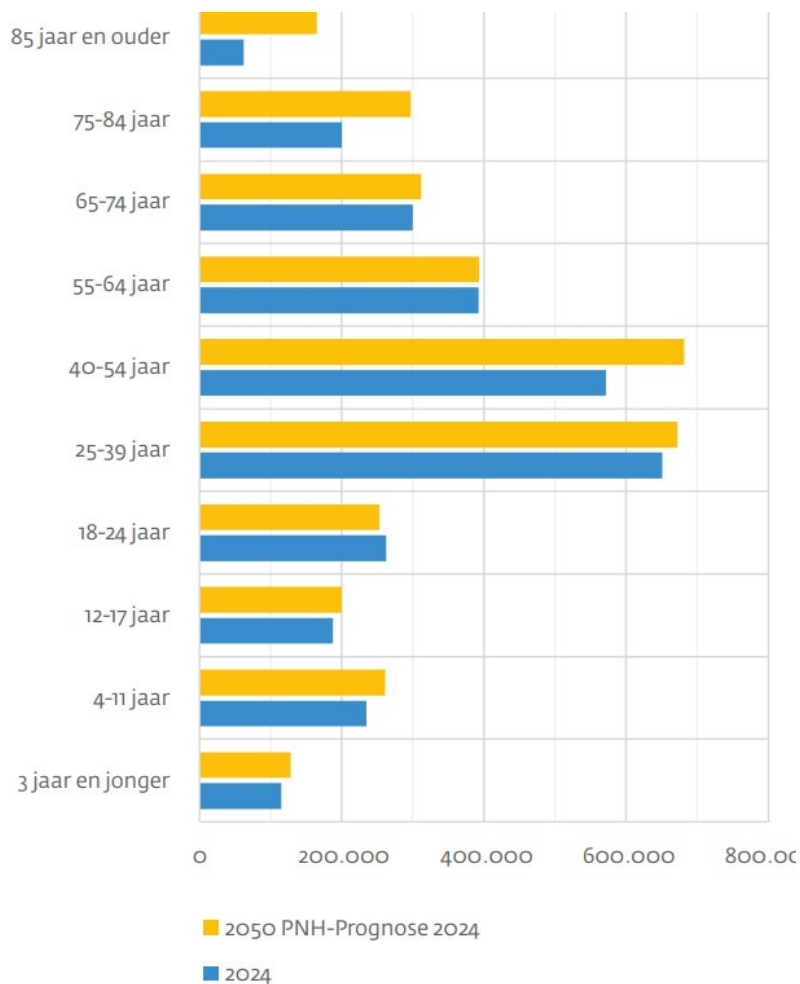
In de PNH-Prognose voor de periode 2024-2050 blijft in alle regio's de bevolking groeien. De groei is het hoogst in Amsterdam met meer dan 167 duizend extra inwoners. Ook in Amstelland-Meerlanden is de verwachte groei hoog met 91 duizend inwoners. In de Kop van Noord-Holland is de groei in 2050 ten opzichte van 2024 beperkt. Dit komt vooral door oplopende sterfte waardoor de natuurlijke aanwas steeds negatiever wordt.

LEEFTIJDOPBOUW BEVOLKING

In 2050 is naar verwachting de bevolkingsomvang ten opzichte van 2024 groter in de leeftijden 0-17 jaar, bij de groep 40-54-jarigen en vanaf 75 jaar en ouder. Bij de overige leeftijden blijft de bevolking waarschijnlijk ongeveer gelijk. Naast het toenemend aantal geboorten komt dit door de vergrijzende babyboomers en de leeftijdsspecifieke effecten van migratie. Het aantal 64-75-jarigen piekt naar schatting rond 2037 en het aantal inwoners boven de 75 jaar groeit door tot eind jaren veertig. In 2024 heeft Noord-Holland ongeveer 260 duizend 75-plussers. In 2050 ligt het aantal inwoners van 75 jaar of ouder naar verwachting rond de 460 duizend. De groei van de 75-plussers vormt hiermee ongeveer de helft van de totale bevolkingsgroei van 390 duizend in de periode 2024-2050.

Met name de Kop van Noord-Holland zal na 2030 te maken krijgen met een dalende potentiële beroepsbevolking, de bevolking tussen 20 en 67 jaar. Ook in een aantal andere regio's neemt, vooral na

2030, de bevolking tussen de 20 en 67 jaar af. In de praktijk zal de daling van de actieve beroepsbevolking waarschijnlijk kleiner zijn door de stijgende pensioenleeftijd en mogelijk toenemende arbeidsparticipatie. In de regio's Zuid-Kennemerland, Zaanstad, Amstelland-Meerlanden en Amsterdam blijft de potentiële beroepsbevolking in de PNH-Prognose 2024 groeien tot 2050. Absoluut is de groei vooral groot in de regio's Amsterdam en Amstelland-Meerlanden.

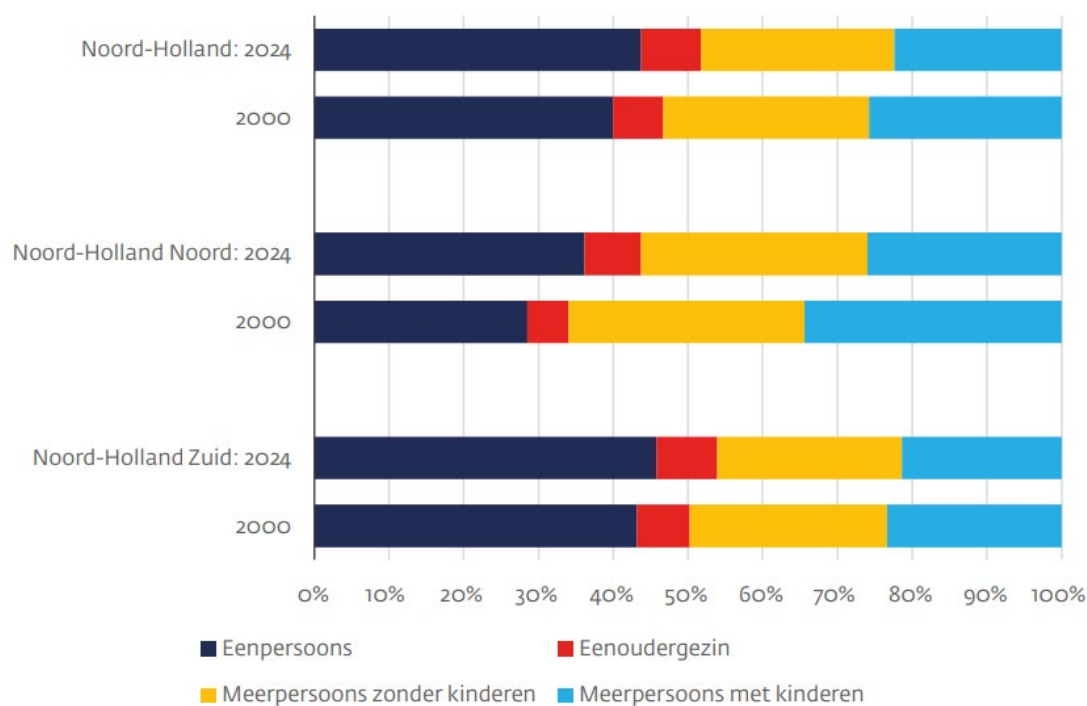

Figuur 11: Bevolkingsopbouw Noord-Holland in 2024 en in 2050 PNH-Prognose 2024

HUISHOUDENSONTWIKKELING

In de periode 2024-2050 neemt het aandeel eenpersoonshuishoudens in Noord-Holland naar verwachting verder toe van 44 procent in 2024 naar 46 procent in 2050. De verwachte stijging van het aandeel eenpersoonshuishoudens is in de PNH-Prognose 2024 groter in Noord-Holland Noord dan in Noord-Holland Zuid. In Noord-Holland Noord stijgt het aandeel eenpersoonshuishoudens van 36 procent in 2024 naar 42 procent in 2050 en in Noord-Holland Zuid stijgt het percentage van 46 naar 47 procent. Het aandeel eenoudergezinnen en meerpersoonshuishoudens met en zonder kinderen blijft in Noord-Holland naar verwachting tussen 2024 en 2050 redelijk stabiel. Dit komt vooral door de verandering van huishoudenstypen in Noord-Holland Zuid. In Noord-Holland Noord daalt zowel het aandeel meerpersoonshuishoudens met als zonder kinderen naar verwachting met ongeveer 3 procent.

Figuur 3.8: Noord-Holland, NH-Noord en NH-Zuid: Aandeel huishoudens naar type in 2000 en 2024

Bron: CBS

Figuur 12: NH, NH-Noord en NH-Zuid: Aandeel huishoudens naar type in 2024 en in 2050 PNH-Prognose 2024

5. SOCIALE TENDENSEN

Sinds 2016 hebben de meeste maatschappelijke trends zich voorgezet. Nieuwe ontwikkelingen zijn het toenemende gebruik van sociale media en blijvende effecten op gebied van cultuur en recreatie als gevolg van Corona. Waarbij het vertrouwen in de overheid ondanks schommelingen toch stabiel lijkt.

Toenemend gebruik sociale media en invloed techbedrijven versterkt tendens individualisering. In 2016 schreven we dit: "Mede onder invloed van individualisering, informatisering en een terugtrekkende overheid verandert de verhouding tussen overheid en burger verder. De informatisering heeft ook grote invloed op onze manier van communiceren, op meerdere manieren sociale contacten onderhouden. Technologische ontwikkelingen hebben direct invloed op hoe we ons dagelijks leven indelen. Waar en wanneer we werken. Hoe we ons zo efficiënt mogelijk verplaatsen."

"De verzorgingsstaat transformeert naar een participatiesamenleving, waarin zelfredzaamheid en eigen verantwoordelijkheid van burgers en ondernemers het uitgangspunt vormen. De overheid zoekt naar nieuwe vormen van burgerparticipatie bij besluitvorming."

"Ondanks de individualisering ontplooiën burgers, ondernemers en maatschappelijke organisaties zelf vaak initiatieven gericht op het gezamenlijk bereiken van doelen."

Sinds de coronatijd zijn de complottheorieën toegenomen en via sociale media wordt veel desinformatie verspreid. Grote techbedrijven krijgen steeds meer macht en we zien de afhankelijkheid van hun producten en de negatieve gevolgen van het internet. Participatie is sinds de Omgevingswet ook verplicht voor de overheden.

EFFECTEN CORONATIJD OP RECREATIE, CULTUUR EN THUISWERKEN

Door de toename van vrije tijd in de coronatijd is het wandelen door veel mensen herontdekt, de lokale culturele voorzieningen en het buiten recreëren, ook op het water en het in eigen land op vakantie gaan.

Na een forse terugval in cultuurdeelname als gevolg van de coronacrisis zijn de bezoekcijfers voor veel sectoren nog niet op het niveau van voor corona; met name podiumkunsten, musea en film. De terugkeer naar cultuur is ook niet voor alle groepen even sterk: zo blijft het aandeel cultuurbezoekers met een lage of geen opleiding achter.

In de coronatijd zijn we ons bewust geworden van de "cruciale" beroepsgroepen die vragen om en continue bezetting: mensen in de zorg, leraren, kinderopvang, openbaar vervoer, vervoer van afval en vuilnisvoedselketen, media en communicatie en hulpverleningsdiensten. En van bedrijven en overheden die zich bezighouden met vitale processen. De mensen met onmisbare functies konden destijds gebruik maken van kinderopvang. Ook is er sindsdien meer aandacht voor korte ketens van voedsel gekomen met campagnes koop en eet lokaal.

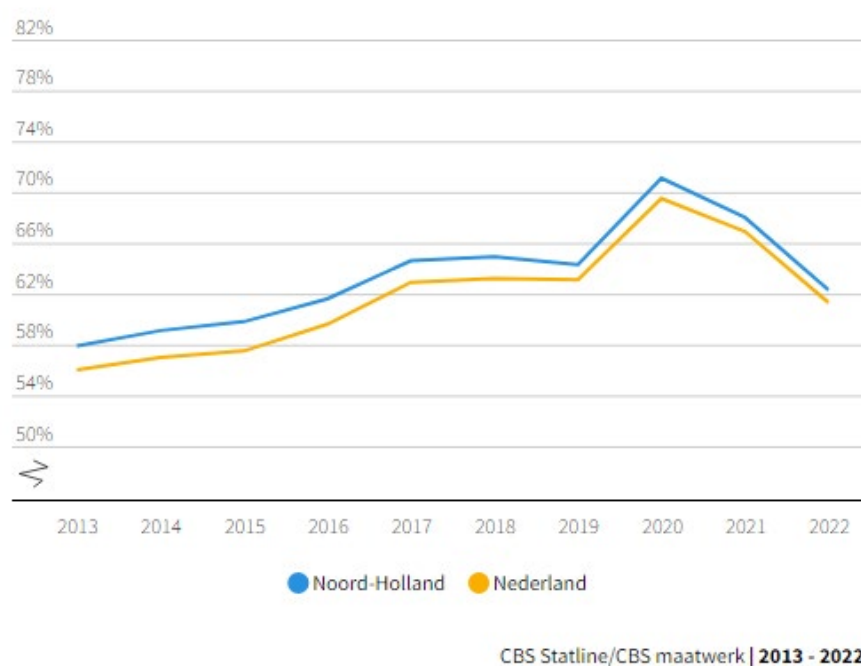
Stabiel vertrouwen in instituties

Veel mensen in ons land hebben het gevoel dat de samenleving verhardt, omgangsvormen verslechteren en dat toenemende diversiteit het samenleven onder druk zet. Uit nieuw onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP 2024) blijkt echter dat het vertrouwen dat mensen in elkaar en

in instituties hebben gemiddeld genomen stabiel is en dat onze samenleving ook richting de toekomst tegen een stootje lijkt te kunnen. Maar die sociale samenhang is geen vanzelfsprekendheid. Achter het gemiddelde gaan grote verschillen tussen groepen mensen schuil. Die verschillen zitten vooral in het type onderwijs dat mensen hebben gevolgd. Opleiding is meer bepalend dan leeftijd of migratieachtergrond voor het onderling vertrouwen, of mensen gaan stemmen en of zij bijvoorbeeld vrijwilligerswerk doen. De sociale samenhang in ons land vraagt dan ook om aandacht. Daarvoor zijn gelijkwaardigheid, ruimte voor ontmoetingen en gemeenschappelijke doelen van belang.

Het percentage personen in Noord-Holland met vertrouwen in instituties steeg tussen 2013 en 2017 en bleef vervolgens tot 2019 redelijk stabiel, rond de 65 procent. In 2020 steeg het vertrouwen naar 71 procent, om vervolgens in 2021 licht te dalen tot 68 procent. In 2022 is het vertrouwen in instituties verder gedaald naar 62 procent. De coronacrisis is waarschijnlijk een belangrijke verklaring voor deze daling. De metingen voor 2020 en 2021 vonden plaats tijdens de coronapandemie, waarbij in de beginperiode het vertrouwen in de overheid fors toenam.

Vertrouwen in instituties

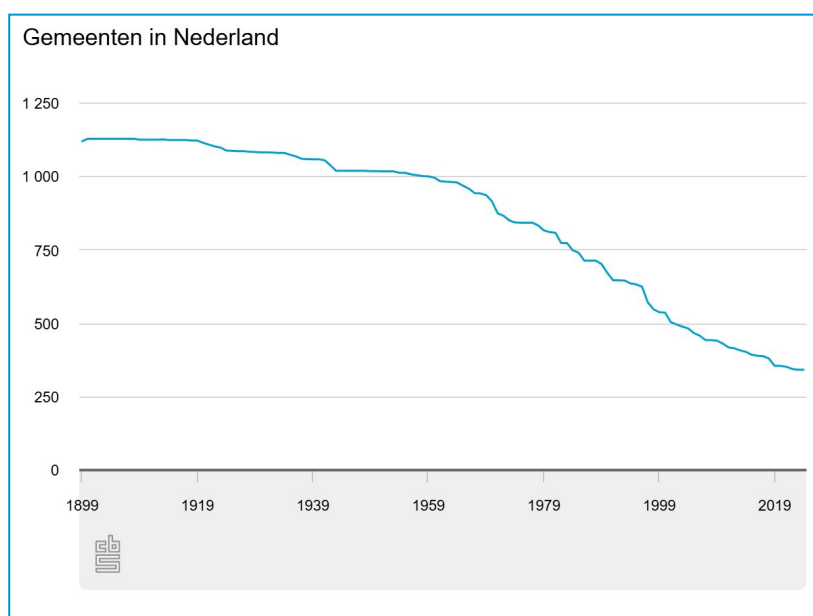
Figuur 13: Vertrouwen in instituties. Bron: [Brede Basismonitor Noord-Holland](#)

De opkomst voor de Provinciale Statenverkiezingen vertoont een opwaartse trend en lag de laatste twee keer boven de opkomst voor de Gemeenteraadsverkiezingen. Op 15 maart 2023 lag de opkomst bij de Provinciale Statenverkiezingen in Noord-Holland op 56 procent. (Brede basismonitor).

6. GOVERNANCE

Ten opzichte van 2016 is de daling van het aantal gemeenten gestabiliseerd. Is het belang van de regio voor de MRA gelijk gebleven en voor Noord-Holland Noord gestegen. De sturing van het Rijk en Europa is toegenomen. Dit is tegenstrijdig met de Omgevingswet, die juist de sturing op een zo laag mogelijk niveau wil leggen. De provincie heeft t.o.v. 2016 minder financiële ruimte. In 2016 schreven we dit “Zowel de onderlinge verhouding tussen de overheidslagen (binnen het Huis van Thorbecke) als de verhouding tussen overheid en samenleving (buiten het huis van Thorbecke) is aan het veranderen.”

Als gevolg van opschaling van gemeenten en decentralisatie van taken met als sluitstuk de inwerkingtreding van de Omgevingswet per 1 januari 2024 is een duidelijke trend tot regionalisering zichtbaar. Maar het aantal gemeenten in Nederland is in 2024 gestabiliseerd.

Figuur 14: Bron: CBS, december 2024 persbericht: Aantal gemeenten in NL stabiel

De regio blijft gezien worden als optimale schaal om maatschappelijke opgaven op te pakken, ook onder invloed van ruimtelijk-economische ontwikkelingen. Deze tendens doet zich met name voor in het zuiden van de provincie (MRA), maar ook Noord-Holland Noord voelt nu de urgentie om de opgaven gezamenlijk te agenderen en op te pakken.

STURING RIJK EN EUROPA TOEGENOMEN

Tegelijkertijd is er de tendens om nationaal weer meer te sturen, met bijvoorbeeld de Nota Ruimte vanwege de benodigde woningbouwlocaties, transities van de energievoorziening, circulaire economie en landbouw en om water en bodem meer sturend te laten zijn. Ook in een crisissituatie gaat het Rijk sturen, zoals bij de coronacrisis en de stikstofcrisis. Voor het landelijk gebied waren de provincies aan zet voor een provinciaal programma landelijk gebied, maar met het huidige kabinet Schoof is het nationaal programma landelijk gebied en het transitiefonds hiervoor geschrapt en wil de regering weer meer landelijke sturing.

De invloed van Europa op de bestuurlijke verhoudingen is de afgelopen jaren nog steviger geworden. Er is natuurherstelbeleid gekomen, en er is nu een Europese bodemrichtlijn en landbouw- en voedselbeleid in de maak. Daarnaast is het minder afhankelijk zijn als Europa van anderen geagendeerd en lijkt dit duurzaamheid als belangrijkste thema te gaan verdringen.

De EU stelt Nederland in gebreke voor de natuurherstelwet. Partijen als Urgenda en Greenpeace dagen de Nederlandse staat voor de rechter voor het in gebreke blijven op het gebied van het klimaatbeleid en het stikstofbeleid. En een actiegroep als Extinction Rebellion vraagt nadrukkelijk aandacht voor het klimaat- en gezonde leefomgevingsbeleid, ook bij de provincie Noord-Holland.

FINANCIËN SCHAARSER

Een schaarste aan financiële middelen gaat een grotere rol spelen. De gemeenten steunen af op het ravijnjaar 2026, waardoor daar tekorten gaan ontstaan. Ook bij de provincie worden de middelen schaarser.

MEER SIGNALEN VAN ONDERMIJNING

Er zijn meer signalen van ondermijning dan voorheen. Veel burgemeesters worden bedreigd, er zijn vaker explosies en liquidaties in het criminele circuit. En er wordt aan de democratische rechtsstaat getornd, door beïnvloeding vanuit het buitenland.

De afgelopen jaren zijn leefomgevingsvraagstukken steeds meer in het centrum van de politieke en maatschappelijke discussie komen te staan. Breed in de samenleving wordt de urgentie gevoeld om klimaatverandering en biodiversiteitsverlies tegen te gaan, de verspilling van grondstoffen te beperken en het woningtekort op te lossen: de media staan er dagelijks bol van. Daarnaast komen de ongewenste effecten van de leefomgevingsvraagstukken steeds dichterbij. Van het steeds vaker voorkomen van extreme droogte en regenval als gevolg van de klimaatverandering tot een generatie jongeren die belangrijke levenskeuzes uitstelt vanwege een gebrek aan woonruimte. Er staat steeds meer op het spel en verschillende belangen komen sterker tegenover elkaar te staan. Dat blijkt bijvoorbeeld uit een toenemende actiebereidheid over een breed spectrum van belanghebbenden, van Farmers Defence Force tot Extinction Rebellion. Meer dan ooit zijn leefomgevingsvraagstukken actuele politieke vraagstukken geworden.
(Bron: PBL, *Balans van de Leefomgeving* 2023).

GEBRUIK VAN DE LEEFOMGEVING

7. ECONOMIE

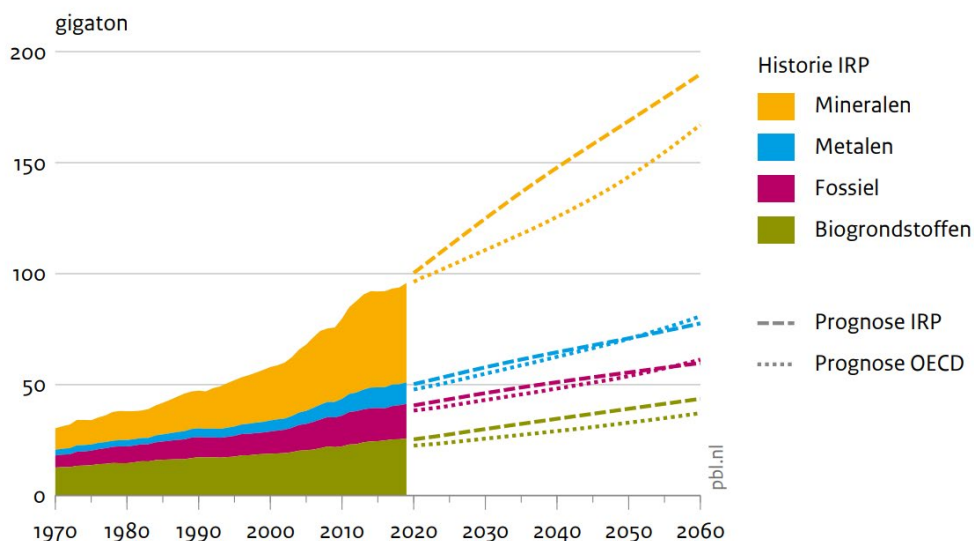
De economie zit met name door mondiale ontwikkelingen in een grote transitie naar circulaire economie, digitale economie (automatisering), technologische ontwikkelingen met effect op elk gebied, zowel op (landbouw)productie als mobiliteit en meer hybride vormen van bedrijfsvoering die zich niet meer verhouden met statische regels in wetten en verordeningen. De urgentie van grondstoffenproblematiek is toegenomen.

Het economisch belang van Noord-Holland voor Nederland is groot, maar de economische groei is ongelijk verdeeld in de provincie.

URGENTIE VAN DE GRONDSTOFFENPROBLEMATIEK IS TOEGENOMEN PBL: BALANS VAN DE LEEFOMGEVING 2023

Wereldwijd is de huidige verspillende manier van produceren en consumeren met een hoog gebruik van nieuwe grondstoffen, een van de belangrijkste oorzaken voor klimaatverandering, verlies van biodiversiteit en vervuiling van lucht, water en bodem. Daarnaast hebben recente crises als de Russische inval in Oekraïne en de covid-pandemie laten zien dat Europa en Nederland kwetsbaar zijn door de grote afhankelijkheid van grondstoffen en producten met lange en complexe internationale leveringsketens. Zorgen over de beschikbaarheid en betaalbaarheid van met name olie en gas en hoge prijzen voor tal van goederen spelen ook bij Nederlandse burgers, bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheden. De mondiale vraag naar grondstoffen is sinds 1970 verdrievoudigd en zal op de huidige voet naar verwachting tussen nu en 2060 nog eens verdubbelen. De urgentie voor het radicaal minder en efficiënter gebruiken van grondstoffen, en daarmee de noodzaak voor een circulaire economie, is de afgelopen jaren dan ook verder toegenomen.

Mondiaal grondstoffengebruik

Figuur 15: PBL, [Balans voor de Leefomgeving 2023](#), 2023, pag. 50

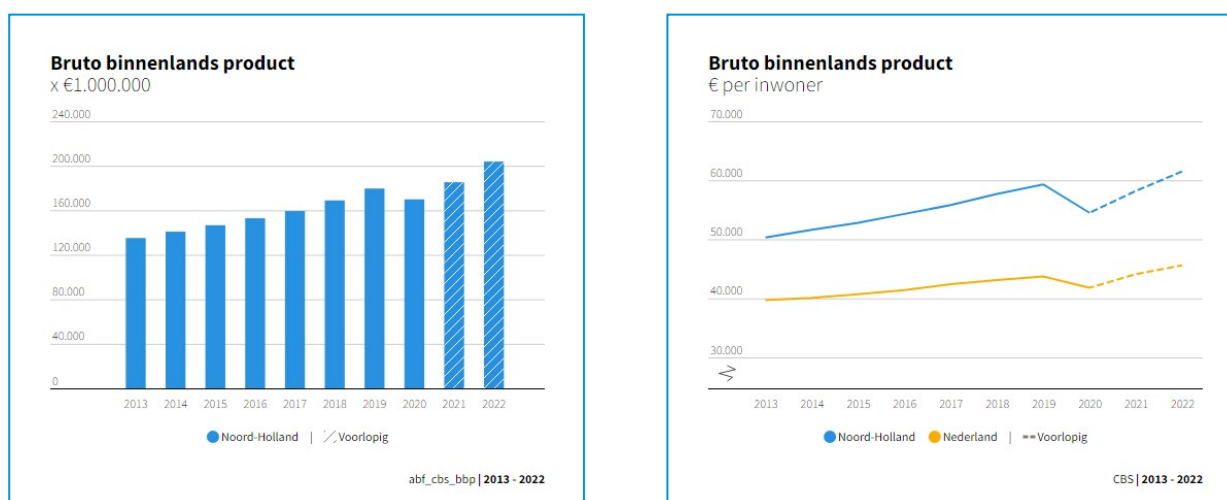
In 2016 schreven we dit en dat is nog steeds van toepassing¹:

Op het gebied van economie zien we drie grote trends richting de toekomst.

1) Onder invloed van binnenlandse factoren, zoals de vergrijzing en daarmee daling van beroepsbevolking en arbeidsproductiviteit en onder invloed van mondiale economische ontwikkelingen (verschuiving van het zwaartepunt van de wereldeconomie naar het Midden en Verre Oosten), gaan we naar een bescheidener economisch groeipad.

2) De klimaatverandering en de daaruit voortkomende noodzaak tot CO₂-reductie en transitie naar duurzame energievormen, zal de huidige sectorale opbouw van de Noord-Hollandse economie doen veranderen. Dit raakt met name energie-intensieve clusters rondom bijvoorbeeld logistiek en glastuinbouw. Deze ontwikkeling stimuleert, samen met mondiale ontwikkelingen als een sterk stijgende wereldbevolking, een groeiende welvaart en toenemende verstedelijking, ook de transitie van een lineaire naar een circulaire economie. Hierbij worden afvalstoffen opnieuw gebruikt als grondstof voor nieuwe producten.

3) De economische ruimtebehoefte verandert, onder meer als gevolg van nieuwe technologieën (denk aan 3D-printen, big data, robotisering) en door de toenemende betekenis van de stad als woon- én werkgebied voor hoogopgeleide kenniswerkers. Nieuwe opkomende sectoren vragen om ruimte (datacenters), terwijl in de detailhandel, de agrarische sector en bij kantoren de leegstand verder toeneemt. Het algemene beeld dat uit deze trends naar voren komt is dat van een economie in transitie. Nieuwe sectoren komen op (met name gelieerd aan de kenniseconomie: specialisatie op zakelijke en financiële dienstverlening en ICT) en traditionele economische dragers in Noord-Holland (Schiphol, Tata, Haven Amsterdam, Greenports) transformeren op zoek naar innovatie en nieuwe verdienmodellen. Welke effecten dit heeft op het gebruik van de leefomgeving laat zich moeilijk voorspellen. Deze economische transitie stelt trouwens ook andere eisen aan de beroepsbevolking en daarmee aan de aansluiting van onderwijs en arbeidsmarkt.

Figuur 16: Bruto binnenlands product (totaal en per inwoner). Bron: [Brede Basismonitor NH](#)

BRUTO BINNENLANDS PRODUCT (BBP) NOORD-HOLLAND IS LICHT POSITIEF

Het totale bruto binnenlands product (bbp) van de provincie Noord-Holland bedroeg in 2022 bijna 204 miljard euro. Dat is een forse toename van 10 procent ten opzichte van 2021. Hiermee blijft de stijgende trend op lange termijn intact. Noord-Holland blijft de provincie met het grootste totale bbp.

¹ Bron: [Verkenningen NH2050, 2016](#)

ONDERNEMERSVERTROUWEN IS NEGATIEF

Na een forse COVID-dip in 2020 was het Noord-Hollandse ondernemersvertrouwen in 2021 kort positief, om vervolgens in 2023 voor het tweede jaar op rij negatief te eindigen. Met een score van -5,6 lag het ondernemersvertrouwen in Noord-Holland boven de landelijke score van -10,1. Ondernemers leken in 2023 gemiddeld genomen voorzichtig weer wat optimistischer over het economische klimaat te oordelen. Noord-Hollandse ondernemers oordeelden in het laatste kwartaal van 2023 het minst negatief van alle provincies.

CONSUMENTENVERTROUWEN IS NEGATIEF

Het consumentenvertrouwen in Noord-Holland is al vier jaar onafgebroken negatief. In 2023 waren consumenten echter minder somber dan in het voorgaande jaar. Dat consumenten over het algemeen nog steeds negatief waren ten aanzien van het economisch klimaat en de eigen financiële situatie had mogelijk te maken met de diverse internationale spanningen en de forse inflatie.

Consumentenvertrouwen

index

abf_cbs_consvtrw | Q1 2019 - Q4 2023

Figuur 17: Het consumentenvertrouwen. Bron: [Brede basismonitor NH](#)

WERKLOOSHEID: POSITIEVE TREND

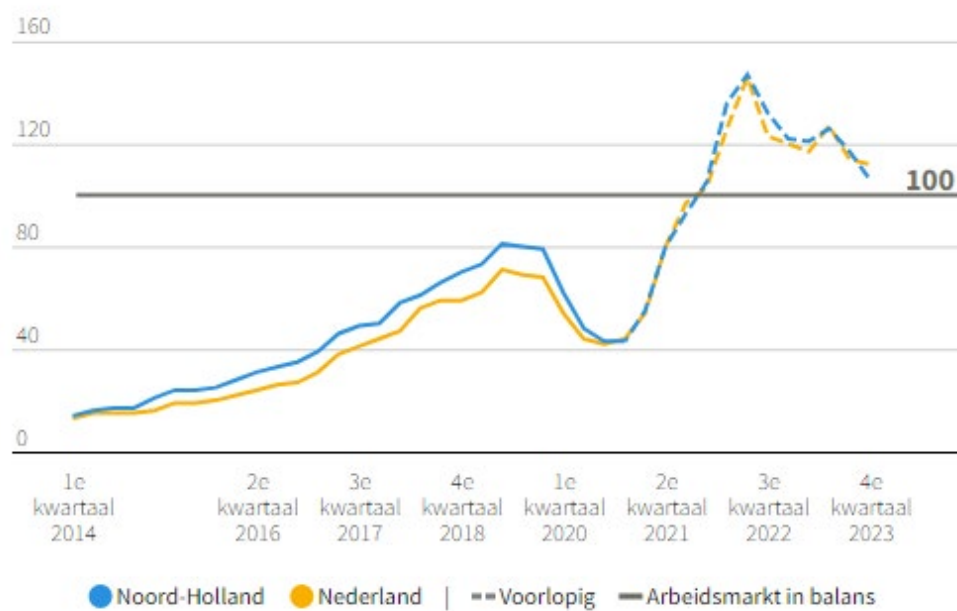
Afgezien van een stijging in het coronajaar 2020, stabiliseert de werkloosheid in Nederland en Noord-Holland (op 3.9%), na een jarenlange afname.

SPANNING OP DE ARBEIDSMARKT:

positieve trend In het vierde kwartaal van 2023 was de arbeidsmarkt in Noord-Holland redelijk in balans met 106 openstaande vacatures per 100 werklozen. Dit is het negende kwartaal op rij waarin er in Noord-Holland meer vacatures dan werklozen zijn.

Spanning op de arbeidsmarkt

vacatures per 100 werklozen

CBS | Q1 2014 - Q4 2023

Figuur 18: Spanning op de arbeidsmarkt. Bron: [Brede basismonitor NH](#)

8. ENERGIE

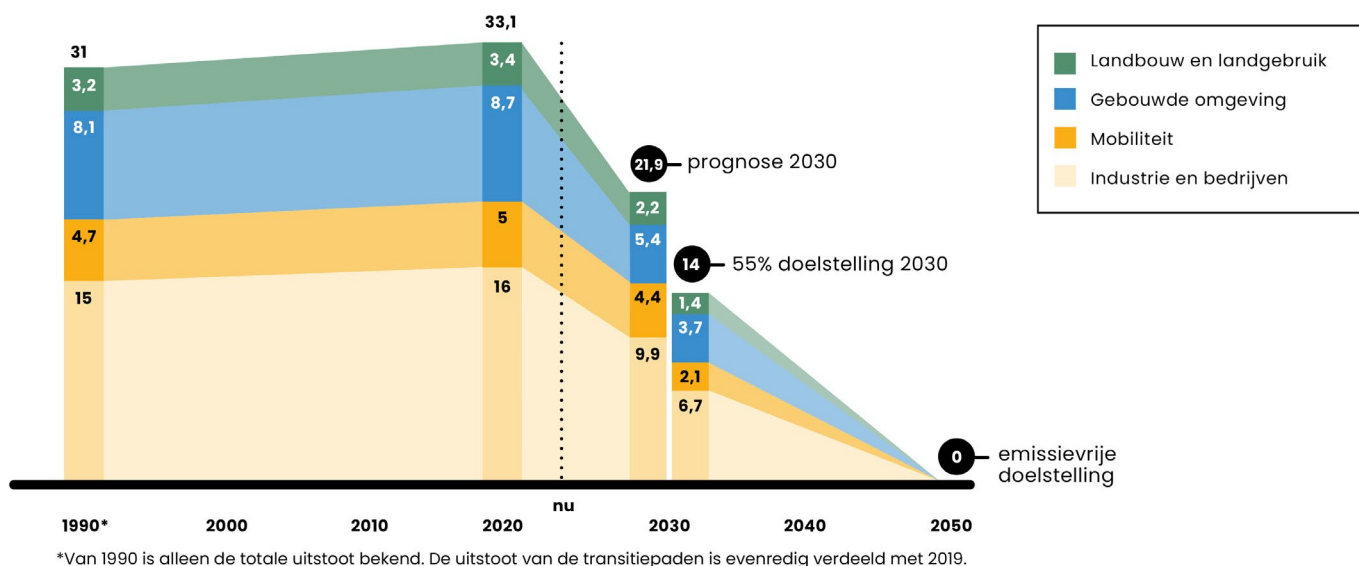
De ontwikkeling richting een duurzaam energiesysteem loopt momenteel vast. Energiezekerheid is geen gegeven meer en grondstoffenschaarste een serieuze uitdaging. De energietransitie naar hernieuwbare bronnen is urgenter dan ooit door voortgaande klimaatverandering, geopolitieke verschuivingen, netcongestie en op den duur uitputting van grondstoffen.

NETCONGESTIE URGENTER DAN OOI

De ontwikkeling richting een duurzaam energiesysteem loopt momenteel vast in Noord-Holland. Door netcongestie stakt de verduurzaming, wordt de woningbouwopgave bemoeilijkt en uitbreidingsmogelijkheden voor bedrijven beperkt. Beperkte beschikbare ruimte in boven en ondergrond betekent dat er keuzes moeten worden gemaakt over het gebruik van die ruimte.

NALEVING KLIMAATAKKOORD

Met het Klimaatakkoord van Parijs is wereldwijd overeenstemming om de opwarming van de aarde te beperken tot onder 2 graden Celsius, door de uitstoot van CO₂ te minimaliseren. De verwachting is dat de stijging van 1,5°C de komende tien jaar al wordt bereikt. Maar de naleving van het klimaat-akkoord staat onder druk. En recent zijn de Verenigde Staten weer uit het Klimaatakkoord gestapt en is het de vraag of anderen die rol overnemen.

Figuur 19: Uitstoot per transitiepad in Mton CO₂-eq. Met prognose en doel voor 2030 en doorkijk naar 2050. Bron: [De Noord-Hollandse Klimaataanpak](#), september 2024

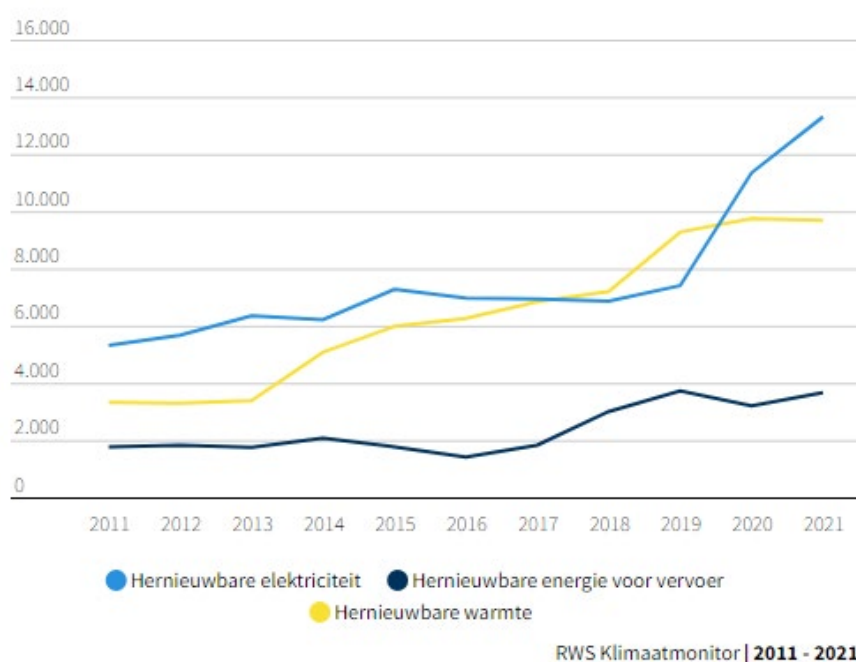
Tot voor kort lag de nadruk van het klimaatbeleid vooral op reductie van de CO₂-uitstoot door middel van het verminderen van het energiegebruik en de verduurzaming van de energie-voorziening. Sinds 2015 laat de CO₂-uitstoot in Noord-Holland evenals landelijk een dalende lijn zien. (zie klimaat, brede basismonitor). Dit komt door de stijging in het aandeel hernieuwbare energie. Dit aandeel is ten opzichte van het totaal bekende energieverbruik in de provincie Noord-Holland toegenomen van 3,5 procent in 2010 naar 10,8 procent in 2021. Vooral de productie van hernieuwbare elektriciteit laat vanaf 2018 een duidelijke stijgende lijn zien.

HERNIEUWBARE ELEKTRICITEIT STERK TOEGENOMEN

Sinds 2010 is het aandeel hernieuwbare energie ten opzichte van het verbruik in de provincie Noord-Holland toegenomen van 3,5 procent naar 10,8 procent in 2021. Het betreft hier de opwek van hernieuwbare energie ten opzichte van het totaal bekende energieverbruik. Vooral de productie van hernieuwbare elektriciteit laat vanaf 2018 een duidelijke stijgende lijn zien.

Totaal bekende hernieuwbare energie

Noord-Holland, TJ

Figuur 20: Totaal bekende hernieuwbare energie. Bron: [Brede basismonitor NH](#)

Om de leveringszekerheid veilig te stellen na het stopzetten van de import van Russisch gas, moest noodgedwongen grootschalig geïnvesteerd worden in de import van lng, wat niet bijdraagt aan de transitie naar een schone energievoorziening. Daarnaast is de prikkel voor verduurzaming verkleind door de – veelal generieke – steunmaatregelen van de overheid om de energierekening voor veel huishoudens betaalbaar te houden. Verder is er onvoldoende geanticipeerd op de elektrificatie die met de verduurzaming gepaard gaat, wat in heel Noord-Holland leidt tot ernstige congestie op het elektriciteitsnet.

De beschikbaarheid en betaalbaarheid van aardgas en elektriciteit waren nauwelijks punt van aandacht, onder andere omdat Rusland tot begin 2022 altijd een betrouwbare leverancier van grote hoeveelheden goedkoop aardgas was geweest, en niet verwacht werd dat dit zou veranderen. Door de oorlog in Oekraïne viel de gaslevering door Rusland echter weg en werd aardgas schaars en duur en moesten kolencentrales weer op vol vermogen draaien. Daardoor staan in de energietransitie de beschikbaarheid en betaalbaarheid van energie weer prominent op de agenda: er moet een nieuwe balans worden gevonden tussen betrouwbaar, betaalbaar en schoon. Door een aantal knelpunten – waaronder netcongestie, leveringsrisico's voor bepaalde grondstoffen, een gebrek aan gekwalificeerd personeel en ruimte, lange vergunningstrajecten en de stikstofproblematiek – staat de uitvoerbaarheid van het transitiebeleid echter onder druk.

Complexe geopolitieke ontwikkelingen zoals de oorlog in Oekraïne en de gascrisis in Nederland tonen de noodzaak om snel af te stappen van fossiele brandstoffen, zeker met het oog op zekerheid van de energievoorziening.

Bron: PBL Balans van de leefomgeving 2023

9. MOBILITEIT

Ten opzichte van 2016 is de urgentie om in te zetten op de mobiliteitstransitie toegenomen, het aantal inwoners en werkgelegenheid stijgen, waardoor ook de mobiliteit stijgt. Bovendien zijn de investeringsmogelijkheden op het gebied van mobiliteit steeds beperkter, onder andere vanwege beperkt beschikbare financiën, maar bijvoorbeeld ook stikstof speelt hier een rol. De mobiliteitsnetwerken in en tussen steden en kernen zijn vaak overbelast en zorgen daardoor voor hinder voor de omgeving.

Ten opzichte van 2016 is de urgentie om in te zetten op de mobiliteitstransitie toegenomen. Voor mobiliteit zetten we in op een mobiliteitstransitie. De mobiliteitstransitie (onze inzet om mobiliteit te verminderen, te veranderen en te verbeteren) houdt in dat ruimtelijke-economische ontwikkeling wordt gefaciliteerd, maar zonder extra belasting van het mobiliteitssysteem en op zodanige, slimme wijze dat het mobiliteitssysteem duurzamer en veiliger wordt. We sturen op een optimale afstemming tussen ruimtelijke ontwikkelingen en infrastructuur, met behoud van landschap en cultuurhistorie.

De bereikbaarheid in Noord-Holland is de afgelopen jaren steeds meer onder druk komen te staan. We zien dat de mobiliteitsnetwerken in en tussen steden en kernen vaak overbelast zijn en voor hinder voor de omgeving zorgen. De groei van het aantal inwoners en de werkgelegenheid zorgt voor meer mobiliteit, meer vraag naar energie en meer vraag naar ruimte en infrastructuur. De huidige capaciteit van het mobiliteitsnetwerk is, zeker gezien de grote verstedelijkingsopgave, niet toereikend en uitbreidingsmogelijkheden zijn slechts beperkt beschikbaar (Ruimtelijk Voorstel). Het Rijk heeft daarnaast bepaald dat er voor de Rijks(vaar)wegen een verschuiving zal plaatsvinden van aanleg van nieuwe infrastructuur naar beheer en onderhoud van de infrastructuur. Ook op het spoor is de onderhoudsopgave groot en ook daar ligt de focus dus steeds meer op beheer en onderhoud. Dit betekent dat investeringen op dit moment vooral naar het instandhouden van de huidige infrastructuur gaan. Het oplossen van infrastructuurknelpunten is hierdoor beperkt mogelijk. De aandacht ligt daarom op het beter benutten van de huidige netwerken.

Ook bij de provincie Noord-Holland ligt om dezelfde redenen een stevige nadruk op het onderhoud van de bestaande infrastructuur. Er zijn integrale keuzes voor mobiliteit in relatie tot andere verstedelijkingsopgaven nodig om verdere problemen te voorkomen of op te lossen.

Onze energieopwekking wordt duurzaam en nieuwe, schone brandstoffen worden voor iedereen toegankelijk. Deze energietransitie is de basis voor schone mobiliteit, maar vraagt ook om infrastructuur. (Bron: Perspectief Mobiliteit 2021 en Ruimtelijk Voorstel)

In 2020 en 2021 heeft de coronapandemie de samenleving en economie stevig door elkaar geschud. Hierdoor is het mobiliteitsbeeld buiten veranderd. Het mobiliteitsbeeld heeft zich deels herstelt, maar sommige effecten zijn structureel. Zo heeft het thuiswerken en flexibeler omgaan met werktijden een blijvend effect op vervoerpatronen. Er wordt meer gelopen, maar minder gefietst dan voor de coronacrisis. Voor het OV is er in 2022 nog geen volledig herstel van het OV-gebruik. Voor OV is niet duidelijk in welke mate de (hyper)spits weer zo druk wordt als voorheen, het verkeer op de weg lijkt inmiddels weer op het "pre-corona" niveau te zijn aanbeland.

Het beter benutten van onze mobiliteitsnetwerken is ook iets waar in de afgelopen jaren meer aandacht voor is gekomen. Stimuleren van de fiets op korte afstanden en bijvoorbeeld het spreiden en mijden van de drukke plekken op drukke momenten. Dit biedt potentie om ook in de toekomst de groei van mobiliteit beperkt te kunnen remmen.

Het grootste deel van de groei van woningen vindt plaats in de MRA en ook rond Alkmaar, Dijk en Waard en Hoorn. De groei van de werkgelegenheid vindt naar verwachting voor het grootste deel plaats rond Amsterdam en Schiphol. Dat betekent dat de mobiliteitsgroei vooral binnen de MRA, tussen Alkmaar/Hoorn en de MRA en tussen de MRA en de rest van de Randstad plaatsvindt.

De energietransitie vraagt om een andere energiebron van onze voertuigen, andere infrastructuur (laadpalen, elektriciteitsnetwerk) en andere productie en distributie van alternatieve brandstoffen als waterstof en biobrandstoffen, als ook ander gedrag door bijvoorbeeld vaker te kiezen te voet of per fiets op reis te gaan.

GEBRUIK OV: NEGATIEVE TREND

De percentages van OV-gebruik in Noord-Holland liggen in 2022 nog steeds 30 procent lager ten opzichte van 2019, het laatste jaar voor de coronacrisis. Dit kan mogelijk mede worden verklaard door de toename in thuiswerken.

Het percentage kilometers dat afgelegd wordt per trein, metro, bus of tram ten opzichte van het totaal aantal afgelegde kilometers van alle vervoerwijzen, de modal split, ligt in Noord-Holland consequent hoger dan in andere provincies en het Nederlands gemiddelde. In 2022 lag het percentage OV-gebruik in Noord-Holland op 13,4 procent tegen 11,1 procent op landelijk niveau.

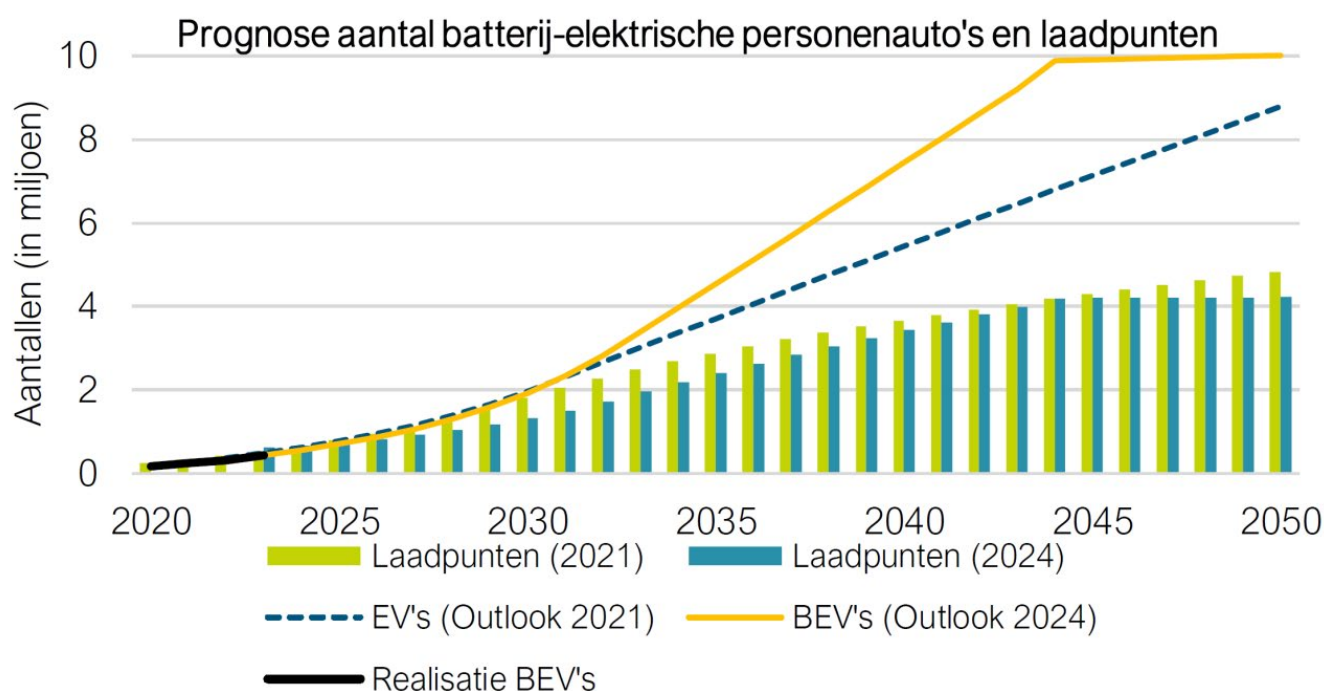
Het reisgedrag van treinreizigers lijkt na de coronacrisis blijvend te zijn veranderd. Doordeweeks reizen structureel minder forenzen met de trein. De dinsdagen en donderdagen zijn daarentegen zeker in de spits - relatief druk.

De provincie heeft drie concessiegebieden waarin zij verantwoordelijk is voor het busvervoer. Sinds de forse daling aan begin van de coronacrisis in 2020 is het aantal instappende busreizigers voor het derde jaar op rij gestegen. Het totaal aantal instappers ligt nog wel 21 procent onder de piek van circa 72 duizend busreizigers in 2019.

Het busproduct staat steeds meer onder druk, onder andere door toenemende kosten en schaarste aan chauffeurs en de coronacrisis met daling in gebruik, dit zorgt ervoor dat het aanbod van busvervoer onder druk is komen te staan. Met onze visie Publieke mobiliteit willen we kijken hoe we anders beter het product te kunnen bieden. Hierbij komt er grotere focus op deur tot deur reizen in plaats van halte naar halte.

AANDEEL ELEKTRISCHE EN PLUG IN HYBRIDE AUTO'S GESTEGEN

Het aandeel volledig elektrische en plug-in hybride auto's in het totale wagenpark is sinds 2018 gestegen van 1,6 procent naar 7,8 procent per 31 december 2023 (inclusief auto's met een brandstofcel). De verwachting is dat de aantallen elektrische auto's en laadpunten verder zullen stijgen tot 10 miljoen elektrische auto's en 4 miljoen laadpunten in 2045.

Figuur 21: Prognose aantal batterij-elektrische personenauto's en laadpunten

Bron: [Elaad Outlook Personenauto's 2024](#)

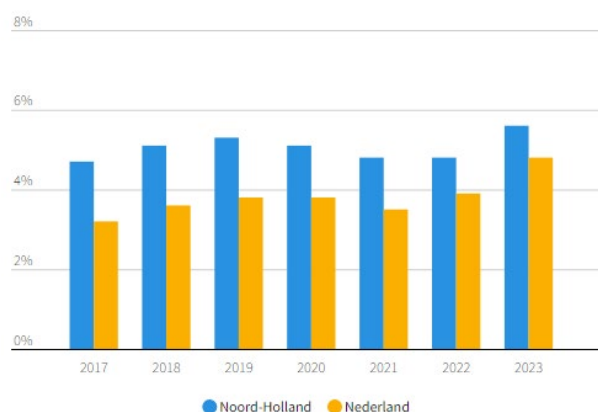
10. VERSTEDELIJING

Ten opzichte van 2016 is het woningtekort gestegen, de leegstand van bedrijventerreinen afgenomen en de afgifte aan percelen in de zeehavens gestegen. De woningbehoefte voor Noord-Holland Zuid en Noord-Holland Noord tot en met 2049 bedraagt respectievelijk 251.300 en 38.100 woningen, en is met een kwart gestegen en bijna verdubbeld t.o.v. de prognose tot 2040 bij de vorige omgevingsvisie.

De woningnood is daarmee terug. Wonen, werken en recreëren concentreren zich verder in de stad, stedelijke agglomeraties en ook in en aan kleinere dorpen vinden uitbreidingen plaats, met tot gevolg druk op de publieke ruimte in de stad en druk op en verdichting van het omliggende landschap. Dit terwijl tevens de recreatieve behoefte en daarmee de druk op natuurgebieden en landschappen toeneemt. Energietransitie en klimaatverandering leiden in de toekomst tot nieuwe verstedelijkingsvraagstukken.

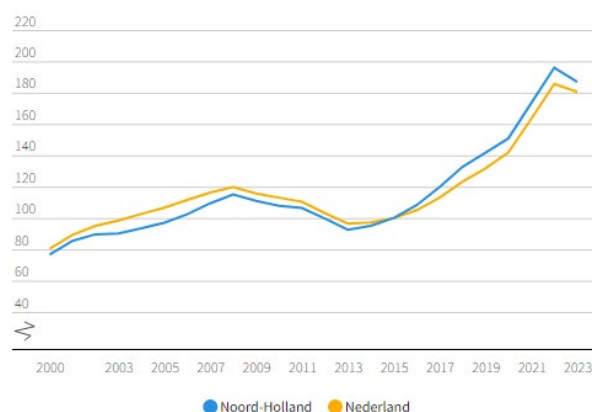
Naar 2050 toe zullen wonen, werken en recreëren zich nog meer concentreren in steden en stedelijke agglomeraties. De verstedelijking van Noord-Holland ontwikkelt zich daardoor nog steeds in twee snelheden: een lagere snelheid ten noorden van de lijn Alkmaar-Hoorn (NHN) met een woningbehoefte van 38.100 extra woningen tot en met 2049 en een hogere snelheid in het zuiden waar een woningbehoefte is van 251.300 extra woningen tot en met 2049.

Woningtekort

ABF Research

Prijsindex bestaande koopwoningen [2015=100]
index

CBS, Kadaster - Statistiek PBK | 2000 - 2023

Figuur 22 en 23: Woningtekort en Prijsindex bestaande koopwoningen. Bron: [Brede Basismonitor NH](#)

WONINGBOUWOPGAVE

Bijna alle toekomstige 75-plus inwoners wonen al in Noord-Holland, en de verhuismobiliteit binnen deze groep is gering. De woningmarkt blijft het komende decennium waarschijnlijk krap en de woningbehoefte blijft groeien. In combinatie met de omvangrijke opgave voor het inlopen van het woningtekort is een stijging van de productie nodig, zodat de woningvoorraad de woningbehoefte kan bijbenen.

De toekomstige woningbouwopgave bestaat uit de groei van de woningbehoefte en het aantal woningen dat nodig is om het huidige woningtekort in te lopen. Het gaat hierbij om de netto woningbouwopgave exclusief de sloop van woningen en overige onttrekkingen aan de woningvoorraad. De netto woningbouwopgave in de PNH-Prognose 2024 voor heel Noord-Holland in de periode 2024 tot 2050 komt uit op bijna 290 duizend woningen.

De netto woningbouwopgave 2024 tot 2050 in Noord-Holland Noord ligt rond de 40 duizend woningen. In Noord-Holland Zuid is dit ongeveer 250 duizend, waarvan 132 duizend in Amsterdam. In de eerste periode, 2024 tot en met 2030, ligt de netto woningbouwopgave in de PNH-Prognose 2024 op 141 duizend woningen. Voor 2031 tot en met 2034 is de netto woningbouwopgave 45 duizend woningen. Voor de lange termijn, 2035 tot en met 2049, komt de woningbouwopgave uit op ongeveer 103 duizend woningen.

Netto woningbouwopgave PNH-Prognose 2024 per regio, 2024 t/m 2049

	Incl. inlopen- woningtekort 2024 t/m 2030	2031 t/m 2034	2035 t/m 2049	Totaal 2024 t/m 2049
Noord-Holland Noord	23.400	5.900	8.800	38.100
Noord-Holland Zuid	117.900	39.100	94.300	251.300
Noord-Holland	141.300	45.000	103.100	289.400

RECREATIERUIMTE

In 2022 was de ruimte voor recreatie in Noord-Holland 24,1 m2 per inwoner. Dat is lager dan het Nederlands gemiddelde van 33,9 m2. Dit komt mede door de hoge bevolkingsdichtheid; Noord-Holland is de provincie met de op één na hoogste bevolkingsdichtheid.

BEDRIJVENTERREINEN: POSITIEVE TREND

De leegstand op bedrijventerreinen in Noord-Holland is de laatste jaren afgenomen tot 3,5 procent in 2021. De leegstand is tussen 2017 en 2021 in totaal met een half procentpunt afgenomen.

De uitgifte van nieuwe bedrijven- en zeehaventerreinen in de provincie Noord-Holland bevindt zich sinds 2017 op hoger niveau dan in de periode hiervoor. Tot 2017 lag de uitgifte in de meeste jaren rond de 20 hectare. Sinds 2017 werd ieder jaar meer dan 60 hectare uitgegeven. In het meeste recente jaar, 2022, was de uitgifte 75 hectare.

Belangrijke nieuwe ontwikkelingen die nog geen plek hadden in de Verkenningen 2016

11. OMGEVINGSKWALITEIT

Ten opzichte van 2016 is het belang van omgevingskwaliteit stevig verankerd in de wet. Het bereiken en in stand houden van een goede omgevingskwaliteit is een hoofddoel geworden van de Omgevingswet. Iedereen die iets verandert in de fysieke leefomgeving is verplicht de omgevingskwaliteit niet alleen te behoeden, maar zelfs te verbeteren.

Erfgoed wordt steeds meer een zaak van inwoners. Bij de ratificatie van het verdrag van Faro zijn afspraken gemaakt over het democratiseren van erfgoed. Het draait erom dat gebruikers, omwonenden, kortom iedereen bepaalt wat van waarde is en welke waarde¹.

12. DEFENSIE

Door nieuwe geopolitieke verhoudingen en de oorlog in Oekraïne is het defensiebudget verhoogd en zijn er nieuwe oefengebieden voor defensie nodig, zoals laagvlieggebieden en aanlanding van amfibische voertuigen naast de al bestaande oefenterreinen. Deze staan in de Notitie Reikwijdte en Detailniveau van het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie genoemd voor Noord-Holland Noord en leveren daar een extra ruimteclaim op gebieden. Daarnaast is er opvang van Oekraïense vluchtelingen nodig geweest. Er zijn meer signalen van sabotage door Rusland van bijv. de gasleiding of data- of stroomkabels en spionage door China.

13. LANDELIJK GEBIED

In de Omgevingsvisie NH2050 is al een aanzet gegeven voor het integraal benaderen van het Landelijk gebied met de beweging Vitaal landelijk gebied. Dit heeft afgelopen jaren een extra impuls gekregen met de ontwikkeling van het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) en de ontwikkeling van het Provinciaal Programma Landelijk Gebied (PPLG). Hoewel het NPLG inmiddels is opgeheven lijkt er wel een blijvende inzet te zijn de opgaven in het landelijke gebied in samenhang op te pakken.

¹ [Ruimtelijk Voorstel NH](#)

BIJLAGE 2

OVERZICHT RELEVANTE ONDERZOEKEN

ONDERZOEK	ORGANISATIE	JAAR	
DEFENSIE			
Notitie Reikwijdte en Detailniveau Ruimte voor Defensie	Ministerie van Defensie	2023	link
ECONOMIE			
Dashboard werklocaties Noord-Holland en Flevoland: bedrijventerreinen	Provincie Noord-Holland	2024	link
Economische Agenda NHN	Provincie Noord-Holland, gemeenten NHN, onderwijspartijen en ondernemers	2024	link
Economisch onderzoek landbouw, opdracht PNH in uitvoering	Provincie Noord-Holland	i.u.	
Landscapes of Trade	Merten Nefs	2024	link
Provinciale Circulaire Economie Rapportage	Provincie Noord-Holland	2023	link
Rapport ruimtelijke impact circulaire economie in het Noordzeekanaalgebied	Provincie Noord-Holland	2023	link
Ruimte voor Circulaire Economie	PBL	2023	link
Ruimtelijk economische verkenning	EIB	2024	link
Ruimtelijke verkenning circulaire economie Noord-Holland	Provincie Noord-Holland	2024	
Ruimtelijke verkenning Economie	PBL	2023	link

ENERGIE

Energievisie 2.0	Provincie Noord-Holland	2025	
Waterstof strategie	Provincie Noord-Holland	2025	
RES -herijking	Provincie Noord-Holland	2025	
Onderzoek SMR	Rijk KGG	2025	
Ruimtebeslag Waterstof	Gasunie	2025	
Aanlanding energie-infrastructuur, Ruimtelijke impact en brede welvaart analyse	Rebel & Rho adviseurs	2024	link
Bijlage B Monitor Energiesysteem 2024	Ministerie van Klimaat en Groene Groei	2024	link
Congestie voor terug levering van elektriciteit boven NZK	TenneT	i.u.	
Congestiemanagement onderzoek	TenneT	2024	
Dashboard energietransitie Noord-Holland	Provincie Noord-Holland	2024	link
Energie en verstedelijking	MRA	i.u.	
Governance voor logische clusters van boven gemeentelijke warmtenetten	Provincie Noord-Holland	i.u.	
Klimaat- en Energieverkenning 2024	PBL	2024	link
Netimpact van warmtealternatieven	Netbeheer Nederland	2022	link
Netvisie	Liander & TenneT	i.u.	
Noodzaak voor slimme oplossingen buiten energie knooppunten in Westfriesland	Provincie Noord-Holland	i.u.	
Noodzakelijke laad infrastructuur op bedrijfsterreinen	Provincie Noord-Holland	i.u.	
Noodzakelijke uitbreiding van het laagspanningsnet (in de helft van het aantal gemeenten)	Liander	i.u.	
Plan MER voor RES (incl alternatieven wind)	Provincie Noord-Holland	2025	link

Quick Scan Energievraag Kop van Noord-Holland 2050	de Ruijter Strategie & BUCK	2024	link
Ruimtelijke energie-regimes Noord-Holland	Polyfern	2024	link
Target Grid - Visie op hoogspanningsinfrastructuur van de Toekomst	TenneT	i.u.	
TenneT's position on Battery Energy Storage Systems	BESS	2023	link
Toekomstige scenario's voor verduurzaming	Netbeheer Nederland	i.u.	
Tool voor verdelen van schaarse warmtebronnen	SPDE	i.u.	
Verkenning effecten duurzame energiedragers	Royal Haskoning DHV	2023	link
Zeewater meest logische waterbron voor elektrolyse	Energieia	2024	link

GEZONDE LEEFOMGEVING EN KLIMAAT

CO2 impact analyse	Berenschot	2022	link
Eindverslag Verstedelijking MRA en Gezondheid	RVM	2021	link
Klimaatrechtvaardigheid	TNO	i.u.	
Koolstofverwijdering	Provincie Noord-Holland, Gelderland, Utrecht en Zuid-Holland	i.u.	
Maatregelen voor additionele CO2-reductie	Berenschot	2023	link
Mogelijkheden klimaatadaptatie - mitigatie	Deltares	i.u.	
Noord-Hollandse Klimaataanpak 2024	Provincie Noord-Holland	2024	link
Onderzoek Sweco vraagt meer aandacht voor veerkracht van vitale en kwetsbare infrastructuur	Sweco	2023	link

pKEV februari 2025 incl advies
Klimaatverbond

Provincie Noord-Holland

i.u.

LANDBOUW

Beleidsstukken, o.a. project
herwaardering en bestuurlijke
keuzes.

Position Paper:
Het toekomstig Gemeenschappelijk
Landbouwbeleid

Huis Nederlandse Provincies

[link](#)

project Zoete Toekomst Texel. test
of regenwater vanaf het najaar in de
grond kan worden opgeslagen.

Zoete Toekomst Texel

[link](#)

project Zoetwaterboeren in Anna
Paulowna.
het ontwikkelen, onderzoeken en
demonstreren van een duurzaam
watersysteem in de volle breedte

Zoetwaterboeren

[link](#)

IPO position paper landbouw en
voedsel 2022

IPO

2022

[link](#)

Landbouw en voedsel/
topsectorenbeleid

KIA-LVW

[link](#)

Naar duurzame
toekomstperspectieven voor de
landbouw

SER

2024

[link](#)

Onderzoek mestverwerking

Jan Doerr

2024

Onderzoek van de WUR naar agri-
economische structuur: Noord-
Holland biedt aan om als testgebied te
fungeren.

WUR

Perspectieven op landbouw voedsel en
natuur

WUR

2023

[link](#)

Reflectie op 'In Beweging', concept-
Landbouwakkoord 2040

PBL

2023

[link](#)

Ruimtelijke economisch onderzoek

Provincie Noord-Holland

2025

Meerjarige sociaal economische begeleiding van de boer	Ministerie LNV	2023	link
Sociale impact van landbouwtransitie op boeren	WUR	2023	link
Staat van landbouw natuur en voedsel	WUR & CBS	2023	link
Teksten PPLG (startversie 2023 en ambtelijke tweede conceptversie aug 2024)	Provincie Noord-Holland		link
Trajecten naar klimaatneutrale landbouw, landgebruik en glastuinbouw in 2050	PBL	2024	link
Transitie naar een duurzaam voedselsysteem	NWO		link
Verkenning ruimtebehoefte glastuinbouw Noord-Holland Noord	Stec Groep	2023	link

MOBILITEIT

Actieagenda Actieve Mobiliteit 2022-2027	Provincie Noord-Holland	2022	link
Hubstrategie PNH	Provincie Noord-Holland	2023	link
Investeringsstrategie Noord-Hollandse infrastructuur (INHi)	Provincie Noord-Holland		link
Landbouwverkeer op onze provinciale wegen. Opstellen beleidskader	Provincie Noord-Holland	i.u.	
Multimodaal Toekomstbeeld MRA	MRA	2022	link
Ontwikkelperspectief OV NHN	Provincie Noord-Holland	2024	link
Perspectief mobiliteit van provincie Noord-Holland	Provincie Noord-Holland	2021	link
Regionaal OV toekomstbeeld	Gemeenten Amsterdam en Almere, de Vervoerregio Amsterdam en de Provincies Noord-Holland en Flevoland	2019	link
Strategisch Plan Verkeersveiligheid 2030 - Veilig van deur tot deur	Provincie Noord-Holland	2018	link

Visie publieke mobiliteit	Provincie Noord-Holland	2024	link
---------------------------	-------------------------	------	----------------------

NATUUR EN RECREATIE

Eindrapport NH natuur- en recreatiegebieden	Provincie Noord-Holland	2022	link
Realisatieagenda Groene Hart 2024-2026	Bestuurlijk Platform Groene Hart	2024	link
SNL Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer	Bij12		link
Ruimtelijke Ontwikkeling			
Analysedocument Ontwikkelperspectief Noord-Holland Noord	Provincie Noord-Holland	2023	link
Elke regio telt	Rli	2023	link
Agenda 2019-2021 Provinciaal Adviseur Ruimtelijke Kwaliteit Provincie Noord-Holland	Steven Slabbers	2019	link
Reflectie PBL op het Hoofdlijnenakkoord 2024-2028	PBL	2024	link
Uitvoeringsagenda NOVEX-NZKG 2025-2029 - Samenwerken in de uitvoering	Programmabureau NZKG	2024	link

WATER EN BODEM

Advies strategieën voor een klimaatbestendige haven	Deltares	2023	link
De Blauwe Lens - Transitieopgaven verbonden door water.	FABRICations. voor Hoogheemraadschap van Rijnland	2021	link
De Ruimtelijke impact van drinkwater in de Metropoolregio Amsterdam	Defacto Stedenbouw	2024	link
Deltaonderzoek zeespiegelstijging	Deltares	2025	
Deltascenario's	Nationaal Deltaprogramma	2024	link
Diverse onderzoeken veen	Veenweiden Innovatie Programma (VIP-NL)		

Innovatieprogramma veenweide	JUMP (en andere bedrijfsconcepten)		
Integrale studie Waterveiligheid en Peilbeheer fase 1	Rijkswaterstaat	2015	link
Inventarisatie water en bodem; 3 prioritaire gebieden	TAUW	2024	
Kenniscentrum bodemdaling en fundering	KBF		link
Kennisprogramma Zeespiegelstijging, onderzoeken de mogelijke gevolgen van de zeespiegelstijging	Deltaprogramma, mi.u..m.v. overheden, bedrijven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties		link
KNMI Klimaatscenario's	KNMI	2023	link
Onderzoek Water voor Waterstof	Nationaal Waterstof Programma		link
Onderzoek kusten	Wijland en OneArchitect		
Onderzoeken meten en weten veenweide en CO2	Nationaal Onderzoeksprogramma Broeikasgassen (NOBV)		link
Perspectief Deltametropool		medio 2025	
Quick scan Centraal Holland	Provincies Utrecht en Noord-Holland, 4 waterschappen en RWS	i.u.	link
Redeneerlijn Water en Bodem Sturend	Ministerie IenW	2022	link
Rekening houden met Water en Bodem	Ministerie IenW	2024	link
Ruimte voor de toekomst - flexibel invullen van investeringsopgaven om effecten van zeespiegelstijging in de toekomst te kunnen opvangen	Sweco	2021	link
Studie gevolgen peilopzet veenweide ZH/Utrecht/NH tot NZKG	Aquator, Arcadis, RHDHV, Sweco	2024	link
Studie Laag Nederland (studie veengebied Waterland Oost)	Nationaal Water Traineeship		
Studie mitigatie adaptatie klimaat met toekomst perspectieven	Deltares		
Studie Toekomstbestendig watersysteem Rijnland	Hoogheemraadschap Rijnland	2024	link

Toekomstscenario's kennisprogramma Zeespiegelstijging	Nationaal Deltaprogramma	2025	
Veel informatie gevolgen bodemdaling landelijke gebied, bebouwde omgeving en infrastructuur	Platform Slappe Bodem		link
Waterbeschikbaarheid voor de bereiding van drinkwater tot 2030 - knelpunten en oplossingsrichtingen	RIVM	2023	link
Waterveiligheidsland- schappen	WUR & Deltares		link

WONEN

Evenwichtige groei in de MRA; Handelingsperspectief voor het versterken van de woonwerkbilans in de MRA	MRA+Rijk	2024	
--	----------	------	--

BIJLAGE 3

EUROPESE, LANDELIJKE EN PROVINCIALE BELEIDSKADERS

i.o. = in ontwikkeling

	EU	NL	PROVINCIE NH
RUIMTE		Omgevingswet	Omgevingsvisie NH2050 Omgevingsverordening
		Voorontwerp Nota Ruimte Nota Ruimte i.o.	Ruimtelijk Voorstel Omgevingsvisie i.o.
	Europese Richtlijn maritieme ruimtelijke planning	Programma Noordzee/ Maritiem ruimtelijk plan	-
		Ruimtelijke strategie Datacenters	Datacenterstrategie
		Actieprogramma Ruimtelijk ontwerp 2021-2024	-
WATER	Kaderrichtlijn Water (KRW)	Nationaal Water Plan (NWP)	Regionaal Water Plan (RWP)
	Overstromings-risico's (ROR)	Overstromingskaarten	
	Kaderrichtlijn mariene strategie (KRM)	Programma maatregelen mariene strategie	-
		Deltaprogramma	Regio advies
		Deltaprogramma zoetwater	Regio advies
		Programma Integraal Riviermanagement	-
			Waterveiligheids- landschappen i.o.
	EU waterstrategie i.o.		

KLIMAAT	Klimaatakkoord Parijs	NEC-programma (emissieplafonds)	Noord-Hollandse klimaataanpak
		Klimaatakkoord: bossenstrategie	Landelijk gebied
BODEM	Bodemstrategie Bodemmonitoring i.o.	NP Landbouwbodems	Landelijk gebied
		Programma Bodem, Ondergrond en Grondwater (i.o.)	
NATUUR	European Green Deal (koepel): Natuurherstelwet		
	EU Biodiversity strategy	Programma Versterken biodiversiteit	Masterplan Biodiversiteit
	Vogel en Habitat Richtlijn	Natura 2000 beheerplan Programma Natuur/ Agenda Natuurinclusief Vogelconcentratie-gebieden i.o.	Natura 2000 beheerplan Natuurherstelmaatregelen
		Landelijke aanpak piekbelasting	Noord-Hollandse stikstof aanpak
		Programma Aanpak Groen in en om de stad	Landelijk gebied
LANDELIJK GEBIED		NPLG geschrapt	PPLG anders, Korte termijn agenda en uitgangspunten Landelijk Gebied
LANDBOUW EN VOEDSEL	Farm to Fork strategie Visie Landbouw en voedsel i.o.	Realisatieplan Visie LNV	Voedselvisie
	Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB)	Nat. Strategisch plan (NSP) Landbouwbeleid	

ECONOMIE	EU Circular Economy Action Plan and Strategy	Nat. Programma Circ. Economie	Duurzame economie van de toekomst i. o.
		Nat. Programma Verduurzaming Industrie (NPVI)	Cluster Energie strategieën: CES NZKG, CES6 en PCES
		Programma Ruimte voor Economie	Ruimtelijke economische visie
ENERGIE		Programma Verbinding aanlanding Wind op Zee (VAWOZ)	Regio advies
		Nat. Plan energiesysteem	Energievisie 2.0
		Programma Energie-hoofdstructuur	
		Nationaal Waterstofprogramma	Waterstofstrategie
		Nat. Programma lokale warmte	
		Nat. Programma Reg. Energie Strategie (RES)	RES NHN en RES NHZ
		MIEK	pMIEK
MOBILITEIT	Europese richtlijn omgevingslawaaai	Actieplan geluid	Actieplan geluid
		Meerjarenprogramma Infrastructuur Ruimte Transport (MIRT)	Perspectief Mobiliteit Programma OV-knooppunten Multimodaal Toekomst-beeld MRA Samen Bouwen aan bereikbaarheid MRA

		Nat. Agenda Laadinfrastructuur (NAL)	
WONINGBOUW		Wetsvoorstel versterking regie volkshuisvesting i.o.	Regionaal volkshuisvestings- programma i.o.
		Programma Woningbouw	Woondeal MRA Woondeal regio NHN
		Programma verstedelijking en Wonen	Verstedelijkingsstrategie MRA
		Nat. Aanpak biobased bouwen	
GEZONDE LEEF- OMGEVING		Nat. Milieu Plan	
		Stelselwijziging luchtvaartgeluid luchthavenindeling- besluit (LIB) Schiphol i.o.	
		Programma (dreigende) overschrijding omgevingswaarde	
		Programma Gezonde Leefomgeving	Beleidskader Gezonde Leefomgeving i.o.
OMGEVINGS KWALITEIT		Programma Erfgoeddeal	Leidraad Landschap en Cultuurhistorie Beleidskader Erfgoed en Cultuur Visie Omgevingskwaliteit i.o. Landschapsstrategie i.o.
DEFENSIE		Programma Ruimte voor Defensie	

NOVEX		Ontwikkelperspectief MRA, NZKG, Groene Hart, Schipholregio, Ontwikkelperspectief NHN i.o.
OVERIG	Europe Fit for the Digital Age	
	AI verordening i.o.	AI en Datastrategie i.o.
		Visie Recreatie en Toerisme Visie waterrecreatie

40 NATIONALE RUIMTELIJKE PROGRAMMA'S VAN DE NEDERLANDSE RIJKSOVERHEID VOOR DE NOVI:

website ministerie van VRO: [Nationale programma's | Ruimtelijke ordening Nederland](#)

- [Actieplan geluid](#)
- Actieprogramma Ruimtelijk Ontwerp 2021 – 2024 [Actieprogramma Ruimtelijk Ontwerp 2021-2024 | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)
- [Beheerplan Natura 2000](#)
- [Deltaprogramma Zoetwater](#)
- [Erfgoed Deal](#)
- [Landelijke aanpak piekbelasting](#)
- [Maritiem ruimtelijk plan](#)
- [Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat \(MIEK\)](#)
- [Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport \(MIRT\)](#)
- [Nationaal Milieuprogramma \(NMP\)](#)
- [Nationaal Plan Energiesysteem](#)
- [Nationaal Programma Circulaire Economie \(NPCE\)](#)
- [Nationaal Programma Landbouwbodems](#)
- [Nationaal Programma Lokale Warmte](#)
- [Nationaal Programma Regionale Energie Strategie \(NP RES\)](#)
- [Nationaal Programma Verduurzaming Industrie](#)
- [Nationaal Water Programma 2022 – 2027](#)
- [Nationaal Waterstof Programma](#)
- [Nationale Agenda Laadinfrastructuur \(NAL\)](#)
- [NEC-programma \(emissieplafonds\)](#)
- [Programma bij \(dreigende\) overschrijding omgevingswaarde](#)
- [Deltaprogramma](#)
- Programma Bodem, Ondergrond [en Grondwater \(i.o.\)](#)
- [Programma Energiehoofdstructuur](#)
- [Programma van maatregelen mariene strategie](#)
- [Programma Verbinding Aanlanding Wind Op Zee \(VAWOZ\)](#)
- [Programma Versterken Biodiversiteit](#)
- [Programma Verstedelijking en Wonen](#)
- [Programma Gezonde Leefomgeving](#)
- [Programma Integraal Riviermanagement](#)
- [Programma Natuur](#)
- [Programma Noordzee 2022 – 2027](#)
- Programma ONS Landschap
- Programma Ruimte voor Biobased bouwen > [Nat. Aanpak biobased bouwen](#), [Nationale Aanpak Biobased Bouwen - Building Balance](#)
- [Programma Ruimte voor Defensie](#)
- [Programma Ruimte voor Economie](#)
- [Programma Woningbouw](#)
- [Programmatische aanpak Groen in en om de stad](#)
- Realisatieplan Visie Landbouw, Natuur en Voedsel > [2019, Realisatieplan Visie LNV: Op weg met nieuw perspectief | Publicatie | Rijksoverheid.nl](#)
- Ruimtelijke Strategie Datacenters > [2019, Ruimtelijke Strategie Datacenters | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

